

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Katedra sociologie

DISERTAČNÍ PRÁCE



Mgr. Martina Novopacká

Úspěch ve vězeňských programech jako signál desistance

Success in Correctional Treatment as a Signal of Desistance

Praha 2024

Školitel: doc. PhDr. Jiří Buriánek, CSc.

Prohlášení o samostatném vypracování:

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 30. dubna 2024

Mgr. Martina Novopacká

ORCID: 0000-0002-3122-5523

Poděkování:

Ráda bych vyjádřila upřímné poděkování svému školiteli doc. Buriánkovi. Jeho ochota vyslyšet mou představu o zařazení mé disertační práce do většího celku byla klíčová pro můj akademický růst. Nejenže mě zapojil do projektu ROOT (TAČR), jenž mi poskytl strukturovaný rámec pro práci s jasnými termíny pro moje úkoly, které jsem si díky tomu nemusela stanovovat sama. Jeho iniciativa propojit mě s vězeňskou službou se ukázala jako neocenitelný krok, zvláště při získávání dat a rekrutaci lektorů pro rozhovory.

Nemohu opomenout poděkovat dr. Zuzaně Podané, vedoucí projektu ROOT, za přátelské a odborné vedení projektu a cenné připomínky. Velký dík patří také participujícím kolegům z Vězeňské služby ČR, dr. Václavu Jiříčkovi, Mgr. Jindřichu Hůrkovi a Mgr. Michalu Petrasovi, jejichž reputace a profesionální síť otevřely dveře, které by pro mě jinak zůstaly zavřené. Díky nim jsem měla možnost získat přístup k neocenitelným datům a provést hloubkové rozhovory, jež byly pro mou práci zásadní.

Zvláštní dík patří všem lektorům a lektorkám, kteří se přes své napjaté časové rozvrhy nesmírně ochotně a profesionálně zapojili do výzkumu. I přes velkou zátěž svých každodenních povinností si našli čas shromažďovat dotazníky a poskytovat rozhovory, jež mé práci propůjčily zásadní hloubku a relevanci. Vážím si každého okamžiku, který mi věnovali, a obdivuji oddanost, s jakou se věnují své práci ve vězeňských programech. Děkuji jim rovněž za možnost navštívit vězeňské prostory, což mi poskytlo neocenitelný vhled do rozmanitých prostředí, v němž tyto programy probíhají. Tato zkušenost byla pro mě nesmírně cenná a obohacující.

Můj vděk dále patří i několika institucím, a to nadaci Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, která vznik této práce podpořila formou stipendia. Část této disertace byla napsána během akademického pobytu na University of Essex, který mi byl umožněn díky finanční podpoře fondu Anglo-Czech Educational Fund. Díky podpoře programu „Adaptace aktérů a institucí v podmínkách turbulentního vývoje společností“ (SVV-ADAKIN) jsem mohla financovat přepisy mnohdy dlouhých rozhovorů a podniknout cesty do věznic po celé České republice.

Moje upřímné a hluboké poděkování patří také mým kolegům Viktorii Paloušové, Jarkovi Špalkovi a Markovi Zimovi. Tito kolegové a přátelé se zdánlivě nepředstíraným zájmem přečetli můj text (či jeho stěžejní části) a poskytli mi pronikavé připomínky, které přinesly nové perspektivy a obohatily směřování práce.

Děkuji také facebookové skupině Doktorandský úděl, jejíž pravidelná dávka memů a humoru mi byla oporou a udržovala mě v dobré náladě v momentech, kdy jsem cítila, že ztrácím hlavu.

V neposlední řadě děkuji své dceři Amélii a zároveň se jí omlouvám za zanedbávání rodičovství v době psaní práce.

Text věnuji svému tatínkovi, který se jeho odevzdání nedožil, ale neúnavně se doptával „*Kdy už to konečně odevzdám*“. Tak jsem to konečně odevzdala, tati!

Abstrakt (česky)

Věznice jsou v novodobé kriminologii vnímány jako prostředí, kde se kriminální chování nejen upevňuje, ale možná i zesiluje. Jedním z mála opatření, která pomáhají udržet ideu věznice jako „nápravného zařízení“ jsou vězeňské programy. Ty jsou také hlavním předmětem představované disertační práce. Konkrétně se zaměřuji na analýzu historického a aktuálního vnímání úspěchu ve vězeňských programech, které je zakotveno v tzv. rehabilitačním ideálu, kde je hlavním kritériem úspěchu recidiva, respektive její absence. Ve své práci navrhuji, aby byl úspěch ve vězeňských programech obohacen o desistenční perspektivu, která vidí opouštění kriminálního života jako dlouhodobý proces a vězeňský program jako prostředek, který může tento proces za určitých okolností významně podpořit. V první části práce představuji klíčové charakteristiky rehabilitačního a desistenčního přístupu k hodnocení vězeňských programů. Prvý zmíněný charakterizuji jako dominantní, ten druhý pak jako inovativní přístup, kterým lze ten dominantní obohatit. Ve druhé kapitole studie proto prozkoumávám intelektuální zdroje desistenční perspektivy. Představuji v ní vývoj teoretizování o desistenci a detailně analyzuji dvě jeho aktuální větve: sociálně-strukturní teorie a subjektivní (aktérské) teorie. Na základě této kapitoly formuluji ve třetí metodologické části způsob aplikace desistenčního přístupu k hodnocení vězeňských programů. Tento rámec používám pro interpretaci výsledků mého výzkumu založeného na prospektivním šetření o odsouzených z 27 českých věznic propojeného s daty o odsouzených z vězeňských databází VIS a SARPO (n = 1 080; projekt ROOT). V souladu s metodologickou filosofií mixed-methods obohacuji kvantitativní analýzu dat kvalitativním zkoumáním rozhovorů s patnácti lektory vězeňských programů a jejich pěti absolventy. V analytické části práce představuji na základě kvantitativní a kvalitativní analýzy dat čtyři typy faktorů ovlivňujících úspěch odsouzených ve vězeňských programech: mimo-programové, programové, post-programové a systémové. Výsledky mé analýzy mě vedly k podrobnému přehodnocení a vývoji nových metrik hodnocení úspěchu ve vězeňských programech, které jsou zakotveny v principech teorie desistence. V závěrečné syntéze slučuji svá zjištění a konfrontuji je s výzkumy a poznatky představenými v teoretické sekci. Hlavní zjištění promítám do souboru 15 konkrétních doporučení určených pro zpracování návrhů, řízení průběhu a evaluaci výsledků vězeňských programů. V závěrečné syntéze reflektuji omezení studie a nastiňuji možné směry budoucího výzkumu v kontextu vězeňské rehabilitace a desistence.

Klíčová slova (česky)

vězení, vězeňské programy, desistance, signál desistance, lektori programů, úspěch v programu, programy zacházení, desistance ve vězení

Abstract (in English): In contemporary criminology, prisons are increasingly recognized as environments that may not only reinforce but also amplify criminal behavior. This dissertation examines prison programs as pivotal in transforming prisons from mere detention facilities to centers of rehabilitative change. It specifically investigates the historical and current perceptions of success within these programs, rooted in the rehabilitation ideal where success is primarily measured by the reduction or absence of recidivism. Advocating for a paradigm shift, this work champions the incorporation of a desistance approach, framing the path away from crime offending as a complex journey. This approach recognizes the departure from criminal behavior as a prolonged, gradual process and positions the prison program as a potentially powerful facilitator in this transformation, provided the right conditions are met. The initial sections lay the groundwork by distinguishing between rehabilitative and desistance approaches in the evaluation of prison programs, portraying the latter as a novel, enriching supplement to the traditional model. Subsequently, an in-depth exploration of desistance's theoretical underpinnings is undertaken, dissecting its socio-structural and subjective (agentic) branches. Drawing on the insights from this chapter, in the third methodological section, I delineate a systematic approach for integrating the desistance perspective into the assessment of prison programs. This framework guides the analysis and interpretation of the data collected from an extensive research collaboration involving a prospective survey of inmates across 27 Czech prisons (ROOT project). This survey is enriched with comprehensive datasets from the prison databases VIS and SARPO, encompassing 1,080 convicts placed in prison programs. Additionally, my independent research includes 15 interviews with prison program lecturers and 5 with program graduates. Employing both quantitative and qualitative analysis (following the mixed-methods approach), the research identifies four principal factors affecting the success of inmates in prison programs: pre-program, program, post-program, and system factors. These insights culminate in a complex reevaluation of success metrics for prison programs, anchored in desistance theory. The result is a comprehensive set of 15 policy implications, detailed in an annex, that are crafted to direct the design, execution, and assessment stages of prison programs. In its concluding synthesis,

the dissertation contemplates the research limitations and proposes future investigative avenues within the spheres of prison rehabilitation and the journey towards desistance, marking a contribution to the discourse on criminal justice reform.

Klíčová slova (anglicky):

Prison, prison-based programs, desistance, desistance signal, program lecturers, success in prison programs, desistance in prison

„Doktorský titul je jen signál a člověk nemusí být nutně chytrý, přemýšlivý, moudrý, nebo dokonce pracovitý, aby ho získal. Nicméně mít jej a blikat jím do světa může změnit způsob, jímž s Vámi svět zachází. A pokud dáme za pravdu etiketizační teorii, takovéto vnímání může nakonec zpětně ovlivnit i to, jak smýšlíme o sobě samých. Začneme se chovat v souladu se signálem, který jsme vyslali. Akademický titul nás tak může učinit „chytrými“ stejně jako když Plecháč z Čaroděje ze země Oz hledá mozek a objevuje svou vnitřní moudrost, kterou v sobě přitom vždycky měl.“ (Shadd Maruna)¹

¹ Všechny překlady v této disertaci, pokud není uvedeno jinak, jsou vlastním dílem autorky a byly provedeny dle jejího nejlepšího uvážení.

Obsah

Úvod	11
1 VĚZEŇSKÉ PROGRAMY MEZI REHABILITAČNÍM A DESISTENČNÍM MODELEM	16
1.1 Rehabilitační model	16
1.2 Desistenční model	19
1.2.1 Signál desistence	21
2 TEORIE DESISTENCE.....	23
2.1 Desistence jako událost nebo proces?	23
2.2 Desistence jako výsledek individuální volby, nebo sociálních a strukturálních sil?.....	25
2.2.1 Sociálně-strukturální pól desistenčních teorií	28
2.2.2 Sociálně-strukturální koreláty desistence a úspěchu ve vězeňských programech	30
2.2.3 Subjektivní pól desistenčních teorií.....	37
2.2.4 Subjektivní koreláty desistence a úspěchu v programu.....	43
2.3 Kritická reflexe teorií desistence ve světle genderu, třídy a vězeňské kultury	44
2.3.1 Gender	45
2.3.2 Desistenční teorie jako zkoumání „zločinu chudých“	47
2.3.3 Vězeňská kultura	48
3 METODOLOGIE: NOVÝ POHLED NA ÚSPĚCH VE VĚZEŇSKÝCH PROGRAMECH.....	50
3.1 Nové chápání účelu vězeňských programů: Asistovaná desistence a zahrnutí lektorů do vyhodnocování úspěšnosti.....	51
3.1.1 Použitá data	52
3.2 Nová závisle proměnná: Signál desistence jako indikátor hodnocení úspěchu ve vězeňských programech	54
3.3 Nové nezávisle proměnné: Zkoumání mimo-programových i programových faktorů	60
3.3.1 Mimo-programové faktory	61
3.3.2 Programové faktory	65
3.4 Výzkumné otázky.....	68
3.5 Analytický postup a prezentace dat.....	68
3.4. Metodologické limity	70
4 ANALYTICKÁ ČÁST	72
4.1 Dokončení programu jako signál desistence	72
4.1.1 Mimo-programové faktory	73
4.1.2 Programové faktory	78
4.1.3 Celkový model dokončení programu	83
4.2 Kvalita úspěchu jako signál desistence	85
4.2.1 Mimo-programové faktory	85
4.2.2 Programové faktory	91
4.2.3 Celkový model kvality úspěchu	96
4.2.4 Model motivace a zapojení.....	98
4.3 Shrnutí kvantitativní části: Rizikové a protektivní faktory signálů desistence	98
4.4 Úspěch ve vězeňských programech v perspektivě lektorů a lektorek	102
4.4.1 Definice úspěchu	102

4.4.2	Mimo-programové faktory	105
4.4.3	Programové faktory	112
4.4.4	Post-programové faktory: následná péče.....	122
4.4.5	Systémové faktory	124
5	VĚZEŇSKÉ PROGRAMY V DESISTENČNÍ PERSPEKTIVĚ: SYNTÉZA POZNATKŮ	128
5.1	Faktory úspěchu v programu: Úspěch jako signál a proces	128
5.1.1	Mimo-programové faktory	129
5.1.2	Programové faktory	131
5.1.3	Post-programové faktory	134
5.1.4	Systémové faktory	134
6	ZÁVĚR, DISKUSE A DALŠÍ SMĚŘOVÁNÍ	136
	LITERATURA.....	145
	Příloha č.1: Seznam zapojených věznic a standardizovaných programů	164
	Příloha č. 2: Doporučení.....	168
	Příloha č. 3: Posudek etické komise UK.....	173
	Příloha č. 4: Shrnující tabulky.....	174

Úvod

V roce 1990 byl publikován koncepční dokument britské vlády k vězeňské reformě. Jeho obsah je obvykle shrnován slovy: „*Vězení je velmi drahý způsob, jak ze špatných lidí udělat ještě horší*“. Tato věta dodnes otevírá mnoho odborných, ale také laických diskusí o tom, jakým způsobem by měla společnost reagovat na trestnou činnost. Měla by za její páčání jedince potrestat tak, aby mu jeho jednání „po zásluze oplátila“? Případně odstrašila ty, kteří by ho chtěli v trestné činnosti následovat, za cenu, že se z vězení vrátí ještě „horší“? Nebo by se měla pokusit o jeho nápravu a včlenění do konformní společnosti? Toto dilema nikdy nebylo a pravděpodobně ani nikdy nebude uspokojivě vyřešeno. Do odpovědí na tuto otázku vstupuje až příliš mnoho faktorů od osobnostních až po ty kulturní. V průběhu let bylo ale vyvinuto mnoho korekčních modelů, které se dilema mezi trestáním, rehabilitací a negativním efektem prisonizace snaží překlenout. Jedním z nich jsou i vězeňské programy. Cílem vězeňských programů je poskytnout odsouzenému prostředky, vzdělání a terapeutickou podporu potřebnou k postupné reintegraci do společnosti po propuštění (Cullen & Gilbert, 2012; Cullen, 2012; Gromet & Darley, 2006). Reintegrací se pak může myslet vedení soběstačného života v souladu se zákonem (Blomberg et al., 2011), ale také zařazení do pracovního procesu po opuštění výkonu trestu (Davis, 2013; Kim & Clark, 2013), či získání vyššího sebevědomí a touhy po pozitivní změně (Behan, 2014; Erisman & Contardo, 2005).

Po většinu 20. století byly vězeňské programy přijímány spíše pozitivně, neboť představovaly naději na resocializaci pachatelů, aniž by přitom unikli trestu. Ve snaze prozkoumat, *co* na odsouzené nejvíce *funguje* (*what works*), se vězeňské intervence staly námětem studií, které se zaměřily na analýzu jejich dopadu na následnou recidivu (nejvýznamněji Martinson, 1974). Zjištění těchto studií však nepřinesly jednoznačně pozitivní výsledky, což vedlo k jejich poměrně zkratkovité interpretaci v duchu *nic nefunguje* (*nothing works*) (McGuire & Priestley, 1995). To povzbudilo řadu politiků, expertů i laiků k tvrzení, že pachatelé jsou nevléčitelní a žádný vězeňský program nemůže tento stav změnit. Mnozí odborníci však tento pesimistický postoj nesdíleli a trvali na tom, že intervence u odsouzených možná je, avšak aby byla efektivní, je třeba ji designovat a vyhodnocovat na základě systematického vědeckého přístupu založeného na spolehlivých důkazech (zejména Cullen & Gendreau, 2000; Garland, 2004). Jako nejefektivnější se v zacházení s odsouzenými osvědčilo využití kognitivně behaviorální terapie (Ross et al., 1988) a následování tzv. RNR principů (*Risk-Need-Responsivity*; Andrews & Bonta, 2010).

Tyto principy postulují, že intervence by měly být zaměřeny především na odsouzené s vyšší mírou rizikovitosti (*risk*), brát v úvahu jejich kriminogenní potřeby (*needs*) a schopnosti program úspěšně absolvovat (*responsivity*²).

Místo odmítání vězeňských programů byl tak nabídnut přístup založený na otázce, jak se vlastně z člověka páchajícího trestnou činností stává člověk jednající v souladu se zákonem, respektive společenskými normami. V této souvislosti si další autoři položili také otázku, *jak* vězeňské programy ve vztahu k tomuto problému vůbec *fungují* (Maruna & LeBel, 2010) a co dalšího může v oblasti rehabilitace fungovat (*what else works*) (Brayford et al., 2010). Tento obrat je spojen s rozvojem užívání desistenční perspektivy ve výzkumu vězeňských programů (Maruna & LeBel, 2010).³

V jádru teorie desistence stojí otázka, proč někteří jedinci v kriminálním chování dlouhodobě setrvávají a jiní od něj upouštějí. V návaznosti na to se výzkumníci bádající v této perspektivě snažili porozumět tomu, proč vězeňské intervence u některých jedinců vedou k desistenci a u některých nikoliv (Farrall & Maruna, 2004; Halsey, 2007; Maguire, 2004). V rámci tohoto posunu se identifikovaly faktory, které desistenční proces podporují (protektivní faktory či koreláty desistence) a ty, které mu naopak brání (rizikové faktory či bariéry desistence). Úlohou vězeňských programů je pak tyto faktory zohlednit a přizpůsobit jim svou intervencí. Tedy podporovat protektivní a ošetřit rizikové faktory (Bonta & Andrews, 2024; Polaschek, 2017; Sousa et al., 2019). V tomto ohledu je jejich cílem snižovat riziko recidivy a z tohoto úhlu pohledu je také posuzována jejich účinnost.

V českém prostředí byla do roku 1989 odborná práce s odsouzenými nazývána jako resocializační programy či resocializační působení, třebaže se jednalo spíše o pouhé aktivity, které nebyly nijak legislativně zakotveny (Drápal et al., 2021). V roce 1994 se v českém právním řádu poprvé objevil termín resocializační programy. Pracovní, vzdělávací, speciální výchovné či zájmové aktivity dostaly souhrnný název program zacházení.⁴ Od roku 2005 do současnosti vznikají ve vězeňské službě strukturované a cílené programy, tzv. standardizované programy, které mají vlastní proces vzniku, pilotování, implementace a evaluace. Pro účely této práce používám shrnující název „vězeňské programy“.

² Například kognitivní schopnosti, motivace, osobnost atd.

³ Maruna později tvrdí, že slovo „funguje“ nemá v desistenčním slovníku svoje místo (Maruna, 2012, 2017). Ohrazuje se proti hledání toho, co a jak funguje, neboť to podle něj vede k přílišnému lpění na hodnotících nástrojích, které predikují budoucnost na základě minulosti. Dodává však, že člověk není auto, aby fungoval. Je to soběstačný jedinec, který se může snažit o pozitivní změnu a začátek nového života.

⁴ Do české legislativy byl následně program zacházení zaveden v roce 2000 zákonem o výkonu trestu odnětí svobody.

České vězeňské programy zpravidla vznikají za účelem naplnění rehabilitačního ideálu trestání. V tomto ohledu je jejich cílem snižovat riziko recidivy a z tohoto úhlu pohledu je také posuzována jejich účinnost. Existují také některé české studie, které se pokoušely účinnost českých vězeňských programů prozkoumat (např. Biedermanová & Petras, 2011). Zjištění z nich však samotní autoři prezentují jako orientační. Systematické hodnocení účinnosti vězeňských programů v České republice doposud nebylo realizováno.

Mou ambicí je nejen tuto výzkumnou mezeru zaplnit, ale představit také desistenční perspektivu jako hodnotný nástroj pro hlubší porozumění účinnosti českých vězeňských programů. Mým záměrem není prezentovat desistenční perspektivu jako alternativu k té rehabilitační, ale – v souladu s aktuálním kriminologickým věděním v této oblasti – nabídnout hodnotné rozšíření tradičního rehabilitačního přístupu, které by bylo možné aplikovat v české vězeňské praxi. Z toho vyplývá i základní výzkumná otázka, kterou si v této práci kladu: **Jak může perspektiva desistence obohatit porozumění úspěšnosti ve vězeňských programech?** Základním východiskem pro odpověď na tuto otázku je chápání účasti ve vězeňském programu jako možnému nastartování desistence, a průběhu vězeňských programů pak jako procesu, který může jedincovu snahu o desistenci podpořit.

Odsouzení vstupují do vězeňských programů s různými motivacemi a očekáváními, jejichž naplnění je však formováno osobnostními i společenskými okolnostmi. Některé z nich mohou úspěch v programu podporovat, jiné jej mohou komplikovat. Pro porozumění významu těchto faktorů je nutné je především identifikovat. V této souvislosti si kladu následující výzkumnou podotázku: **Jaké faktory lze spojit s úspěchem jedince ve vězeňských programech?**

Vězeňských programů se neúčastní pouze odsouzení, ale také lektori⁵, kteří je těmito intervencemi provází. Jsou tedy očitými svědky jejich úsilí a okolností, které do něj zasahují. Z toho důvodu považuji za důležité zohlednit také zkušenosti lektorů s vězeňskými programy, respektive s jejich asistencí odsouzeným v průběhu těchto programů. Konkrétně mě zajímá, jakým způsobem reflektují motivace, očekávání a další individuální a okolnostní faktory jedinců vstupujících do vězeňských programů, a jak na ně reagují. Proto si kladu také následující podotázku: **Jakým způsobem se identifikované klíčové faktory odrážejí v praxi lektorů vězeňských programů a jaké strategie tito lektori volí k jejich překonání?**

⁵ Termínem „lektor“ v práci souhrnně označuji vězeňské terapeutky a vychovatele, kteří vedou skupinové vězeňské programy. Pro lepší čtivost a anonymizaci textu používám mužské generativum.

Odpovědi na uvedené otázky mi poskytnou základ k identifikaci toho, jaké aktuálně existují příležitosti a bariéry pro inkorporaci desistenční perspektivy do práce s jedinci ve vězeňských programech a jaká se nabízejí řešení do budoucna. V souladu s tím si kladu i tuto podotázku: **Jaké jsou bariéry a příležitosti v práci s odsouzenými v České republice z hlediska desistenční perspektivy?**

Výše uvedené otázky se pokusím zodpovědět prostřednictvím vlastního kvantitativního a kvalitativního zkoumání, a to v souladu s metodologickou filosofií smíšeného výzkumu (*mixed-methods research*). Tato kombinace mi umožní kvantifikovat klíčové protektivní a rizikové faktory úspěchu v programu, ale vedle toho také hlouběji pochopit kontext a nuance vězeňských programů z pohledu jejich stěžejních aktérů.

První podotázku zodpovím za použití dat o odsouzených, kteří prošli vězeňským programem, sebraných v českých věznicích ($n = 1\ 080$). K analýze faktorů, ovlivňujících úspěšnost ve vězeňských programech, použiji data o odsouzených přístupná z vězeňských databází. Ta následně propojuji s daty z prospektivního šetření spočívajícího v dotazování lektorů o odhadu úspěšnosti odsouzeného v programu z desistenční perspektivy. Odpovědi na druhou a třetí otázku pak získám prostřednictvím hloubkových rozhovorů s 15 lektory vězeňských programů z 12 českých věznic doplněnými o rozhovory s pěti odsouzenými.

Zodpovězení uvedených otázek nemá pouze znalostní, ale také ryze praktické implikace. Lektorům vězeňských programů mohou výsledky výzkumu pomoci zaměřit se na práci s riziky pro jednotlivé odsouzené a na podporu protektivních faktorů. Designerům vězeňských programů a vězeňskému systému pak mohou napomoci k modifikaci těchto programů a nástrojů hodnotících jejich úspěšnost.

Disertační práce je organizována do vzájemně provázané teoretické, metodologické, analytické a syntetizující části. Úvodní kapitola je věnována prezentaci konceptů rehabilitace a desistence, přičemž je kladen důraz na jejich dynamickou interakci a zároveň rozdíly v jejich aplikaci na vězeňské programy. V další části se podrobněji zaměřuji na teorii desistence a prozkoumávám potenciál její integrace do kontextu vězeňských programů. Rozlišuji zde subjektivní a sociálně-strukturní dimenze desistenčních teorií, přičemž pro každou z nich specifikuji příslušné teoretické přístupy a odpovídající faktory (či koreláty), které byly rozpoznány v rámci empirických výzkumů desistence a souvisejících studií zaměřujících se na hodnocení vězeňských programů. V metodologické sekci této studie podrobně vysvětluji přístupy a metody výzkumu, které jsem použila, a poskytuji přehled o zdrojích dat, které tvoří základní pilíře mé analýzy.

V analytické části prezentuji a diskutuji zjištění z kvantitativního a kvalitativního zkoumání českých vězeňských programů. Tato část je rozdělena do tří kapitol. V „kvantitativní“ kapitole identifikuji rizikové a protektivní faktory pro dva indikátory signalizující desistenci, a to jednak dokončení vězeňského programu, jednak kvalitu úspěchu jeho absolvování. V „kvalitativní“ kapitole na předcházející zjištění navazuji analýzou polostrukturovaných rozhovorů. To mi umožňuje zasadit kvantitativní data do širšího kontextu každodennosti lektorů vězeňských programů a odhalit některé skryté skutečnosti, které nejsou běžnými statistickými metodami odhalitelné. Ve shrnující kapitole zjištění z kvantitativní a kvalitativní analýzy interpretuji prostřednictvím konceptů teorie desistence. V závěrečné části pak nastiňuji implikace, které z výzkumu plynou pro uplatňování desistenční perspektivy ve vězeňské praxi, a formuluji doporučení.

1 VĚZEŇSKÉ PROGRAMY MEZI REHABILITAČNÍM A DESISTENČNÍM MODELEM

V úvodu jsem stanovila tezi, že úspěchu ve vězeňských programech můžeme lépe porozumět prostřednictvím teorie desistence. Jádrem této teorie je otázka: Proč se někteří jednotlivci, kteří se již dříve zapletli do trestné činnosti, rozhodnou tuto cestu opustit a vrátit se k dodržování zákonů? Abych mohla nabídnout obohacení rehabilitačního modelu o desistenční perspektivu, je třeba nejprve oba modely představit a nastínit, jaké místo zaujímají v debatě o vězeňských programech.

1.1 *Rehabilitační model*

Aplikace teorie desistence na interpretaci úspěchu ve vězeňských programech může působit nevšedně. Vězeňské intervence a jejich efektivita jsou totiž zpravidla posuzovány z hlediska rehabilitačního modelu, který se opírá o myšlenku, že kriminalita je převážně výsledkem sociálních, ekonomických nebo osobnostních nedostatků, které je možné zmírnit či eliminovat prostřednictvím správného ošetření a podpory (Andrews & Bonta, 2010).

Ačkoli tento model uznává, že jednatel se aktivně rozhoduje k porušení zákona, upozorňuje, že takové rozhodnutí není výsledkem absolutní svobodné vůle. Místo toho je volba spáchat trestný čin výrazně ovlivněna kombinací sociálních, psychologických a biologických charakteristik jedince. Dle rehabilitačního modelu pak určitá konstelace těchto charakteristik zvyšuje predispozici k deviantnímu chování (Bonta & Andrews, 2024; Cullen & Jonson, 2017; Dilalla & Gottesman, 1989; Rosen et al., 2004).

Rehabilitační model tedy dává smysl pouze pokud věříme tomu, že kriminalita není produktem racionální volby a svobodné vůle. Pak lze totiž na ty skutečné „kriminogenní“ faktory a okolnosti působit intervencemi. Pachatel může být prostřednictvím těchto intervencí napraven, aby už dále trestnou činnost nepáchal (Andrews & Bonta, 2010; Bonta & Andrews, 2024; Polaschek, 2011; Wormith & Olver, 2002). Tyto intervence jsou zpravidla orientované na snižování rizika recidivy (Andrews et al., 1986, 1990; Farrington, 2000) a mají většinou podobu standardizovaných kognitivně-behaviorálních programů zaměřených na korekci negativních vzorců myšlení a chování (Andrews et al., 2011; Bonta & Andrews, 2024). Jak jsem nastínila v úvodu této práce, v současné podobě se rehabilitační model obvykle opírá o sledování tzv. RNR principů (Andrews & Bonta, 2010). Dle těchto principů jsou intervence efektivní, pokud jsou zaměřeny především na odsouzené s vyšší mírou rizikovitosti a berou v úvahu jejich kriminogenní potřeby a schopnosti program úspěšně absolvovat. Na těchto principech je vystavěna většina vězeňských programů v České

republike (Drápal et al., 2021). Ačkoliv je rehabilitační model stále většinou používán, postupem času se vynořila kritika některých jeho stěžejních prvků.

Rehabilitace obecně odkazuje na léčbu a korekci vrozených nebo získaných deficitů. Hodnocení rizikovitosti těchto deficitů pro úspěšnost ve vězeňských programech je podle kritiků rehabilitačního modelu svěřeno výhradně do rukou expertů, čímž v účastnících vězeňských intervencí zanechávají pocit bezmoci a nedostatku kontroly nad možnostmi vlastní nápravy (Maguire, 2004; Maruna, 2012; Polaschek, 2011, 2017). Jiní autoři v návaznosti na to tvrdí, že kombinace hodnocení rizik a standardizovaných intervenčních programů omezuje možnosti řešit ty problémy, které jsou z pohledu odsouzených považovány za nejvýraznější (Graham, 2016; McNeill, 2006; Robinson, 2006). K označení tohoto fenoménu používají Ward a kol. (2007) metaforu „jehelníčku“ (*pin-cushion model*). V této metafoře představuje každý rizikový faktor jehlu, intervence jsou pak směřovány k odstranění jednotlivých jehel. Tedy nejsou orientovány na člověka jako celek, ale na odstranění jednotlivých rizikových faktorů. Nezohledňují osobní snahu odsouzených o pozitivní změnu (například aktivní účastí ve vězeňském programu), chování během výkonu trestu, ani adaptaci na život mimo vězení. Přitom právě tyto aspekty mohou mít značný dopad na pravděpodobnost recidivy (Kubrin & Stewart, 2006; Mears et al., 2008).

Dále, za primární ukazatel účinnosti rehabilitačního modelu je považována recidiva, respektive její absence (Andrews & Bonta, 2010; Berenji et al., 2014; Ganapathy, 2018; Nakamura & Bucklen, 2014). Programy, které významně snižují pravděpodobnost recidivy, jsou v souladu s konceptem „what works“ (Martinson, 1974) obecně považovány za úspěšné (např. Andrews et al., 1990, 2011; Barnett & Fitzalan Howard, 2018; Bonta et al., 2000; Olver & Wong, 2009; Wright et al., 2012; Gendreau 1996). Aplikovat recidivu jako samostatné binární (selhal-neselhal) měřítko efektivity intervencí je však stále častěji podrobováno kritice, a to jak v zahraničí (Cullen & Jonson, 2017; McIvor & Raynor, 2008; Rosenfeld et al., 2022), tak v České republice (např. Drápal, 2017).

Podle kritiků neumožňuje binární rozlišení recidivy, tedy to, jestli pachatel recidivoval nebo ne, identifikovat, zda navzdory recidivě nedošlo k deeskalaci kriminální činnosti, ať už v míře či struktuře kriminálního chování. V tomto ohledu je třeba brát v úvahu také rozdíly mezi krátkodobým a dlouhodobým horizontem hodnocení opakování trestné činnosti. Krátkodobý horizont nemusí být dostačující pro posouzení trvalé změny v chování jedince. Recidiva krátce po propuštění může totiž být jen náhodnou událostí v jinak trvalejší životní změně. Až dlouhodobý pohled může odhalit trvalejší proměny v zapojení do trestné

činnosti (Sampson & Laub, 2003). Při sledování recidivy v rámci dlouhého úseku však přibývají intervenující proměnné, a je tak komplikovanější propojit recidivu s účastí ve vězeňském programu. Hodnocení míry recidivy mnohdy opomíjí další příznivé i nepříznivé faktory, které mohou významně ovlivňovat riziko opětovného spáchání trestného činu. Mezi tyto faktory patří socioekonomické podmínky, dynamika sociálních vztahů a úroveň podpory poskytnuté po propuštění z vězení, které jsou rozhodující pro úspěšnou reintegraci jedince do společnosti (Committee on Evaluating Success Among People Released from Prison et al., 2022; Porporino, 2010).

Obecně může přílišný důraz na recidivu podle kritiků odvádět pozornost od jiných přínosů programu pro odsouzené, jako je proměna osobního narativu signalizující odklon od trestné činnosti (Maruna, 2001), utužení pozitivních sociálních vazeb (Samson & Laub, 2003), rozvoj prosociálních hodnot, zvýšení motivace k životní změně (Giordano et al., 2002) a podobně. Někteří autoři v tomto ohledu poukazují na fakt, že hodnocení recidivy svádí primárně k soustředění se na neúspěchy spíše než na úspěchy (Maruna, 2012; Nakamura & Bucklen, 2014). Dle Bucklena (2021) je hodnocení účinnosti vězeňských programů výhradně na základě míry recidivy podobné jako posuzovat úspěšnost učitelů a školy pouze na základě procenta vyloučených studentů.

Vedle recidivy jsou vězeňské programy v kriminologické literatuře hodnoceny z hlediska úspěšnosti a neúspěšnosti jejich dokončení. Při hodnocení úspěšnosti intervencí s odsouzenými je doporučováno zaměřit se na účastníky, kteří program z různých důvodů nedokončí (např. Carl et al., 2020; McMurrin & Theodosi, 2007; Olver et al., 2011). Takových osob může být podle některých studií až kolem poloviny (např. Hamberger et al., 2000; McMurrin & Theodosi, 2007; Wierzbicki & Pekarík, 1993). Vysoká míra selhání v programech může vypovídat o neefektivním zařazování vězňů do programu či o mezerách v designu intervence (Bosma et al., 2016; Listwan, 2009; McMurrin & Theodosi, 2007). Některé studie navíc naznačují, že nedokončení programu může vést ke zvýšené pravděpodobnosti recidivy, a to nejen ve srovnání s osobami, které program dokončí (Hanson et al., 2004; Lockwood & Harris, 2015; Olver & Wong, 2009; Zanis et al., 2003), ale také ve srovnání s těmi, kteří se žádného programu nezúčastnili (McMurrin & Theodosi, 2007). To by přitom znamenalo, že pro některé účastníky může být intervence dokonce kontraproduktivní (Novopacká et al., 2023).

Obecně je kritika rehabilitačního modelu směřována k jeho tendenci odepírat aktérství (*agency*) jednotlivci, který je předmětem rehabilitace. Takový přístup v mnohém

přehlíží osobní zodpovědnost a schopnost jedince přijmout aktivní roli ve své vlastní nápravě a změně. Odsouzený je tak považován za pasivního příjemce léčby či nápravy, kdy jsou procesy a rozhodnutí přenechány odborníkům. To v důsledku ignoruje potenciál pro samostatnou transformaci, podceňuje význam autonomie a snižuje motivaci k upuštění od kriminální kariéry. I z těchto důvodů někteří odborníci (Bersani & Doherty, 2018; Bushway & Apel, 2012; Maguire, 2004; Maruna, 2012; Nakamura & Bucklen, 2014; Piquero, 2012) navrhuji, aby byl rehabilitační model obohacen o desistenční principy, které nabízejí komplexnější pohled na pochopení změn v chování pachatelů trestné činnosti.

1.2 Desistenční model

Desistenční model se oproti tomu rehabilitačnímu soustředí na proces, při němž jedinec přechází od kriminálního chování k nekriminálnímu životnímu stylu a myšlení (např. Farrall & Maruna, 2004; Maruna & LeBel, 2010; Maruna & Toch, 2005; McNeill, 2006). Původně byl formulován jako model zohledňující přirozenější proces ukončení trestné činnosti, spíše než jako experty řízená rehabilitace. V jádru stálo přesvědčení, že člověk se může napravit sám a nikoho k tomu nepotřebuje. Byl tedy chápán jako protiklad rehabilitačního modelu. Později však byla distinkce mezi oběma modely zmírněna (viz zejména Maruna et al., 2004) a začalo se zkoumat, co dělá s procesem desistence vězeňské prostředí (Maruna & Toch, 2005).

Podle současných empirických studií stále není zcela zřejmé, jaký efekt – pokud vůbec nějaký – má uvěznění na proces desistence a následně na veřejnou bezpečnost (Maguire, 2004; Maruna & Toch, 2005; McCarthy & Brunton-Smith, 2018). Zatímco někteří autoři tvrdí, že pobyt ve vězení nemá na následnou desistenci či recidivu vliv (MacKenzie & Goodstein, 1985; Mitchell et al., 2017), Maruna a Toch (2005) poukazují na komplexní změny v chování jedinců způsobené vězněním, které mohou mít jak pozitivní, tak negativní výsledky (srov. Cid & Martí, 2012; Walters, 2012). Trest odnětí svobody představuje významnou přestávku v kriminální kariéře jedince (Gendreau et al., 1999). Ve vězeňských zařízeních sice existují příležitosti pro násilí, krádeže, obchod s drogami a další delikventní aktivity, avšak samotný proces zatčení, odsouzení a uvěznění reprezentuje dramatický zásah do dosavadního životního rytmu odsouzených a může nabízet klíčovou příležitost pro zahájení procesu desistence (Maruna & Toch, 2005). Moderní kriminologie, která se od dob Pensylvánského systému značně vyvinula, již neakceptuje nekritický pohled na vězení jakožto ideální prostředí pro osobnostní růst a rehabilitaci prostřednictvím izolace (Cullen, 2005; Duguid, 2000). Přesto však některé studie potvrzují, že proces reflexe a sebereflexe

během pobytu za mřížemi může přispět k pozitivní transformaci identity a chování odsouzených (Asencio & Burke, 2011; Wormith, 1984), a to především za předpokladu, že odsouzený navštěvuje vězeňské programy (Green et al., 2013; Lipsey & Cullen, 2007; McLean et al., 2017; Travis & Visher, 2005; Utnage, 2022;).

Klíčovými se stávají jemné odstíny vzájemné interakce a zapojení každého jednotlivce do života za mřížemi. V této souvislosti hrají vězeňské programy nezastupitelnou roli. Výzkumy, které prováděl se svými kolegy například Blagden (2016), poukazují na to, že hluboké a kvalitní vztahy mezi odsouzenými a odborníky, kteří je podporují prostřednictvím intervencí, mohou iniciovat kognitivní změny a napomáhat v budování nové prosociální identity. Maruna (2001) v této souvislosti uvádí, že bývalí vězni se mnohdy drží představy, že člověk se může napravit sám. Mezi jedinci, kteří od trestné činnosti upustili, je však jen málo těch, kteří by si na svém životním obratu připsali plnou zásluhu. Většina z nich obvykle přikládá význam rodině, přátelům, ale i vězeňským terapeutům, kteří je na této cestě doprovázeli. Pro vězeňské programy z toho plyne, že by jejich designéri a hodnotitelé měli tento přirozený proces nápravy uznat a chápat intervence jako doplnění či posílení tohoto spontánního úsilí (Farrall, 2003; McNeill, 2006; Raynor, 2018).

Vězeňské programy je v desistenční perspektivě vhodné nahlížet jako metodu *asistované desistence* (Burnett & McNeill, 2005; King, 2013; McNeill, 2006; Villeneuve et al., 2021), při níž je kladen důraz na vnější podporu a intervence, jež napomáhají jedinci vzdát se kriminálního chování (Maruna, 2016; McNeill, 2006). Lektori v těchto programech plní spíše podpůrnou než výchovnou a kontrolní funkci (Burnett & McNeill, 2005; Maruna & Toch, 2005; McNeill, 2006; Villeneuve et al., 2021). Poskytují stabilní a bezpečné prostředí, v němž mohou ti, kteří jsou připraveni se změnit, zkoumat nové možnosti nekriminálního myšlení a životního stylu. Tímto způsobem je „rehabilitace“ jedince navracena do rukou odsouzeného (McNeil, 2006; Maruna, 2012).

Dále, design vězeňských programů by měl v této perspektivě reflektovat specifika vězeňského kontextu, v němž se odehrávají. Uvěznění a pobyt ve vězení můžou způsobit ztrátu životního smyslu (King, 2013; Weaver, 2019) a jsou mnohdy spojeny s traumatickými zážitky (Armour, 2012; Dudeck et al., 2011; Hochstetler et al., 2004). To může činit proces desistence značně složitějším. Konečně, oproti rehabilitačnímu modelu, který se převážně zaměřuje na rizikové faktory, desistenční model v kontextu vězeňství vyzdvihuje důležitost protektivních faktorů, tedy těch, které proces desistence usnadňují.

Hodnocení úspěšnosti se v desistenčním modelu, podobně jako v tom rehabilitačním, opírá o indikátor recidivy, tedy (ne)návratu ke kriminální kariéře. Jako měřítko desistence však není samotná recidiva dostačující. Oproti rehabilitačnímu nabízí desistenční model pružnější rámec pro definici úspěchu, kdy v popředí stojí demonstrované odhodlání pachatele skoncovat s trestnou činností. Jak Maruna (2001) zdůrazňuje, desistence je komplexní proces, který zahrnuje mnohem více než pouhé nepáchání trestné činnosti. Toto odhodlání někteří autoři konceptualizují jako signál desistence. Logiku tohoto konceptu nyní krátce představím.

1.2.1 Signál desistence

Koncept signálu desistence (Bushway & Apel, 2012; Maruna, 2012; Nakamura & Bucklen, 2014; Piquero, 2012) vychází z poznání, že jednotlivci se mohou snažit projevit svůj záměr ukončit trestnou činnost prostřednictvím určitých „signálů“: pozitivních aktů a změn přijatých za účelem skoncování s trestnou činností.⁶ Mezi tyto akty patří demonstrace nových dovedností, získání vzdělání nebo zaměstnání, vstup do stabilních vztahů, ale také absolvování vězeňského programu. Tyto akty byly v longitudinálních výzkumech identifikovány jako silný prediktor ukončení kriminální kariéry (Lang & Belenko, 2000; Maume et al., 2018).

Není však signál jako signál. Někteří autoři nepovažují dokončení vězeňského programu za dostatečně vypovídající, neboť vyžaduje pouze minimální oběť (Maruna, 2002). Příkladem může být situace, kdy si odsouzený „protrpí“ vězeňský program a bude za jeho absolvování čekat nějaké výhody. Maruna (2002) proto dokončení programu považuje za laciný signál (srov. Piquero 2012). Aby bylo možné dokončení programu považovat za hodnotné, je třeba, aby v průběhu programu účastník prošel významnou vnitřní proměnou. Podobné hodnotné signály jsou však hůře rozpoznatelné.

Zatímco RNR principy jsou nástrojem rehabilitačního přístupu a orientují se především na rizika jako prediktory recidivy, desistenční signály označují spíše nepozorovatelné a hůře měřitelné jevy, jako je pozitivní změna. Jsou tak dle Bushwaye a Apela (2012) alternativou k rehabilitačnímu modelu. Piquero (2012) však namítá, že oba

⁶ Bushway a Apel (2012) tento koncept představili především s ohledem na úspěch v programech vězeňského pracovního výcviku a uvádějí, že „úspěšné dokončení takového programu může fungovat jako významný signál pro zaměstnavatele při hledání schopných pracovníků“. Zdůrazňují, že absolvování dobrovolného pracovního programu může potenciálním zaměstnavatelům poskytovat klíčové informace, například o nižším riziku kriminálního chování a o vyšší pracovní produktivitě. Piquero (2012) pak ve stejném čísle akademického časopisu pojem signálu desistence rozšiřuje i na další oblasti.

přístupy, tedy RNR a signály desistence, lze chápat komplementárně. Oba modely se pokoušejí zachytit pozorovatelné i přímo nepozorovatelné faktory, které predikují úspěch či selhání. Pouze volí jinou cestu, jak k tomu dojít. V kombinaci pak mohou tyto modely poskytnout komplexnější a účinnější nástroj pro hodnocení úspěšnosti vězeňských rehabilitačních programů, protože společně zahrnují širší spektrum relevantních faktorů.

2 TEORIE DESISTENCE

Pro hlubší porozumění desistenčnímu modelu je nutné prozkoumat jeho intelektuální zdroje. Ten hlavní představuje kriminologická diskuse vztahující se k teorii desistence. Na následujících řádcích se pokusím shrnout základní obrysy této diskuse. Důraz přitom budu klást na faktory, které byly v rámci této debaty identifikovány jako desistenci usnadňující nebo komplikující. V této souvislosti také poukážu na to, že mnohé tyto faktory korespondují s faktory úspěchu ve vězeňských programech (Roffey, 2021).

Desistence, jakožto rostoucí oblast kriminologického bádání, se zaměřuje na studium procesů a faktorů, které jedince vedou k upuštění od kriminální činnosti. Kriminologický zájem o desistenci začal narůstat v 70. a 80. letech 20. století (např. Cusson & Pinsonneault, 1986; Shover, 1983). V 90. letech už patřil mezi dominantní témata ve výzkumu kriminální kariéry (Graham & Bowling, 1995; Sampson & Laub, 2003). Od té doby vznikla řada teorií a empirických studií, které se tento fenomén snažily a stále snaží popsat.

V této kapitole se nejprve zaměřím na dvě základní pojetí desistence, a to jako *události* a jako *procesu*. Důraz přitom budu klást na v současné době dominující *procesuální* pojetí. Následně se budu věnovat dvěma klíčovými přístupům, které se v rámci teorie desistence v průběhu let etablovaly: sociálně-strukturálnímu a subjektivnímu (volnímu, aktérskému). Tyto proudy se liší zejména v tom, jestli přikládají v procesu desistence větší váhu sociálně-strukturálnímu kontextu jednotlivce nebo jeho vnitřním proměnám (Farrall, 2003; Healy, 2013). Na závěr kapitoly teorii desistence kriticky reflektuji z hlediska genderu, sociální třídy a vězeňského prostředí.

2.1 Desistence jako událost nebo proces?

Rané teorie desistence připisovaly klíčový význam výrazným životním událostem, které mohou stimulovat zastavení či ukončení kriminální kariéry (Laub & Sampson, 1993; Mazerolle et al., 2000; Moffitt, 1993). Pozdější studie už zpravidla chápou desistenci jako déle trvající proces. V této souvislosti však vyvstala palčivá otázka: jak odlišit jednotlivce, který definitivně ukončil svou kriminální dráhu (*desister*), od toho, který v kriminálním chování setrvává (*persister*). Různí autoři totiž za kritérium desistence považují něco jiného.

Maruna (2001) například chápe desistenci jako dlouhodobý stav absence kriminálního chování. Sampson a Laub (2001, 2003) naproti tomu rozumí desistenci také jako postupnému snižování intenzity a frekvence (tedy deescalaci) kriminálního chování. Podle jiných autorů k opravdové desistenci dochází až se smrtí (Farrall et al., 2010;

Kazemian, 2007). Výsledkem těchto debat je stále chybějící jednotné stanovisko ohledně parametrů definujících a ohraničujících desistenci. Na druhou stranu, tato debata upozornila na to, že kriminální chování nemusí mít jasně definovaný začátek či konec. Dříve než zcela vymizí, může postupně klesat. A právě zde se vynořuje logika procesuálního pojetí desistence. Desistence totiž nemusí být jen stavem, kdy jedinec není zapojen do kriminálního chování, ale také procesem, během něhož se postupně stává méně náchylným k trestné činnosti (Fox, 2022). V rámci tohoto procesu není přitom vyloučeno ani páčání drobné kriminality (Graham, 2016; Weaver, 2019).⁷

Zvláštní pozornost ve studiu tohoto procesu byla věnována vnitřní proměně identity, která může být jak příčinou, tak důsledkem desistence (Chouhy et al., 2020; Gadd, 2006; Vaughan, 2006). Míru proměny identity v procesu ukončování trestné činnosti odráží koncepty primární a sekundární desistence.⁸ *Primární desistence* popisuje situaci, kdy jedinec přestane páchat trestné činy, avšak bez hlubšího vnitřního přesvědčení nebo změny v osobní identitě (Farrall & Maruna, 2004). *Sekundární desistence* signalizuje hlubší transformaci jednotlivce, který nejen upustí od kriminálního chování, ale přijímá novou, „nekriminální“ identitu. V této fázi se jednotlivci identifikují jako „bývalí pachatelé“ (Farrall & Maruna, 2004). McNeill (2016) později představil koncept *terciární desistence*, který se týká společenského uznání změny a pocitu sounáležitosti. Úspěšná desistence vyžaduje nejen vnitřní transformaci, ale také změnu společenského nastavení, které tuto transformaci uzná a přijme a zároveň bude vyvážet vhodné podmínky k její udržitelnosti. Dá se tak říci, že realizaci terciární desistence má v rukou především okolní společnost (Maruna, 2023).

Přestože tyto fáze nejsou nezbytně sekvenční ani lineární, často takto bývají mylně interpretovány. Nugent a Schinkel (2016) proto nabízejí pro tytéž procesy deskriptivní a nelineární pojmy *aktová*, *identitní* a *vztahová* desistence. První pojem označuje absenci konání trestné činnosti, druhý internalizaci nekriminální identity, ten třetí pak uznání změn okolím. Vztáhneme-li procesuální přístup k vězeňským programům, uvěznění jedince můžeme chápat jako vynucený krok k ukončení kriminální aktivity, tedy primární či aktovou

⁷ Vzhledem k obtížnému metodologickému uchopení dlouhodobého procesu desistence se většina empirických studií zaměřuje spíše na mezery v páčání (*crime-free gaps*), což vede k redefinici desistence jako „dočasného nepáčání“ (Weaver, 2019, p. 2).

⁸ Dle Maruny (2004) vychází toto dělení z konceptu primární a sekundární deviance (Lemert, 1951), kdy primární deviance se vztahuje na drobné, často jednorázové deviantní činy, které nevedou k trvalému označení jedince jako devianta. Tyto činy mohou být výsledkem různých okolností a nemusí nutně ovlivnit celkovou identitu jedince. Na druhou stranu, sekundární deviance představuje proces, kdy jedinec přijímá deviantní identitu jako odpověď na reakce společnosti a stigmatizaci, které vznikají po prvotní deviaci. Tento proces může vést k dalšímu deviantnímu chování a může vést k dalším sociálním reakcím, jako je odsouzení okolím nebo sociální vyloučení.

desistenci. Cílem intervence v podobě vězeňských programů je mimo jiné vybavit odsouzeného potřebnými nástroji v jeho cestě k sekundární, respektive identitní desistenci. Následná péče by pak měla odsouzenému pomoci získat uznání jeho proměny ze strany okolí a asistovat tam, kde se tomu tak neděje.

Obdobně Piquero (2012) používá analogii semaforu, přičemž poukazuje na to, že desistenci odsouzených ve vězení lze chápat jako postupný proces přeměny z červené na zelenou. Červené světlo signalizuje dohled během uvěznění i po propuštění jedince z vězení. Oranžové světlo ukazuje postupné snižování dohledu a zároveň poskytování podpory a zdrojů. Zelené světlo pak oznamuje úplné odstranění dohledu a směřuje k nadějně a úspěšné reintegraci do společnosti. Tento třífázový model se zaměřuje na motivování pachatelů k vyhýbání se porušování pravidel (jízda na červenou), zamyšlení před riskantním chováním (jízda na oranžovou) a opatrnému a uváženému jednání při přechodu do běžného života (jízda na zelenou).

Je tedy možné konstatovat, že proces desistence nelze chápat lineárně ani sekvenčně. Jak poznamenal Burnett (2004), má podobu spíše klikaté trajektorie a je procesem, který zahrnuje změny rozhodnutí, nejistotu, kompromisy a ústupky. Tento poznatek má zásadní význam pro praktickou aplikaci v oblasti rehabilitace a reintegrace. Způsob, jakým v tomto procesu reagujeme na neúspěchy a zádrhele, může být klíčovým faktorem, který začínající desistenci podpoří nebo vychýlí (Maguire & Raynor, 2017). Profesionální intervence by proto měly být citlivě přizpůsobeny této nelineární povaze desistence a měly by jednotlivce efektivně adresovat a podporovat i v případě dočasných neúspěchů či regrese.

2.2 Desistence jako výsledek individuální volby, nebo sociálních a strukturních sil?

Značná část (především raných) teorií desistence vychází z předpokladu, že míra páchání trestné činnosti se s věkem snižuje. Tato premisa vychází z tzv. věkové křivky kriminality (Moffitt, 1993), která poukazuje na to, že většina trestné činnosti je páchána v průběhu dospívání a časně dospělosti. V pozdějším věku pravděpodobnost zapojení se do trestné činnosti klesá (Graham & Bowling, 1995; Hirschi & Gottfredson, 1983; Moffitt, 1993; Sampson & Laub, 2003). Skoro se nabízí říct, že není třeba bádát dál, neboť je možné počkat, až jedinec dostatečně zestárne a s trestnou činností přestane. A zároveň není třeba žádných intervencí, neboť zločinci z páchání trestné činnosti jednoduše vyrostou. To ilustruje i název článku v magazínu Time, na nějž odkazuje David Von Drehle (2010): „Násilí je typická neřest mladých mužů; nejúčinnějším nástrojem v boji proti kriminalitě jsou třicáté

narozeniny.“ Jinými slovy, stárnutí je silnější než jakýkoliv vězeňský program či jiná intervence.

V kriminologických výzkumech však bylo identifikováno mnoho případů, kdy se jedinci od tohoto trendu odchýlili: začali kriminalitu páchat v mladším věku a/nebo v ní pokračovali i v pozdější dospělosti (Burnett, 2004). Dle Moffitové (1993) se jedná o tzv. celoživotně perzistentní pachatele, u kterých se vyskytují různé patologické biologické predispozice, které jsou trvalé a neměnné.

Další studie však upozorňovaly na skupiny případů, na které nelze uplatnit ani věkovou křivku kriminality, ani typologii celoživotně perzistentního pachatele. Pro mnoho jednotlivců a hromadně například pro ženy (Liu, 2015; Rocque & Piquero, 2019; cf. Steffensmeier & Streifel, 1991) má jejich kriminální trajektorie naprosto jiný tvar než věková křivka kriminality. Maruna (2001) v této souvislosti uvedl, že chápat stárnutí a dospívání jako něco univerzálního a přirozeného může být pro porozumění desistenci velmi omezující. Věk je totiž spojen s řadou různých faktorů, včetně biologických změn, společenských posunů a životních zkušeností. Pokud bychom považovali věk za jediný důvod upuštění od trestné činnosti, oddělili bychom jedince od širšího společenského a kulturního kontextu, v němž se tato vývojová změna odehrává (Weaver, 2019). To by nám pak v konečném důsledku znemožnilo porozumět životním trajektoriím lidí, kteří skončili s trestnou činností v různých fázích svého života bez ohledu na to, co jim předpověděla křivka kriminality (Bushway et al., 2001). Jinak řečeno, spoléhání se na věk jako jediný faktor desistence přehlíží jednak význam jedincovy vůle skoncovat s trestnou činností, jednak okolnosti, za nichž k takovému rozhodnutí dochází. Právě tyto aspekty tvoří dlouhodobě jádro debaty o desistenci a jsou také předmětem debat o úspěšnosti vězeňských programů.

Korekci věkové křivky kriminality představují teorie ontogenetické změny (*maturation reform*) (Laub & Sampson, 1993; Weaver, 2019) popisující stav, kdy jedinec v průběhu života dosáhne určité míry zralosti nutné pro upuštění od delikventního chování. Na rozdíl od věkové křivky kriminality, která implikuje univerzálnost vývojové trajektorie, ontogenetická změna přikládá význam vysoce individuálnímu procesu dospívání, který nezbytně nekoreluje s chronologickým věkem (Glueck & Glueck, 1974; srov. Shulman et al., 2011). Z tohoto úhlu můžeme odchylky od očekávaného průběhu věkové křivky kriminality interpretovat jako výsledek individuální „nedozrálosti“ spojené s různými

faktory, jako je nedostatečný emocionální vývoj, sociální nezralost nebo zpožděný fyzický vývoj jedince.

Výše uvedené teorie přehlížely bohatost a rozmanitost individuálních životních drah, osobní autonomii a vůli jedince, stejně jako vliv a specifika prostředí, ve kterém se jednotlivci pohybují a rozvíjejí. Tyto aspekty se však dlouhodobě ukazovaly jako klíčové pro pochopení nejen toho, proč se někteří lidé uchylují k delikvenci, ale také proč se od ní odvrací. V reakci na tuto kritiku se objevila nová generace teoretiků desistence nabízejících holistický pohled zahrnující široké spektrum proměnných – od osobních charakteristik a individuálních rozhodnutí až po sociální a ekonomické faktory prostředí.

Zpočátku bylo toto nové pole teoretiků rozděleno mezi ty, kteří desistenci chápali jako výsledek sociálních interakcí a vlivů (sociálně-strukturní přístup), a ty, kteří tvrdili, že desistence je důsledkem osobní volby jednotlivce (subjektivní a aktérský přístup). Aktuální uvažování o desistenci však rozdíly mezi tímto dělením stírá. Integruje totiž do sebe jak individuální, tak sociální a strukturální faktory. Bersani a Doherty (2018) ale ve svém vlivném shrnutí teoretizování o desistenci tvrdí, že lze toto dichotomické rozdělení v určitém smyslu „poučeně“ zachovat. V jejich perspektivě je přemýšlení o desistenci třeba vnímat jako kontinuum (srov. Polaschek, 2017), na němž jsou jednotlivá vysvětlení lokalizována podle toho, jestli kladou důraz spíše na subjektivní motivace nebo na okolní vlivy. Je však zároveň zdůrazněno, že žádné přesvědčivé vysvětlení desistence se neobejde bez zohlednění obou typů faktorů. Tento přístup umožňuje jemnější a komplexnější porozumění než klasický dichotomický pohled. Inspirována autorským duem Bersani a Doherty zasazují desistenční teorie na kontinuum následovně: Sociálně-strukturní pól v tomto pojetí reprezentuje teorie neformální sociální kontroly odstupňované podle věku. Subjektivní pól kontinua začíná teorií kognitivní transformace, pokračuje teorií nápravy a vrcholí ve formě identitní teorie desistence.

V rámci tohoto dělení diskutují také koreláty, které jsou v literatuře spojovány s desistencí a úspěchem ve vězeňském programu. Do sociálně-strukturního hlediska zařazují koreláty, které jsou spojeny s vrozenými nebo v průběhu života získanými charakteristikami, které nesouvisí s účastí na vězeňských programech (mimo-programové faktory). Do subjektivního hlediska zahrnují koreláty přímo spojené s motivací a úsilím jedince v programu (programové faktory).⁹ V této souvislosti je nutné poznamenat, že

⁹ Toto dělení a následné přiřazování korelátů představuje mé analytické rozhodnutí, které nutně vede k redukci velmi komplexních a navzájem interagujících jevů.

úspěch ve vězeňském programu je v zahraničních studiích chápán různými způsoby, a to jako dokončení celého programu (např. Bosma et al., 2016; Olver et al., 2011; Pelissier et al., 2003; Walters, 2004), aktivní zapojení účastníků do programu (např. Carl et al., 2020; Davidson, 2020; Drieschner & Verschuur, 2010) nebo míra dodržování jeho režimu (Browne et al., 1998; Hiller et al., 1999). Do této práce jsem zahrнула studie, které pracují se všemi jmenovanými koncepcemi úspěchu.

2.2.1 Sociálně-strukturní pól desistenčních teorií

Mnohé studie považují sociální, institucionální a kulturní faktory za primární pohon desistence. Jedinec je v nich chápán jako částečně formovaný okolnostmi, nad nimiž má pouze omezenou kontrolu, v nejextrémnějším pojetí je pak těmito okolnostmi rovnou predeterminován (Farrall & Bowling, 1999). V současnosti převládá ten méně rigidní přístup (Bersani & Doherty, 2018). Za nejvýznamnější teorii reprezentující sociálně-strukturní hledisko je považována teorie neformální sociální kontroly odstupňované podle věku (Laub et al., 2017; Laub & Sampson, 1993; Sampson & Laub, 2003, 2011).

2.2.1.1 Teorie neformální sociální kontroly odstupňované podle věku

Někteří kriminologové poukazují na to, že neformální spojení jedince s institucemi sociální kontroly, jako jsou rodinné vazby nebo pracovní angažmá, mohou být klíčovým faktorem pro zahájení procesu desistence. Na rozdíl od tradičních „věkově zakotvených“ teoretiků nevnímají desistenci jako univerzální jev a významnou roli v tomto procesu připisují jednotlivci. Těmi nejvýznamnějšími z nich jsou Laub a Sampson, kteří v roce 1993 představili základní obrysy teorie neformální sociální kontroly odstupňované podle věku.¹⁰ Jejím hlavním poselstvím je, že páchaní i skoncování s trestnou činností závisí do značné míry na neformální sociální kontrole jedinců a jejich rutinních aktivitách. Zločinné chování a jiné odchylky od společenských norem jsou podle této teorie přímým důsledkem ztráty nebo oslabení konvenčních sociálních vazeb mezi jedincem a širší společností. V tomto ohledu zdůrazňují roli sociálního kapitálu jako esenciálního pojiva, které udržuje jednotlivce pevně spojeného s různými společenskými institucemi. Tyto instituce pak nad jedincem

¹⁰ Tato teorie čerpá primárně z intelektuálního základu teorie sociální kontroly (Nye, 1958). Pro rozvoj této teorie testovali Sampson a Laub data studie manželů Glueckových (1968). Tato data pocházejí z longitudinálního výzkumu z roku 1939, který sledoval 500 bělošských delikventních chlapců a 500 bělošských nedelikventních chlapců z Bostonu. Studie Gluecků trvala až do roku 1965. Sampson s Laubem svou práci nazvali teorie sociální kontroly odstupňované podle věku až v roce 2003. Její základy však pocházejí už z roku 1993. V roce 2003 Sampson a Laub nicméně prohloubili a rozšířili svůj teoretický rámec z devadesátých let zahrnutím situačních faktorů, historického kontextu a interakcí mezi osobním rozhodováním a okolními vlivy.

vykonávají neformální dohled. Sampson a Laub argumentují, že míra, s jakou jedinec investuje svůj sociální kapitál do profesního života a/nebo rodinných vztahů, inverzně koreluje s pravděpodobností páčání kriminality. Proto každý jedinec disponuje určitým potenciálem pro změnu svého života.

Mechanismy neformální sociální kontroly a jejich úspěšnost se však v průběhu lidského života mění s tím, jak člověk stárne; co platilo v dětství, nemusí platit v průběhu dospívání. Proměna mechanismů neformální sociální kontroly je spojena s význačnými životními událostmi, které autoři označují jako „body obratu“ (*turning points*). Mezi ně lze zařadit například vstup do manželství, získání zaměstnání nebo „odstřihnutí“ od kriminogenního prostředí. Takové události přinášejí nové sociální příležitosti a generují situace napomáhající přeměrovat jedincovy závazky od kriminogenního k nekriminogennímu společenskému prostředí a naopak. Mají potenciál jedinci zcela přeorganizovat každodenní rutinu, podpořit nebo zbortit sociální vztahy a přenastavit dosavadní mechanismy neformální sociální kontroly. Mohou mít tedy pro jedince jak pozitivní, tak negativní důsledky. Konformního jedince mohou nasměrovat ke kriminální kariéře, pachatele trestné činnosti ke konformitě, respektive desistenci.

Sampson a Laub (1993, 2003) identifikovali tři zásadní zlomové body v životních trajektoriích delikventů: stabilní zaměstnání, harmonický manželský vztah a službu v armádě.¹¹ Kromě toho specifikovali čtyři rysy, které by měly tyto body obratu v životě naplňovat tak, aby jedince nasměrovaly k desistenci. Za klíčové lze podle nich považovat ty momenty, které (1) umožňují jasné oddělení minulého od současného životního stylu, (2) kromě dohledu a kontroly nabízejí také možnosti pro sociální podporu a osobní rozvoj, (3) přinášejí signifikantní změnu ve struktuře rutinních aktivit a (4) nabízejí příležitosti pro redefinici a transformaci osobní identity. Všechny tyto faktory jsou podle těchto amerických kriminologů nezbytné pro pozitivní obrat v životě vedoucí k ukončení delikventního chování.

Význam pozitivních životních událostí, jako je narození dítěte, vstup do manželství, získání vzdělání či odstřihnutí se od kriminogenního prostředí, pro snížení rizika páčání trestné činnosti potvrzují i mnohé empirické studie (důkladné přehledy viz Kazemian, 2007; Nguyen & Loughran, 2018; Rocque, 2017). Moffit (1993) chápala tyto momenty jako přirozenou součást vývoje člověka, který v určité fázi svého života začne vědomě hledat

¹¹ Tyto body se staly předmětem mnoha kriminologických diskusí, zejména kvůli jejich zřetelně konzervativnímu nádechu. I proto nejspíš Maruna (2001) tuto teorii s jistou nadsázkou charakterizoval jako „teorii stabilního zaměstnání a pozitivního vlivu oddané partnerky“.

stabilitu a do manželství nebo rodičovství „dozraje“ (srov. Fox et al. 2022). Laub se Sampsonem (2003) ale tvrdí, že tyto události nemusí být vždy pod kontrolou jednotlivce. Ten může vstoupit do manželství bez toho, aniž by chtěl hledat stabilitu. V aktualizované verzi teorie totiž Laub a Sampson (2017) dokládají, že proměna myšlení nebo transformace identity probíhají nevědomě. To, že pachatel trestné činnosti vstoupí do manželství nebo se stane rodičem a následkem toho dojde k proměně jeho života, ještě neznamená, že tato změna byla úmyslná. Jinými slovy, kognitivní transformace není pro tyto autory nezbytným předpokladem desistence. Právě proto je jejich teorie řazena jako sociálně-strukturní.

2.2.2 Sociálně-strukturní koreláty desistence a úspěchu ve vězeňských programech

V následujících odstavcích představím jednotlivé faktory, které mohou významně ovlivnit jedincovu cestu k desistenci. Některé z nich, jako jsou sociální vazby, manželství, rodičovství či zaměstnání, lze označit bezvýhradně za sociálně-strukturní a v procesu desistence mají spíše protektivní funkci. Jiné se týkají spíše osobní historie pachatele. Mezi ně patří například kriminální historie, zkušenost se závislostí na návykových látkách, vzdělání a osobnostní poruchy. Do této kapitoly jsem je však zařadila proto, že stejně jako v případě sociálně-strukturních jde o faktory, nad nimiž nemá jedinec v průběhu desistence, respektive během účasti na vězeňském programu, téměř žádnou kontrolu. Každý z těchto faktorů lze navíc považovat za velmi široký rezervoár internalizovaných zkušeností, jejichž význam a případná manifestace není dopředu odhadnutelná. Tyto faktory je tedy možné chápat ve smyslu habitů, strukturujících struktur (nezáměrně) zpřístupňujících možnost odklonit životní dráhu směrem ke kriminalitě (France et al., 2013).

Sociální vazby

Sociální vazby významně vstupují do rozhodování a chování jedince, včetně toho, že poskytují podporu pro skoncování s trestnou činností. Mnohé klasické kriminologické studie uvádějí, že jednotlivci, kteří mají pevné vazby s „pozitivními“ institucemi, jako jsou rodina, škola či zaměstnání, mají menší pravděpodobnost zapojení do kriminálního chování (Hirschi & Gottfredson, 1983; Sampson & Laub, 2003). Kvalita sociálních vazeb s těmito institucemi pak promlouvá i do délky a hloubky kriminální kariéry.

Nejde však jen o samotnou existenci nových nekriminogenních vazeb. Také dlouhotrvající vazby mezi pachatelem a jeho okolím totiž mohou v průběhu života jedince nabývat nových významů s tím, jak se proměňuje jeho identita. To ilustrují například Cid a Martí (2012) ve své studii opírající se o narativní rozhovory s muži odsouzenými za

majetkovou trestnou činnost. Autoři zde identifikovali dvě hlavní skupiny sociálních vazeb, které mohou působit jako katalyzátor v procesu nové (narativní) identity spojené s ukončením trestné činnosti. Jde o nové partnerské vztahy a již existující vztahy s rodinnými příslušníky nebo partnery, kteří převzali podpůrnou roli během pobytu jedince ve vězení. Autoři ve studii dále zkoumali roli institucionální podpory (např. práce, rodina, státní sociální dávky) a učení (např. vzdělávací a pracovní programy, vězeňské programy) v budování (narativní) nekriminální identity. Zjistili, že tyto faktory jsou nezbytné pro konstrukci sebehodnoty, ale plní svou roli pouze tehdy, když je jedinec spojen také s rodinou nebo partnerem.

Význam rodičů a vztahů mezi dospělými členy rodiny při podpoře desistence zmiňují také další autoři (Copp et al., 2020; Forrest, 2007, 2014; Ganem & Agnew, 2007; Theobald et al., 2019). Schroeder a kol. (2010) v této souvislosti zdůrazňují především význam silných vazeb s rodiči v tomto procesu, a to především v případech, kdy mají jedinci oslabené sociální vztahy na pracovišti, s romantickými partnery nebo žádné vztahy nemají. Rodiče v tomto případě poskytují důležitou stabilizační sílu desistenčního procesu.

Podle některých autorů je důležité nejen posilování prosociálních vazeb, ale také přerušování sociálních vztahů s kriminogenním prostředím. Jedinec se v tomto směru musí „odříznout“ (*knife-off*) od minulých prostředí, přátel a různých okolností, které by mohly přispívat k pokračování v páčání trestné činnosti (Maruna & Roy, 2007; Sampson & Laub, 2003). To může zahrnovat ukončení vztahů se zločinnými přáteli, vyhýbání se místům a činnostem, která měl jedinec spojená s kriminalitou a kriminálním prostředím, nebo jakýmkoli jiným věcem, které by mohly vyvolat návrat k trestné činnosti.

Význam sociálního prostředí je empiricky dokládán také ve výzkumu úspěšnosti ve vězeňských programech. Nižší šanci program dokončit mají ti odsosuzení, kteří mají slabší zázemí ve svém blízkém okolí (Butzin et al., 2002; Nunes & Cortoni, 2008; Wormith & Olver, 2002), nebo ti, jejichž sociální síť tvoří primárně deviantní jedinci (Hiller et al., 1999).

Manželství

Manželství je v kriminologických studiích mnohdy zmiňováno jako významný korelát desistence. Posiluje totiž angažovanost jedince ve společensky akceptovatelných aktivitách, což může vést ke snížení pravděpodobnosti jeho účasti na trestné činnosti (Beaver et al., 2008; Craig et al., 2014; Farrington et al., 2018; Skardhamar & Aase, 2014). Tento institut přivádí do života nové role a zodpovědnosti, jako je péče o děti a finanční zabezpečení rodiny, které mohou poskytovat silnou motivaci k desistenci (Gibbens, 1984).

Klíčovým prvkem určujícím, jestli manželství povede k ukončení protiprávního jednání, je jeho kvalita (Craig et al., 2014; Forrest, 2014; Humphrey & Cordella, 2014). Harmonické rodinné prostředí nabízí esenciální sociální vazby, které mohou potlačit sklony k protiprávnímu jednání. A naopak, domácnost plná konfliktů a bezvýchodnosti tyto důležité vazby neposkytuje, což platí bez ohledu na to, zda partner má či nemá delikventní minulost (Humphrey & Cordella, 2014).

Některé studie ukazují obdobný dopad u nesezdaných soužití, nicméně vliv takové partnerské konfigurace na kriminální chování je méně patrný (Forrest, 2014; Gottlieb & Sugie, 2019; Li et al., 2023). Nedávná studie Li et al. (2023) přinesla zajímavá zjištění týkající se vztahu mezi předmanželským soužitím a mírou trestné činnosti. Podle této studie muži, kteří před uzavřením manželství žili v nesezdaném soužití se svou budoucí manželkou, mají vyšší sklon k páchání trestné činnosti ve srovnání s těmi, kteří před svatbou takové soužití nezažili. Tento vztah se však projevil pouze u mužů. Dále bylo zjištěno, že jedinci, kteří praktikovali tzv. sériovou monogamii, která neústila v manželství, páchali více kriminality než ti, kteří měli v dosavadním životě pouze jednoho partnera.

Některé studie naznačují, že vztah mezi manželstvím a desistencí může být chápán právě obráceně – totiž, že manželství může být výsledkem již probíhajícího procesu dospívání a osobního vývoje, nikoli jeho primární příčinou. Například, podle Hirschiho a Gottfredsona (2000) nemusí být manželství chápáno jako bezprostřední katalyzátor desistence, ale spíše jako odraz zralosti a přirozeného vývoje osobnosti charakteristické pro jedince s bohatým sociálním kapitálem. Fox a kolegové (2022) taktéž poukazují na to, že vstup do manželství může souviset s obdobím dospívání, kdy jedinci hledají životní stabilitu. Z toho důvodu je obtížné odlišit, zda k desistenci dochází v důsledku zralosti a osobního vývoje, nebo právě díky manželství.

Objevily se však také studie, které pozitivní význam manželství pro desistenci problematizují. Některé studie dochází k závěru, že role manželství v desistenci je spíše okrajovým faktorem (Simons & Barr, 2014). Jiné naznačují, že ačkoli manželství samo o sobě nemusí nutně snižovat kriminalitu, může přispět jiným prosociálním změnám, jako je například pokles konzumace alkoholu a jiných návykových látek (Forrest, 2014; Leonard & Rothbard, 1999; Theobald et al., 2019).

Pozitivní funkci manželství potvrzují také některé studie zabývající se vězeňskými programy (Moore et al., 1999; Olver & Wong, 2009). Přítomnost podpůrného manželského partnera může díky poskytování motivace a emocionální podpory významně zlepšit

výsledky intervence. Ta je přitom zásadní pro úspěšné dokončení programu a následnou reintegraci do společnosti (Laub & Sampson, 2001). Jak ukazuje například studie Bahra a kol. (2013) také vězeňské terapeutické programy, které integrují rodinné poradenství a terapii zaměřenou na manželské vztahy, vedou k lepším výsledkům intervence.

Existují však také studie, které význam manželství pro úspěch ve vězeňských programech spíše problematizují (Walters, 2004; Wormith & Olver, 2002), nebo mezi rodinným vztahem a úspěchem v programu nenacházejí žádný vztah (McGrath et al., 2003).

Zaměstnání a vzdělání

Zaměstnání hraje v procesu desistence klíčovou roli, neboť nabízí nejen stabilní finanční zázemí, ale také strukturovaný denní režim, hlubší smysl a společenské vazby. Ty zajišťují, kromě jiného, také neformální sociální kontrolu (Abeling-Judge, 2021; Travis & Visher, 2005) a zvýšené náklady na deviantní chování (Piquero, 2012). Tyto aspekty jsou přitom v kriminologických studiích uváděny jako účinné protektivní faktory proti delikventnímu chování obecně (Pager, 2003; Uggen, 1999; Wadsworth, 2006). Stabilní zaměstnání zkrátka pomáhá vytvářet novou, konformní identitu odlišnou od té, která byla spojena s předchozími kriminálními aktivitami (Western et al., 2001).

Samotné zaměstnání však není univerzální recepturou na skoncování s trestnou činností. Klíčové jsou v tomto kontextu individuální motivace k práci, pracovní návyky nebo třeba kvalita zaměstnání (tamtéž). Komplexitu tohoto faktoru ilustruje například rozsáhlá Glaserova studie (1979) pojednávající mimo jiné o vztahu mezi vidinou zaměstnání u odsouzených a recidivou. Autor v této studii poukázal na to, že muži ve výkonu trestu očekávají v letech bezprostředně následujících po propuštění rychlý profesní vzestup. Tato očekávání jsou však, kvůli jejich omezeným pracovním zkušenostem a nedostatku odborných dovedností, nepřiměřená. Kontinuita v zaměstnání po propuštění je však klíčová a její absence může vést k obnovení rizika recidivy. Na tato a jiná podobná zjištění reagovaly mnohé studie tím, že je nutné snižovat práh pro získání dobrého zaměstnání pro osoby se záznamem v rejstříku trestu. Například tím, že budou u těchto osob v průběhu výkonu trestu odnětí svobody kontinuálně podporovány jejich pracovní návyky prostřednictvím vzdělávacích a odborných kurzů nebo programů pracovního učení, které přispívají k rozvoji schopností a kompetencí ceněných na trhu práce a zvyšujících šanci získání stabilního zaměstnání. Kromě toho je navrhováno také zmírňování administrativních opatření, jako je nutnost předkládat výpisy z rejstříku trestů, které obecně ztěžují přístup k dobré práci (Maruna, 2012; Piquero, 2012; Tomášek et al., 2017).

Podobně jako v případě manželství někteří kriminologové tvrdí, že není jisté, zda je zaměstnání důsledkem nebo příčinou desistence. Jinými slovy, není jasné, zda pachatelé nenastartovali desistenční proces dříve, než nastoupili do stabilního zaměstnání (Skardhamar & Aase, 2014; Skardhamar & Savolainen, 2014).

Zaměstnání se opakovaně ukazuje jako významný faktor v predikci úspěchu ve vězeňských programech. Například, prokazatelně větší šanci na dokončení programu má ten, kdo byl před nástupem do výkonu trestu zaměstnán na plný pracovní úvazek (Wormith & Olver, 2002). Neúspěšní účastníci programů byli naproti tomu před výkonem trestu mnohdy bez zaměstnání nebo bez stabilního zaměstnání (Brown et al., 1998; Cadsky et al., 1996; Geer et al., 2001; Hiller et al., 1999). Neúspěšní účastníci také častěji vykazují spíše nízké příjmy (Babcock & Steiner, 1999).

Vzdělání může hrát v desistenci zásadní roli. Vysokoškolské vzdělání, ale i jiné typy formálního vzdělávání mohou rozšířit životní perspektivy, zvýšit sebeúctu a poskytnout přístup k lepším pracovním příležitostem. S rostoucím vzděláním dle některých studií roste šance na desistenci (Ford & Schroeder, 2010; Runell, 2017). Investice do vzdělávání pro pachatele trestné činnosti jsou pak chápány jako účinně vynaložené prostředky k podpoře jejich desistence a integrace zpět do společnosti (Loeber et al., 2003).

Obecně se také úspěšní participantů vězeňských programů mnohdy vyznačují vyšším stupněm vzdělanosti. Nižší míra vzdělání je naopak asociována s neúspěchem pachatele v programu (Bosma et al., 2016; Geer et al., 2001; Listwan, 2009; McGrath et al., 2003; Olver & Wong, 2009; Wormith & Olver, 2002). Nejednoznačným faktorem je však v této souvislosti počet let strávených ve vzdělávací instituci. Některé studie poukazují na to, že větší počet let strávených ve škole může souviset s úspěchem v programech (Geer et al., 2001; Pelissier et al., 2003), jiné však tento vztah spíše problematizují (DeMaris, 1989; Polaschek, 2011).

Kriminální kariéra

Koncept kriminální kariéry označuje délku trestní minulosti, respektive délku páchání trestné činnosti. Podle Sampsona a Lauba (2001) existuje v páchání trestné činnosti kontinuita začínající v dětství přes dospívání až do dospělosti. Čím dříve se u jedince trestná činnost objeví, tím delší je jeho kriminální kariéra. To je dáno především dlouhotrvajícími a hlubokými vazbami na kriminální komunitu, které mohou převažovat potenciální výhody spojené s konformním životem. To může vést ke snížené motivaci k desistenci (Piquero et al., 2003). Jednotlivci s delší kriminální kariérou navíc mohou čelit větším překážkám při

reintegraci do společnosti, včetně diskriminace při hledání zaměstnání nebo bydlení (Glaser, 1979; Maruna, 2012; Piquero, 2012). Zatímco desistence je teoreticky možná pro všechny jednotlivce bez ohledu na délku nebo intenzitu jejich kriminální kariéry, ti s hlubší a delší historií kriminality mohou čelit významnějším výzvám při pokusu o opuštění kriminálního životního stylu (Blokland & Nieuwbeerta, 2005).

V průběhu let však bylo zjištěno, že některá období kriminální kariéry jsou pro predikci rizika opakování trestné činnosti informativnější než jiná. Kriminální kariéra totiž může být charakteristická přerušováním a přestávkami, přičemž opakovaný návrat k trestné činnosti může být způsoben jinými faktory než v předchozím případě (Piquero et al., 2003). Ezell (2007) například tvrdí, že kriminální kariéra v rané dospělosti toho může o možných rizicích recidivy říci mnohem více než prvky kriminální minulosti z období dětských let a dospívání. Dále uvádí, že doba, která uplynula mezi posledním zatčením a předchozím ukončením trestu, se ukazuje být jako silný prediktor desistence či recidivy. Tyto poznatky podporují argument, že desistence je nejlépe charakterizována jako postupné snižování trestné činnosti, nikoli jako náhlý moment jejího ukončení (Burnett, 2004).

Co se týče úspěchu ve vězeňských programech, neúspěšní účastníci strávili ve vězení více času než ti, kteří program dokončili. Navíc si odpykávali delší trest odnětí svobody (McGrath et al., 2003). Neúspěšní účastníci se také rekrutují ve větší míře z recidivistů, zatímco ti úspěšní jsou spíše prvotrestaní (Cullen, 2005; Duguid, 2000). S vyšší šancí na selhání v programu je spojován také vyšší počet záznamů v trestním rejstříku (Geer et al., 2001; Hollin, 2005; McGrath et al., 2003; Nunes & Cortoni, 2008; Zanis et al., 2003). Menší šanci úspěšně dokončit program mají také pachatelé s kriminální historií obsahující závažnější trestné činy (Bosma et al., 2016; Browne et al., 1998) a obecně pachatelé s pestřejší kriminální historií (Geer et al., 2001; Nunes & Cortoni, 2008; Zanis et al., 2003). Stejně tak jsou častěji neúspěšní ti, kteří mají v trestním rejstříku záznam již jako mladiství (Hiller et al., 1999).

Závislost na návykových látkách

Řada studií potvrzuje silnou souvislost mezi užíváním návykových látek a přetrvávajícím kriminálním chováním (Cartier et al., 2006; Håkansson & Berglund, 2012; Hussong et al., 2004; Stoolmiller & Blechman, 2005). Konzumace návykových látek se navíc ukazuje jako důležitý faktor jak v počátcích, tak v průběhu kriminální kariéry. Jedinci, začínající s drogami v mládí, mají větší šanci si tyto návyky udržovat i v pozdějším věku (Fox et al., 2022).

Pro pachatele se závislostí je její překonání mnohdy klíčovou součástí desistenčního procesu (Colman & Vander Laenen, 2012; Huebner & Cobbina, 2007; Sousa et al., 2019). Jak ale ve své studii ukázali Schroeder a kolegové (2007) mezi závislostmi existují značné rozdíly. Z výsledků této studie vyplývá, že ačkoliv jsou alkohol i drogy pozitivně spojeny s pácháním trestné činnosti, dopad užívání drog má ve srovnání s alkoholem výraznější a dlouhodobější dopad na její pokračování. Studie také poukázala na problém sociálních vazeb a kriminality romantických partnerů, které mnohdy zprostředkovávají vztah mezi užíváním drog a trestnou činností jedince. Podle autorů mají tyto faktory podstatný vliv na kriminální chování a poskytují částečné vysvětlení pro tendenci uživatelů drog pokračovat v trestné činnosti, nebo se k ní vracet.

Ve vězeňských programech mohou hrát závislosti dvojí roli. Na jedné straně může být závislost rizikovým faktorem, který komplikuje úspěch, neboť mnohdy vede k nedodržování pravidel a menší angažovanosti (Bahr et al., 2013). Na druhé straně může být účast na specializovaných terapeutických programech pro závislé klíčová pro desistenci, neboť tyto programy poskytují podporu potřebnou pro řešení podkladových problémů vedoucích ke kriminalitě (Colman & Vander Laenen, 2012; Mitchell et al., 2007).

Z hlediska výzkumu úspěšnosti vězeňských programů panuje v této oblasti nejednoznačnost. Někteří výzkumníci se kloní k názoru, že zkušenost se závislostí může být rizikovým faktorem selhání v programu (Colman & Vander Laenen, 2012), jiní však tvrdí, že zkušenost se závislostí s nedokončením programu nekoreluje (Bosma et al., 2016; Hiller et al., 1999; Moore et al., 1999; Wormith & Olver, 2002).

Poruchy osobnosti

Výzkumy v oblasti kriminologie konzistentně poukazují na významnou roli osobnostních rysů ve vývoji a zániku kriminálního chování. Zvláště osobnostní charakteristiky jako nízká sebekontrola, psychopatické sklony a problematické charakterové vlastnosti jsou mnohdy spojovány s predispozicemi k delikvenci (Copp et al., 2020; Krueger et al., 1994; Morizot, 2015; Tharshini et al., 2021).

Vztah mezi osobnostními rysy a desistencí je nicméně komplexní. Některé studie naznačují, že jisté osobnostní charakteristiky mohou významně ovlivňovat chování jedince, ale pouze v určitých vývojových fázích (Morizot, 2015). Například zatímco vysoká míra disinhibice s charakteristikami, jako jsou sebestřednost a impulzivita, může snižovat pravděpodobnost desistence, vysoká extraverté, jež se projevuje touhou po společenských

interakcích a nových zážitcích, byla identifikována jako možný podpurný faktor desistence, a to obzvláště během období dospívání (Fox et al., 2022; cf. Eysenck & Eysenck, 1969).

Výzkum vězeňských programů podporuje spíše tezi o rizikové povaze osobnostních poruch (Bronson et al., 2017; Cloyes et al., 2010; Listwan, 2009). Vyšší naději na úspěšné dokončení programu mají odsouzení, kteří se vyznačují racionálním a méně impulzivním chováním (Bronson et al., 2017). Neúspěšné účastníky charakterizuje naopak nízká sebekontrola, nezodpovědnost a nízká produktivita (Rooney & Hanson, 2001), nestabilní životní styl (Cadsy et al., 1996; Rooney & Hanson, 2001), antisociální postoje (Gendreau et al., 1996; Kroner et al., 2014) nebo historie psychických problémů, jako jsou deprese či úzkosti (Hiller et al., 1999). Mezi další identifikované prediktory nedokončení programu lze zařadit kognitivní schopnosti pachatele, jako je inteligence (Gendreau et al., 1996) nebo potíže s koncentrací či pamětí (Hiller et al., 1999). Lze však nalézt i studie, které asociaci mezi osobnostními faktory a selháním v programu nepotvrdily (např. Konecky et al., 2016).

2.2.3 Subjektivní pól desistenčních teorií

Subjektivní teorie desistence, zdůrazňující záměrné a cílevědomé úsilí jedinců jako kritický motor pro iniciaci změn, poskytují sofistikovaný vhled do dynamiky kognitivní transformace. Do značné míry vycházejí z teorie racionální volby (Paternoster & Bushway, 2009) či ze symbolického interakcionalismu (Giordano et al., 2002). Na rozdíl od sociálně-strukturálního teoretického pólu je subjektivní spektrum více zaměřeno na úsilí jedinců o změnu vlastní identity, která vede k opuštění kriminální kariéry.

V těchto teoriích jsou jedinci vnímáni jako lidé schopni redefinovat a reinterpretovat své minulé já (Maruna, 2001), rekonstruovat své současné já (Giordano et al., 2002) nebo se zaměřit na obavy ohledně svého budoucího já (Paternoster & Bushway, 2009). Tento proces introspekce a sebereflexe je považován za klíčový katalyzátor změny, což naznačuje, že subjektivní teorie nepovažují jedince za „superaktéry“ s neomezenou svobodnou vůlí, ale spíše je vnímají jako entity vykazující vnitřní zdroje změny (Farrall & Bowling, 1999). Jedním z klíčů k úspěchu je přitom pocit vlastní významnosti, tedy přesvědčení jedince, že má kontrolu nad svým chováním a životem (Liem, 2016). Tato vnitřní síla, spolu s promyšleným a účelným jednáním (Shapland et al., 2016) může vést ke skutečné změně chování a k definitivnímu skoncování s trestnou činností.

Nejdůležitější příspěvky na tomto pólu kontinua desistenčních teorií představují teorie napravování, teorie kognitivní transformace a identitní teorie desistence (ITD). Tyto teorie vyzdvihují důležitost převzetí kontroly nad svým životem a víry v možnost pozitivní

změny. Jejich autoři jsou přesvědčeni o tom, že lidé mohou skoncovat s trestnou činností a už se k ní nevracet v případě, že se začnou vnímat jako aktivní účastníci svých životů a nikoli jako oběti různých životních okolností. Společným jmenovatelem všech tří teorií je zdůraznění transformace identity jako centrálního aspektu desistence. Proměna identity je spatřována v tom, jak jednotlivci vnímají sami sebe ve vztahu ke své minulosti a budoucnosti. Tato změna identity je nezbytná pro desistenci a přijetí nekriminálního životního stylu. Všechny tři přístupy také reflektují, jak jednotlivci zpracovávají a reinterpretovali svou kriminální minulost. Shodují se na tom, že k desistenci je nutné, aby pachatelé přeformulovali svůj příběh minulosti tak, aby byl v souladu s jejich novou, prosociální identitou.

Jakkoli jsou si tyto teorie podobné, teorie napravování Maruny podtrhuje význam autobiografických narativů v procesu skoncování s trestnou činností, teorie kognitivní transformace Giordano a kol. zdůrazňuje otevřenost pachatelů k životní změně a momenty, které tuto změnu stimulují, a IDT autorů Paternostera a Bushwaye pak akcentuje význam záměrného sebezdokonalení.

2.2.3.1 Teorie napravování

Význam proměny osobní identity v procesu desistence formuloval jako první z uvedených autorů Maruna (2001), který v této souvislosti zavedl koncept sebe-aktérství (*self-agency*). Ten označuje kapacitu jednotlivce považovat se za aktivního účastníka vlastního života, který má schopnost ovlivnit svůj osud. Samotná vůle skoncovat s trestnou činností však podle Maruny nestačí. Důležité totiž je, aby pro jedince hlavní projev této vůle – vytvoření nové identity – dával smysl, a to i s ohledem na jeho kriminální minulost. Dle Maruny pachatelé nemění ani tak to, kým jsou. Spíše mění interpretaci a chápání své kriminální minulosti způsobem, aby ji smířili se svým současným pohledem na sebe sama jako na „dobré“ lidi. Nejedná se ani tak o změnu, jako spíše o záměrné kognitivní zkreslení minulosti tak, aby byla v souladu s přítomností. Tento kognitivní proces Maruna popisuje jako „napravování“ (*making good*).

Kreativní práci s vlastním příběhem Maruna (2001) identifikoval ve svém výzkumu s bývalými vězni. Ti úspěšní (desisteři) podle něj konstruovali vyprávění o svém životě kolem obratu, kterým zdůrazňovali přechod od minulého kriminálního k novému nekriminálnímu sebepojetí. Tím, že připisovali svým životním zkušenostem nový smysl, posilovali svou důvěru ve vlastní změnu k lepšímu, a obecně tak i pocit sebe-aktérství. To

se v konečném důsledku promítlo do jejich víry v lepší budoucnost. Mnoho úspěšných desisterů ve svých narativech podle Maruny (tamtéž) projevovalo silný optimismus vůči budoucnosti. Věřili, že mohou a budou mít lepší budoucnost, a tento optimismus jim pomáhal překonávat překážky a odolávat návratu k trestné činnosti (srov. O'Sullivan et al., 2018).

Proces napravování však nelze podle Maruny (2001) vyvázat ze společenského kontextu jedince, který jej podstupuje. Pachatelé totiž často žijí v nepříznivých sociálních podmínkách a mohou být zapleteni v širších kriminálních sítích, které kromě jiného ztěžují také proces zbavování se stigmatu zločince. Úspěšná změna života za takových okolností vyžaduje obrovskou míru víry v sebe sama. Maruna (2001) v této souvislosti tvrdí, že proces desistence může být úspěšnější, pokud je změna chování napravované osoby uznána jak ze strany jeho blízkých, tak i širší společnosti. Je důležité, aby jedinec byl o tomto uznání ujistěn a v průběhu procesu desistence byl podporován (viz koncept terciární desistence, kap. 2.1).

S odkazem na teorii labellingu (Becker, 1967; Lemert, 1974) totiž Maruna (2001) tvrdí, že „stigma zločince“ může výrazně ovlivnit identitu jedince a jeho budoucí chování. Maruna v tomto kontextu popisuje „rituály vykoupení“ ze stigmatu zločince, které chápe jako protipól „degradačních obřadů“ (Garfinkel, 1956).¹² Působením takových rituálů dochází k delabelingu (Trice & Roman, 1970), během něhož se identita pachatele mění na identitu dobrého člověka. Má se přitom za to, že delabeling je nejúčinnější, pokud přichází „shora“, zejména z oficiálních zdrojů, jako jsou soudci nebo vězeňský personál, spíše než od rodinných příslušníků nebo přátel, neboť tam může být přijetí identity pachatele jako dobrého člověka samozřejmostí (Maruna et al., 2004). Lidé mají dle Maruny větší tendenci vytrvat v úsilí o chování, které považují za vnitřně determinované, nikoliv vynucené vnějšími silami. V Marunově pojetí se tak sekundární (či identitní) desistenti vyhýbají kriminální činnosti proto, že sami sebe považují za v zásadě dobré (nebo nekriminální) lidi, a ne proto, že „musí“, aby se vyhnuli sankcím.

¹² Pojem degradační obřad odkazuje na proces, při kterém je veřejně znehodnocen sociální status jedince. V rámci tohoto rituálu je jedinci odňata předchozí identita a je mu přiřazena nová identita, která je společensky považována za nižší nebo nedůstojnou. Garfinkel ve svém výzkumu zkoumal, jak společnost používá degradační obřady k posílení sociálních norem a hodnot tím, že explicitně ukazuje na jedince, kteří tyto normy porušili. Během takového obřadu je osoba veřejně stigmatizována nebo označena za deviantní, čímž dochází k jejímu sociálnímu snížení nebo „degradaci“.

2.2.3.2 Teorie kognitivní a emoční transformace

Teorie kognitivní transformace byla představena přibližně ve stejné době jako teorie napravování. Jádrem této perspektivy spočívá v předpokladu, že desistenci od zločinu je nutné chápat primárně jako proces kognitivní transformace jednotlivce, přičemž možnosti této transformace jsou ohraničeny dostupnými sociálními a strukturními příležitostmi a omezeními. Metaforicky řečeno, desistence není otázkou individuální volby nebo vnějších omezení, ale otázkou tance mezi nimi.

Kognitivní transformace se podle autorů této teorie neobejde bez *otevřenosti* jednotlivce *ke změně*, ale ani bez *háček* stimulujících životní změnu (*hooks for change*), jako je například nové zaměstnání, narození dítěte, a strukturních faktorů, které ji pomáhají udržet, jako je stabilní sociální prostředí či podporující komunita (Giordano et al., 2002). Kognitivní transformace je tedy přímým důsledkem přijetí konvenčních společenských rolí plynoucích z nekriminogenních životních perspektiv. Tyto role vedou k přehodnocení minulých činů a napomáhají vytvoření pozitivnějšího obrazu sebe sama, který je v souladu s normami společnosti. Zároveň je třeba vzít v potaz, že desistenční proces není sekvenční, ale může být ovlivněn celou řadou komplikujících faktorů vyplývajících z možností a omezení desistujícího jedince.

V rozšířené verzi své teorie začlenili Giordano a kol. (2007) do výkladového rámce desistenčního procesu také prvek *emoční transformace*. Podle autorů teorie mnoho delikventů v životě prochází konflikty s rodiči a partnery, což může vést k utvoření rozhněvaného či *deprimovaného vnitřního já*. Neřešený stav emoční disharmonie pak může přispívat k udržení delikventního chování. Tento stav může přerušit vazba s prosociálním romantickým partnerem, který zprostředkuje vzor pro nápodobu a nezbytnou sociální podporu na cestě k desistenci. Přijetí pozitivních rolí s prosociálním partnerem podporuje emoční transformaci (např. nový přístup k regulaci hněvu) a kognitivní změny (např. revize kriminálního životního stylu) usnadňující jedincům desistenční proces.

V souvislosti s emoční transformací autoři také v souladu s jinými autory (např. Farrall et al., 2010; Vaughan, 2006) tvrdí, že rozšiřování sociálních interakcí v průběhu mladé dospělosti představuje pro jedince nové příležitosti k přebírání jiných rolí než těch kriminálních. Naplňování těchto rolí generuje sice jiné, ale stejně uspokojivé emoce než ty prožívané při páchání trestné činnosti a při projevech uznání za tuto činnost ze strany svých vrstevníků.

Pokud má celý desistenční proces proběhnout úspěšně, měl by podle Giordano a kol. (2002, 2007) obsahovat několik klíčových komponent, z nichž některé již byly uvedeny. Nyní však budou vyloženy ve vzájemných souvislostech. Desistující jedinec by měl být především *otevřen změně*, což zahrnuje ochotu přehodnotit svůj současný životní styl a uznat negativní následky svého chování. Otevřenost ke změně může mít různé zdroje. V některých situacích může být vyvolána sérií negativních životních zkušeností spojených s kriminálním chováním, zatímco v jiných může pramenit z nově vytvořených vztahů či zážitků, které jednotlivci otevrou dveře k nekriminálnímu životnímu stylu. Giordano a kol. (2002) v této souvislosti tvrdí, že transformaci zpravidla předchází moment *prozření (epiphany)*. Tento pojem odkazuje na hluboké, průlomové okamžiky uvědomění nebo sebereflexe, které mohou zásadním způsobem ovlivnit jednotlivcovu perspektivu sebe sama, svého chování a svého místa ve světě. Tyto momenty často přicházejí náhle a mohou být vyvolány například významnou událostí nebo setkáním s někým, kdo má na daného člověka významný vliv.

Autoři teorie však zdůrazňují, že otevřenost ke změně ještě neznamená, že ke kognitivní transformaci u jedince musí nezbytně dojít. Celý proces je usnadněn, pokud je desistující jedinec vystavován *alternativním nedelikventním postojům a chování*, a to například skrze interakci s nekriminálními vrstevníky, partnery nebo mentory. Součástí desistenčního procesu je také *vytvoření nové nekriminální identity*. To znamená, že by se jedinec neměl nadále chápat jako „kriminálník“, ale jako někdo, kdo je schopen produktivního a prosociálního života. Toho může být dosaženo *reinterpretací své minulosti* tak, aby lépe vyhovovala jeho novému sebeobrazu (srov. Maruna, 2001). V průběhu celého procesu pak může desistující jedinec začít znovu *hodnotit své vztahy a měnit je*. To znamená, že se může distancovat od kriminálních vrstevníků a posilovat sociální vazby s prosociálními jedinci. Transformace ze zločinecké na ne-zločineckou identitu může vést v ideálním případě k *opuštění role (role exit)* zločince a přijetí role reformované osoby (srov. Ebaugh, 1988; Maruna, 2001).

2.2.3.3 Identitní teorie desistence (IDT)

Za významný teoretický příspěvek lokalizovaný na konec subjektivního pólu desistenčních teorií považují IDT (Bushway & Paternoster, 2013; Paternoster et al., 2015; Paternoster & Bushway, 2009). Z teorií uvedených v této kapitole totiž nejvíce podtrhuje kapacitu jedince svobodně jednat. Autoři s odkazem na psychologa Alberta Banduru (Bandura, 1973) identifikovali čtyři klíčové schopnosti lidského jednání: záměrnost, předvídavost, reflexivitu

a moc. *Záměrnost* chápou jako kapacitu pro cílené nebo strategické jednání, které tak není pouze reakcí na určité podněty. *Předvídatost* je vlastností umožňující plánovat budoucí cíle a aspirace. Tyto cíle si přitom jedinec dokáže představit a na základě toho se motivovat k určitému chování. *Reflexivitou* autoři rozumí schopnost přehodnocení a úpravy vlastního rozhodování a jednání. Za *moc* nebo *sebeúčinnost* (*self-efficacy*) je pak označována schopnost ovlivnit výsledky svého jednání.

Paternoster a Bushway (2009) v souladu s teorií racionální volby (Becker et al., 1977; Boudon, 2003) tvrdí, že kriminální jedinci si udržují identitu pachatele, dokud věří, že jim trestná činnost přináší větší užitek než škodu. Každý delikvent podle těchto kriminologů někdy zažije neúspěch. Důležité však je, zda tento neúspěch připisuje externím faktorům, jako je například smůla (Miller & Ross, 1975) nebo nespravedlnost (Sykes & Matza, 1957), a tím pádem je vidí jako izolované příhody. V takovém případě existuje velká šance, že bude pachatel v trestné činnosti pokračovat. Změna identity však začíná ve chvíli, kdy opakovaná selhání vedou pachatele k pochybám o sebeospravedlňujících iluzích a kdy současné neúspěchy začne vnímat v souvislosti s očekávanými budoucími neúspěchy. V takovém případě se začne sebezdokonalovat (Paternoster & Bushway, 2009).

Počáteční kroky k desistenci tedy vycházejí z obrazu toho, kým jedinec v budoucnu nechce být. Toto *obávané já* (*feared self*) je však nutné nahradit pozitivnější obrazem *možného já* (*ought/ideal self*). Nový prosociální obraz budoucího sebe sama vyvolává změnu hodnotových preferencí. To se projeví například opuštěním nezodpovědného životního stylu, přijetím konvenčního zaměstnání či budováním sociálních vztahů (Paternoster et al., 2015). Takový přerod motivuje pachatele ke konzistentnímu prosociálnímu chování a zároveň signalizuje ostatním (potenciálním partnerům, zaměstnavatelům), že se snaží změnit svůj život, což zvyšuje šanci na nalezení dalších prosociálních příležitostí.

V rámci IDT je tedy prvním krokem k desistenci změna identity, respektive záměr k sebezdokonalení. Na rozdíl od předchozích teoretiků tvrdí autoři této teorie, že změna identity předchází změnám preferencí a sociálních rolí (Paternoster et al., 2015; Paternoster & Bushway, 2009). Ačkoli konvenční body obratu, jako je stabilní zaměstnání a uspokojivé vztahy, mohou být pro skoncování s trestnou činností důležité, autoři tvrdí, že nejsou nezbytné. Vycházejí přitom z poznání, že odsouzení, kteří nezřídka strávili mnoho let ve vězení a mnohdy bojují se závislostí na návykových látkách, nedisponují potenciálem pro získání dobře placené práce. Není také příliš pravděpodobné, že by představovali atraktivní

prosociální partnery (Paternoster et al., 2015). Tyto body obratu jsou přístupné obvykle až poté, co pachatel odmítne své *kriminální já* a začne toužit po změně.

Jinými slovy, dobré pracovní pozice, partnerství a další konvenční závazky jsou dostupné a udržitelné až poté, co kriminální jedinci započnou se změnou identity směrem k *prosociálnímu já*. Teorie tak připouští, že pokud má pachatel motivaci ke skoncování s trestnou činností, může tak udělat i bez plnohodnotného zaměstnání a podporujícího partnera. Může žít v nekonvenčním partnerském vztahu nebo využívat krátkodobé pracovní příležitosti. Z tohoto popisu je patrné, že jsme se ocitli na opačném konci spektra od teorie neformální sociální kontroly odstupňované podle věku.

2.2.4 Subjektivní koreláty desistence a úspěchu v programu

Vnitřní procesy (nejen) pachatelů jsou kvantitativním výzkumem obtížně zachytitelné. Proto se v kontextu desistence studují zpravidla prostřednictvím kvalitativních rozhovorů (Bersani & Doherty, 2018; Maruna, 1998, 2001). Ve výzkumu vězeňských programů se však etablovalo měření těchto procesů prostřednictvím konceptů motivace a zapojení do terapeutické části. Tyto faktory lze společně s Marunou (2012) chápat jako „dobré signály desistence“, neboť vypovídají o hlubší transformaci a odráží autentickou snahu jedince nastartovat proces desistence.

Motivace a zapojení

Všechny teoretické příspěvky lokalizované na subjektivním pólu desistenčních teorií uvádějí význam motivace a aktivního přístupu pro skoncování s trestnou činností (Giordano et al., 2002; Maruna, 2001; Paternoster & Bushway, 2009). Motivace úzce souvisí s konceptem *sebeúčinnosti*, neboť jedinci s vyšší motivací mají tendenci více důvěřovat ve svou schopnost se změnit (Rabey, 2001). Nicméně, pokud motivace nevzniká spontánně, není vše ztraceno. Existují způsoby, jakými lze odsouzeným pomoci motivaci vybudovat (Healy & O'Donnell, 2008; Kirkwood, 2023). Jednu z mála specializovaných příležitostí vytvářet motivaci ve vězeňských podmínkách nabízejí vězeňské programy. Velká část desistenčních empirických studií poukazuje na důležitost vztahu mezi formálními aktéry (zpravidla probačními úředníky) a pachateli (Farrall, 2003; King, 2013; Maruna, 2016; Villeneuve et al., 2021). Například pokud měli odsouzení pocit, že těmto aktérům na nich upřímně záleží, prokazovali vyšší motivaci a větší úspěch v desistenci (Barry et al., 2022; Burnett, 2004; Burnett & McNeill, 2005; Maguire & Raynor, 2017). Ve vězeňských programech tuto „mentorskou“ roli zastávají lektori programů (Palumbo et al., 2023). Efektivní intervence

a podpůrné programy by tedy měly identifikovat a podporovat motivaci jednotlivců k desistenci, aby tak zvyšovaly pravděpodobnost jejich úspěšné reintegrace do společnosti (Burnett & Maruna, 2006).

Studie vyhodnocující úspěchy ve vězeňských programech opakovaně zmiňují motivaci a zapojení do programů jako klíčové faktory úspěšnosti jejich absolvování. Někteří autoři tvrdí, že vysoce motivovaní odsouzení mají vyšší šanci na úspěšné dokončení programu (Beyko & Wong, 2005; Carl et al., 2020; Latendresse, 2006; Olver et al., 2011). Vyšší motivace odsouzených také může vést k vyšší míře zapojení účastníka do programových aktivit, což dále zvyšuje šance odsouzeného na úspěch (Carl et al., 2020; Drieschner & Verschuur, 2010; Kaiser et al., 2022; Rosen et al., 2004; Zhao et al., 2019).

Důležité je však také časové hledisko měření motivace. Některé studie upozorňují na to, že pokud účastník nezůstává motivován v průběhu programu, má větší šanci, že jej předčasně ukončí (Miller & Rollnick, 2013; Pelissier et al., 2003). Při studiu vnitřní a vnější motivace ke vstupu do programu se jako silnější prediktor úspěchu dlouhodobě ukazuje vnitřní motivace (Beyko & Wong, 2005; Halimi et al., 2017; Zhao et al., 2019).

Nejde však pouze o motivaci. Dle studie Rex (1999) mají největší šanci na desistenci od zločinu ti, kteří podnikají aktivní kroky vedoucí ke skoncování s trestnou činností. Aktivní zapojení do vězeňských programů se opakovaně ukazuje jako silný prediktor úspěchu v programu (Bosma et al., 2016; Carl et al., 2020; Drieschner & Verschuur, 2010; Kaiser et al., 2022; Kroner et al., 2014; Rosen et al., 2004). Naopak neúspěch v programu je spojován s vyšší mírou agresivního a jiného delikventního chování během účasti na programu (Brown et al., 1998; Hiller et al., 1999), negativním postojem k programu (Wormith & Olver, 2002) nebo větším počtem absencí (Hird et al., 1997; Wormith & Olver, 2002).

2.3 Kritická reflexe teorií desistence ve světle genderu, třídy a vězeňské kultury

Na předchozích stránkách jsem načrtla hlavní rysy současného přemýšlení o desistenci a úspěchu ve vězeňských programech. Je však nutné konstatovat, že tyto studie představují do značné míry „vědění o mužích“. Naprostá většina, zejména těch dřívějších, studií o desistenci je totiž založena na datech charakteristických zřetelnou podprezentovaností žen ve výzkumných vzorcích (Giordano et al., 2002; Sampson & Laub, 2003; Uggen, 1999). Většina desistenčních studií také přehlíží specifický vliv vězeňského prostředí na proces desistence. Proto je vhodné konfrontovat dosavadní obsah teoretické kapitoly právě optikou genderu a vězeňského prostředí.

2.3.1 Gender

Přestože se většina desistenčních studií zohledňuje pouze zkušenosti mužů, objevují se také výzkumy, které desistenční zkušenost žen reflektují. Podle Rodermond a kol. (2016) deeskalaci a ukončení trestné činnosti u žen významně ovlivňují partnerské a rodinné vztahy. Význam manželství v procesu desistence u žen se napříč různými studii liší. Monsbakken a kolektiv (2013) například tvrdí, že manželství vyvolává u žen menší účinky než u mužů. Ženy jsou totiž bez ohledu na manželství v průběhu života socializovány do širších přátelských a rodinných sítí než muži. Tyto sítě mají na ženy významný kontrolní vliv, a to včetně páchání trestné činnosti. Vstup do manželství tak pro ženy nemusí přinášet nové formy sociální kontroly, a tím ani nové příležitosti k desistenci (cf. Broidy & Cauffman, 2017).

Jiní autoři tvrdí, že manželství má na muže větší účinek než na ženy proto, že muži se častěji žení s ženami z vyšších společenských vrstev, zatímco ženy se častěji provdávají za muže z nižších společenských vrstev (Sampson et al., 2006). Podobně King (2007) ve své studii uvádí, že manželství přispívá k poklesu kriminality zejména u těch žen, které mají nižší ambice a aspirace v životě. Skladba sociálního prostředí je přitom obecně považována za důležitý faktor desistence (Humphrey & Cordella, 2014). Dle jiných autorů ženy vkládají do manželství více mentální a emocionální práce, která není muži opětována. Tento nepoměr pak může vést ke ztrátě pozitivního účinku manželství na desistenci (Hall & Harris, 2023). Giordano a kolegové (2007) dospěli k závěru, že pozitivní vliv kriminality partnera na vlastní kriminalitu žen se liší v závislosti na úrovni jejich štěstí ve vztahu, přičemž při nižší úrovni štěstí je pozitivní vliv slabší a při vyšší úrovni silnější.

Podle stejných autorů (2002) to však není pouze manželství, ale také přijetí konvenčních sociálních rolí, co vede u žen k desistenci. V jejich studii to byly ženy, které zdůrazňovaly význam mateřství/rodičovství jako katalyzátoru změny (srov. Barry, 2010). Dle Abellové (2018) je u desistujících žen formující již těhotenství. Následné mateřství je pak významnějším prediktorem desistence u žen než rodičovství u mužů. Je to dáno mimo jiné tím, že společnost klade značně vyšší nároky na ženy než na muže v rodičovské roli.

Naopak studie prováděná Zoutewelle-Terovan a kolektivem (2012) přinesla zajímavé zjištění, že rodičovství má tendenci snižovat výskyt závažné trestné činnosti pouze u mužů (srov. Giordano et al., 2011), což může reflektovat odlišný způsob, jakým muži a ženy vnímají a integrují roli rodičovství do své identity a chování.

Studie také ukazují, že ekonomicky marginalizované ženy z mateřství netěží stejným způsobem, jako ty zaopatřené (Giordano et al., 2002; Kreager et al., 2010). Mateřství může sloužit jako motivátor pro desistenci pouze tehdy, pokud jsou matky schopny pečovat o své děti bez nadměrného stresu, zejména toho finančního. Mateřství totiž s sebou přináší značně vyšší fyzickou i psychickou zátěž pro matku než pro otce. Zatímco u mužů působí narození dítěte jako silný prediktor desistence, u žen se může při neošetřených podmínkách jednoduše přeměnit ve faktor rizikový (Kreager et al., 2010).

Také další studie reflektují odlišné působení mezilidských vztahů na obě pohlaví (Berg & Cobbina, 2017; Simons & Barr, 2014) s tím, že asociální chování partnera má tendenci zvyšovat úroveň kriminálního zapojení u žen, ale u mužů nikoliv (Simons & Barr, 2014). Ženy dle studie autorky Barry (2010) také častěji uvádějí, že strach z možné ztráty partnera, který dodržuje zákony, je pro ně motivací k ukončení vlastní kriminální aktivity.

Někteří autoři zpochybňují kromě manželství dokonce také vliv zaměstnání na desistenci u žen (Giordano et al., 2002, 2011; Jamieson, 2004; Kreager et al., 2010). Proč tomu tak je, ukazuje například již zmíněná kvalitativní studie Giordano (2011), podle níž řada žen nevidí v práci takový přínos, který by je motivoval k opuštění kriminální kariéry. To může být dáno třeba tím, že mnoho žen pracuje na nižších a hůře placených pozicích, které neposkytují očekávané výhody, jako je tomu v případě prací vykonávaných muži. Je přitom známo, že pokud vykonávaná práce nenabízí pocit seberealizace ani smysluplné životní směřování, může naopak sloužit jako spouštěč recidivy (Cobbina, 2009). Někteří autoři dokonce označili zaměstnání jako kriminální příležitost pro ženy (De Li & MacKenzie, 2003). Zjištění v této oblasti jsou ale komplexní. Výsledky kvalitativních studií totiž ukazují, že pro některé ženy bylo získání zaměstnání skutečně spojeno s upuštěním od kriminality (Bui & Morash, 2010; Cobbina, 2009). Jiné studie však uvádějí, že některé ženy přestaly páchat trestnou činnost, aniž by měly práci. Mnohé ženy se zaměstnáním však trestnou činnost ukončit nedokázaly (Barry, 2010; Cobbina, 2009). Tyto výsledky v podstatě podporují kvantitativní studie prováděné na mužích, ve kterých se ukazuje, že zaměstnání nemusí samo o sobě k nastartování desistence stačit.

Také většina studií měřících úspěšnost a neúspěšnost ve vězeňských programech se zaměřuje pouze na odsouzené muže. To může být odrazem nadreprezentovanosti mužů ve věznicích. Na základě dostupných studií zohledňujících také zkušenost žen však můžeme konstatovat, že ženy mají větší šanci na úspěšné dokončení vězeňských programů (Giordano et al., 2002; Jamieson, 2004; Kreager et al., 2010). V případě drogové závislosti však byly

ženy identifikovány jako náchylnější k předčasnému ukončení (Butzin et al., 2002; Pelissier et al., 2003; cf. Saum et al., 2001; Schiff & Terry, 1997; cf. Sharpe 2015; Bachman 2016). Výzkumy poukazují na to, že vězeňské rehabilitační a edukační programy mnohdy nepřihlízejí k genderovým specifickým. Zejména odborné programy zaměřené na zaměstnanost obvykle nereflektují specifické potřeby žen a selhávají tak v jejich přípravě na vstup na trh práce po propuštění z vězení (Hamlyn & Lewis, 2000; McIvor, 2004). Dále se ukazuje, že po propuštění z vězení není získání zaměstnání pro ženy bezprostřední prioritou. Místo toho jsou nuceny řešit především jiné akutní problémy, jako je závislost na návykových látkách, zajištění ubytování nebo obnovení péče o dítě (Gelsthorpe et al., 2007; McRae, 2007).

Tato zjištění podtrhují význam inkluzivního přístupu ve výzkumu desistence a efektivity vězeňských programů, který bere v potaz odlišné kriminogenní faktory vedoucí k páchání trestné činnosti (Slováková, 2023).

2.3.2 Desistenční teorie jako zkoumání „zločinu chudých“

Podle kritiků ani aktuální vývoj ve výzkumu desistence nedokázal vyřešit tradiční kriminologickou „slepotu“ vůči zločinům bílých límečků (Weaver, 2019). Dominantní přemýšlení o desistenci se totiž opírá především o studie založené na drobné kriminalitě nebo pachatelích z nižších socio-ekonomických tříd vyznačujících se mimo jiné také nízkou sofistikovaností a tím i větším riziku odhalení (Simpson & Weisburd, 2009). Graham a McNeill (2017) v této souvislosti tvrdí, že desistenční výzkum opomíjí zapuštění jedince do širších společenských struktur, v nichž získává na významu jedincův gender, etnicita a jeho socio-ekonomický status. Kritizováno je v této souvislosti zdůrazňování významu stabilního zaměstnání a neformální sociální kontroly ze strany rodiny (cf. Sampson a Laub, 1993), což jsou zdroje, které nejsou ve společnosti distribuovány rovnoměrně. Desistence je v této kritice chápána spíše jako „učení se vyšší třídě“ než opuštění nezákonného jednání. Výjimky v tomto ohledu představují práce Onna et al. (2014) či Huntera (2015), které dokládají, že desistenční trajektorie jsou pro tento typ zločinu odlišné od „běžné kriminality“ a je třeba jim ve výzkumu věnovat více pozornosti. Rozšíření objektů zájmu desistenčních výzkumů o „bílé límečky“ může pomoci porozumět tomu, jak různé sociální a ekonomické kontexty ovlivňují možnosti a motivace jednotlivců skoncovat s trestnou činností.

2.3.3 Vězeňská kultura

Již v kapitole 1.2 bylo nastíněno, že vězení je prostředí, které bylo v počátcích zkoumání desistence považováno za prostor, který tomuto procesu inherentně brání. Proces opouštění kriminální kariéry tak ve studiích desistence zpravidla začíná propuštěním z vězení (Farrall & Maruna, 2004; Maruna, 2016; Maruna et al., 2004; Palumbo et al., 2023). Moderní kriminologická literatura mnohdy poukazuje na věznice jako na instituce, které zesilují kriminální tendence jedinců (Berube & Green, 2007; Damm & Gorinas, 2020; Schaefer, 2016; Maruna & Toch, 2005; Schaefer, 2016; Wright, 1993). Tento fenomén je analyzován skrze teorii diferenciální asociace, kterou formuloval Sutherland (1972) a jež tvrdí, že kriminální chování je naučené prostřednictvím interakce s ostatními kriminálníky.

Některé další studie potvrdily silnou pozitivní korelaci mezi dobou uvěznění a recidivou (např. Meade et al., 2013; Myner et al., 1998; srov. Zapryanova, 2020). Tento jev je mnohdy spojován s představou věznic jako „škol zločinu“, kde zkušený zločinci působí jako kriminogenní mentoři na mladé začínající delikventy, což může následně určovat směr jejich dalšího neblahého vývoje v oblasti páchaní kriminality (Damm & Gorinas, 2020; Erickson, 1978; Gendreau et al., 1999; Ouss, 2011, cf. Maruna & Toch, 2015). Zatímco někteří jedinci mohou v rámci uvěznění upevňovat či dokonce posilovat svoje kriminální chování (Bales & Piquero, 2012; DeLisi et al., 2011), některé současné (především kvalitativní) studie doplňují, že vězeňské prostředí může mít za určitých okolností na některé odsouzené také pozitivní efekt (Comfort, 2012; Crewe & Ievins, 2020; Novek, 2005; Schinkel, 2018).

Například studie Crewe a Ievins (2020) vychází z představy věznice jako *reinventivní instituce* (Scott, 2011), tedy že pro některé odsouzené vede zkušenost s vězněním k dobrovolnému závazku ke změně, aktivnímu zapojení do transformace a rekonstrukce identity a souladu s institucionálními hodnotami. Někteří odsouzení ve studii spatřovali vězení jako bod obratu (Sampson & Laub, 2003) či háček změny (Giordano et al., 2002) a jako pozitivní zásah do jejich životů. Tento pohled není běžně zastáván a nemá dle autorů sloužit jako ospravedlnění věznění, ale spíše odkazuje na potřebu zkoumání této „menšiny“ odsouzených, kteří spatřují ve svém uvěznění příležitost k pozitivní transformaci. Podle Maruny a Tocha (2005) je věznice prostředí, ve kterém se odvíjí každodenní život mnohých těch, kteří jsou odhodláni skoncovat s trestnou činností. Proto by mělo být ve výzkumu i v praxi vězeňské prostředí reflektováno. Dle mnoha studií je tato transformace

především důsledkem vězeňských terapeutických programů (Bucklen, 2021; Maruna & Toch, 2005; Prendergast et al., 2001; Scott, 2011; Smith & Schweitzer, 2012).

Studii o efektu prisonizace – neboli vlivu vězeňského prostředí (Goffman, 1961; Thomas & Foster, 1972) – na proces desistence není stále příliš mnoho (Nuño, 2021). Obecně však lze říci, že dopady prisonizace se liší v závislosti na individuálních charakteristikách odsouzených a specifických podmínkách v konkrétních vězeňských zařízeních. Výzvou pro výzkumníky i praktiky v oblasti penologie je proto identifikovat faktory, které mohou napomoci posunout chápání uvěznění jako transformativní zkušenosti vedoucí k sociální reintegraci. Vězeňské programy inspirované desistenční perspektivou jsou uznávány jako účinné nástroje vedoucí k tomuto cíli.

V této kapitole jsem představila klíčové obrysy soudobého přemýšlení o desistenci. Tu je možné považovat za dynamický a nelineární proces charakteristický mnoha ambivalencemi a nečekanými zvraty. Někteří autoři připisují větší význam okolním vlivům působícím na úsilí jedince skoncovat s trestnou činností, jiní naopak vyzdvihují kapacitu jednotlivce vzít osud do svých rukou a změnit se. Obecně je však současné vědění o desistenci typické svou integrovaností. Výzkumníci zabývající se tímto tématem nezabývají jedince zodpovědností za vlastní život, ale zároveň připouští, že je formován mnoha faktory, nad nimiž nemá příliš velkou kontrolu.

Proto mnozí autoři zmiňují jako klíčovou podporu desistujícímu jedinci ze strany jeho nejbližšího okolí, a to včetně lektorů vězeňských programů. Uvědomují si také, že úspěch v desistenčním procesu je nutné chápat velmi individuálně. Úplné skoncování s trestnou činností je ideálem, kterého je pro mnoho desistujících velmi obtížné dosáhnout. Proto je důležité reflektovat také snižování frekvence a závažnosti páchané trestné činnosti. V následující části práce názorně ukážu, jak je možné aktuální vědění o desistenci zahrnout do současné práce s odsouzenými.

3 METODOLOGIE: NOVÝ POHLED NA ÚSPĚCH VE VĚZEŇSKÝCH PROGRAMECH

V teoretické části jsem nastínila důvody, proč je vhodné uvažovat o obohacení rehabilitačního přístupu o principy desistence. Desistenční hledisko totiž svou orientací na proces ukončování trestné činnosti nabízí komplementární přístup k vyhodnocování úspěšnosti ve vězeňských programech. Reflektuje přitom přirozenější průběh, který individuální rozhodnutí nevyvazuje ze společenských podmínek, v nichž je realizováno. Zároveň citlivě přistupuje k osobnostním charakteristikám a specifikům vězeňského kontextu, které mohou hrát v úspěchu ve vězeňských programech významnou roli.

Není však možné zcela odhlédnout od toho, že značná část vězeňských programů byla designována a implementována za účelem naplnění rehabilitačního ideálu.¹³ Většina českých vězeňských programů následuje již zmíněné RNR principy a je orientována na snižování rizik a kriminogenních potřeb. To však nepovažuji za problém, neboť faktory úspěšnosti těchto programů do značné míry korespondují s těmi, které byly identifikovány ve studiích desistence (viz kap. 2.2.2. a 2.2.3.3) V tomto ohledu je možné prozkoumat data z vězeňských programů konstruovaných v rehabilitačním ideálu prostřednictvím desistenční perspektivy.

Je třeba znovu zdůraznit, že cílem (ani možností) mé práce není zavrhnout rehabilitační model a nabídnout jeho nahrazení modelem desistenčním. Sledování recidivy a rizik neúspěšnosti v programu poskytuje cenné informace pro vězeňské programy a pomáhá dosahování dlouhodobé změny. RNR principy nejsou zamýšleny jako prostředek penalizace, ale jako způsob, jak informovaně přizpůsobit intervence potřebám jejich účastníků a zvýšit jejich efektivitu. Přizpůsobení programů individuálním potřebám a schopnostem jedinců je nezbytné pro dosažení dlouhodobé změny a úspěšnou reintegraci do společnosti (Piquero, 2012). Domnívám se tedy, podobně jako Piquero (2012) či Maruna (2012), že není třeba rehabilitační model opouštět. Nelze však přehlížet kritiku, podle které rehabilitační model představuje odosobněný a experty řízený proces primárně zaměřený na ošetření rizik. Jeho dalším nedostatkem je pak vyhodnocování efektivity čistě měřítkem selhání. Perspektiva desistence doporučuje věnovat alespoň stejnou pozornost ochranným faktorům (Maruna, 2012, 2016; Maruna & LeBel, 2010; Piquero, 2012; Polaschek, 2017; Ward, 2017), alespoň částečně předat kontrolu nad rehabilitací samotnému odsouzenému (Maruna, 2012, 2016;

¹³ Výjimkou je například program Good Lives Model (Ward & Brown, 2004).

Rosenfeld et al., 2022; Utnage, 2022; Villeneuve et al., 2021) a nevyhodnocovat úspěšnost a efektivitu programů pouze na základě mnohdy zavádějících ukazatelů, jako je recidiva, ale hledat i jiné indikátory pozitivní změny (Baybutt & Chemlal, 2016; Bucklen, 2021; Huynh et al., 2015; Nakamura & Bucklen, 2014; Rosenfeld et al., 2022). Vězeňské programy považují i v současné formě za relevantní. V reakci na současné kriminologické poznání však navrhuji upravit perspektivu, kterou je hodnotíme. Konkrétně navrhuji přistupovat k hodnocení úspěšnosti vězeňských programů komplexněji, začlenit širší spektrum kritérií a metodologických přístupů, a tím nabídnout hlubší a více dimenzionální pohled na problematiku úspěchu ve vězeňských programech a z nich plynoucí desistence.

Na následujících stránkách představím tři konkrétní návrhy obohacení současného rehabilitačního modelu o desistenční prvky a představím způsob, jakým budu toto rozšíření aplikovat na mně dostupných datech.

V úvodu každé podkapitoly (návrhu) nejprve zopakují, jak je rehabilitační model v dané oblasti aplikován v současnosti a jaká omezení tato praxe přináší. Následně se zaměřím na možnosti integrace principů desistence do stávajícího modelu. V závěru každé podkapitoly prezentuji konkrétní způsoby, jakými budu navrhované inovace testovat na dostupných datech. V návaznosti na tyto návrhy formuluji výzkumné otázky konstruované v duchu desistenční perspektivy a určím parametry pro kvantitativní i kvalitativní aspekty výzkumu. V poslední části vysvětlím logiku a výhody zvoleného metodologického přístupu mixed-methods. V závěru kapitoly zhodnotím metodologické limity představeného výzkumného designu.

3.1 Nové chápání účelu vězeňských programů: Asistovaná desistence a zahrnutí lektorů do vyhodnocování úspěšnosti

V rehabilitačním modelu je úkolem lektorů řídit vězeňský program a vyhodnocovat především dynamická rizika jeho účastníků. V hodnocení úspěšnosti programu však lektoři doposud nehráli významnou roli, neboť úspěch je v rámci rehabilitačního modelu měřen především absencí selhání (recidivy). Desistenční model však vybízí, aby lektoři sami sebe chápali spíše jako průvodce odsouzených v procesu desistence (asistenty desistence) než nezúčastněné autority. Jsou to totiž právě lektoři, kteří se do velké míry podílejí na úspěšném absolvování programů (Rosenfeld et al., 2022). Úkolem lektorů v tomto modelu je pomoci účastníkům programu nalézt *háčky změny* (Giordano et al., 2002; Maruna, 2016), které jim pomohou vytvořit si novou – desistenci podporující – identitu (Abrams & Terry, 2017; Green et al., 2013; Halsey et al., 2017).

Přijetí role jako asistentů desistence navíc lektorům umožňuje, kromě odhadu účinnosti programu na daného odsouzeného a sledování procesu budování nové identity, situovat se do role prostředníka mezi vězením a odsouzeným (Villeneuve et al., 2021). Lektori totiž mají zpravidla znalost formálního systému organizace konkrétních věznic, stejně jako neformálního systému místní vězeňské kultury, které proces desistence často zpomalují nebo zastavují. Role asistenta desistence lektorům umožňuje odsouzeného těmito systémy navigovat a směřovat jej k vytyčenému cíli.

Přestože jsou klíčovou součástí desistenčního procesu ve vězení, práce lektorů ve vztahu k podpoře desistence zůstává dlouhou dobu spíše stranou výzkumného zájmu (Farrall, 2003; Maruna, 2016; McNeill, 2006). Jejich úloha by měla být přitom uznána jako zásadní faktor při hodnocení úspěšnosti programů, kterými odsouzené provádí (Rosenfeld et al., 2022). Díky jejich intenzivní práci s odsouzenými, povětšinou dlouholeté praxi a hlubokému pochopení dynamiky procesu desistence mohou být jejich edukované odhady a pozorování neocenitelným zdrojem informací. Ve své studii zohledňuji perspektivu lektorů prostřednictvím dvou zdrojů dat, které nyní představím.

3.1.1 Použitá data

Základním zdrojem dat, který pro svou studii využívám, je **prospektivní šetření**, na kterém jsem se podílela v rámci projektu „Předpoklady úspěšnosti a selhávání odsouzených zařazovaných do vězeňských programů cílených na snižování rizik (*Risk-Oriented-Offender-Treatment*; ROOT `20)“ (Podaná et al., 2023; Novopacká et al., 2023). Prospektivní šetření spočívalo ve využití dvou dotazníků, vstupního a výstupního, které byly vyplňovány lektory programů. Tyto dotazníky byly specificky koncipovány pro lektory (v té době aktuálně probíhajících) programů ROOT pro odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody (dále také „VTOS“). Ti je vyplňovali pro každého jednotlivého účastníka ve dvou časových bodech: na začátku programu a po jeho skončení (ať už řádném či předčasném).

Vstupní dotazník byl vyplňován lektory v době nástupu odsouzeného do daného programu. Informace o odsouzených lektori v této fázi čerpali zejména ze svých znalostí o skutečnostech, na jejichž základě byli zařazeni do programu (nejčastěji se jednalo o osobní pohovor či motivační dopis odsouzeného). Vstupní dotazník byl zaměřen na následující oblasti: okolnosti vstupu do programu, motivace odsouzeného ke vstupu a aktivní účasti v programu, lektorův subjektivní odhad úspěchu v programu, programy absolvované v minulosti a doplňující komentáře lektora k danému účastníkovi a k průběhu programu

obecně. Dotazník ve většině případů vyplňoval pouze jeden lektor (68 %), ve třetině případů pak dva (32 %), výjimečně i tři nebo čtyři osoby (1 %).

Výstupní dotazník byl vyplňován lektorem poté, co daný odsouzený ukončil svoji účast v programu (ať už řádně či předčasně). Výstupní dotazník se zaměřoval na následující oblasti: datum ukončení a jeho důvod (u předčasného ukončení s tím, v jaké fázi byl program ukončen); chování a zapojení odsouzeného do programu; lektorovo hodnocení efektu programu u dané osoby, doplňující komentáře lektora k danému účastníkovi a k průběhu programu obecně. V případě výstupního dotazníku lektoři častěji spolupracovali na jeho vyplnění častěji nežli u vstupních dotazníků – pouze jedna osoba jej vyplnila v 54 % případů, dvě osoby ve 45 % případů.

Data byla v projektu sbírána od ledna 2021 do května 2022. V rámci výzkumu byly osloveny všechny věznice v České republice, kde se pravidelně konal alespoň jeden z relevantních programů ROOT. Cílem bylo zahrnout co nejvíce účastníků těchto programů. Jejich skutečný počet však závisel na ochotě lektorů se do výzkumu zapojit. Výzkum se zaměřil na širokou škálu programů ROOT, včetně specializovaných oddílů (seznam a stručný popis programů je uveden v Příloze 1). Celkem bylo sebráno 707 výstupních dotazníků, nicméně pouze u 679 osob byly vyplněny dotazníky jak vstupní, tak výstupní; u 28 osob chybělo vstupní hodnocení. Většina hodnocených osob pocházela z programu 3Z (62 %), což je dáno nejen tím, že se jedná o nejrozšířenější program v českých věznicích, ale též o program poměrně krátký. V rámci výzkumu byly získány informace o 1 080 odsouzených, kteří programem prošli.

Komplementárním zdrojem dat jsou **polostrukurované rozhovory** s lektory vězeňských programů ROOT. Skrze Vězeňskou službu České republiky jsem oslovila všechny lektory vězeňských programů s prosbou o nahrávaný rozhovor. První kolo rekrutace respondentů tak proběhlo samovýběrem. Po průběžné analýze dat jsem oslovila konkrétní lektory, kteří měli zajistit dostatečnou heterogenitu výzkumného vzorku (lektoři nezastoupených programů, lektorky z ženské věznice apod.). Po druhém kole výběru jsem usoudila, že došlo k saturaci výzkumného vzorku. Rozhovory s lektory měly za cíl prohloubit zjištění z kvantitativní analýzy. Hlavním záměrem bylo identifikovat, jak lektoři vnímají úspěch v kontextu vězeňského programu, a určit zásadní faktory, které mají vliv na pozitivní výsledky u účastníků programu. Dotazování pokrývalo následující oblasti:

- 1) Jak vnímají lektoři úspěch a neúspěch v rámci programu a jakou úlohu si přisuzují v tomto procesu?

- 2) Jaké faktory dle lektorů vstupují do úspěchu odsouzeného v programu?
- 3) Jak se tyto faktory promítají do práce lektorů vězeňských programů při práci s odsouzenými a jaké strategie tito lektori volí k jejich překonání?

Sekundárním cílem bylo poté na základě sebraných informací identifikovat příležitosti a bariéry v práci s odsouzenými v českých vězeňských programech. Celkem jsem realizovala 12 rozhovorů s 15 vězeňskými lektory a lektorkami z deseti českých věznic. Ve vzorku lektorů bylo devět mužů a šest žen. Průměrná délka praxe ve vězeňských programech činila 9,3 roku (nejkratší pět let a nejdelší 19 let). Typický (ve smyslu mediánové hodnoty) lektor měl pak osmiletou praxi ve vězeňských programech. Všichni lektori měli přitom zkušenost minimálně se dvěma vězeňskými programy. Průměrný rozhovor trval 83 minut.

Všechny rozhovory byly nahrávány a následně přepsány, přičemž byla zachována anonymita účastníků. Lektori i odsouzení podepsali informovaný souhlas a všechny procedury byly schváleny etickou komisí Univerzity Karlovy, jak je podrobněji zdokumentováno v příloze č. 3.

Kromě rozhovorů s lektory jsem získala možnost provést rozhovory také s vybranými absolventy programů. Ačkoliv tyto rozhovory nebyly původně zahrnuty do výzkumného designu, přinesly doplňující pohled na zkoumanou problematiku. Takto jsem realizovala pět rozhovorů s bývalými odsouzenými muži ze dvou věznic, kteří v minulosti prošli programem a prozatím zůstali na svobodě. Kvůli ad hoc charakteru rozhovorů, nesystematickému výběru dotazovaných a omezenému rozsahu dat jim však není věnováno tolik prostoru.

3.2 Nová závisle proměnná: Signál desistence jako indikátor hodnocení úspěchu ve vězeňských programech

V rehabilitačním modelu je úspěch ve vězeňských programech měřen primárně za pomoci měřítek recidivy. Jak jsem již uvedla v kapitole 1.1, toto hodnocení bylo podrobena rozsáhlé kritice. Recidiva totiž může být ovlivněna mnoha sociálními a ekonomickými faktory nesouvisejícími s vězeňským programem. Přímá korelace mezi účastí v programu a recidivou proto nemusí vždy přesně reprezentovat skutečnou účinnost daného programu.

Inspirovaná desistenční perspektivou, jsem jako měřítko úspěšnosti zvolila signál desistence. Toto měřítko sestává ze dvou složek: (1) dokončení programu a (2) lektorské hodnocení úspěšnosti programu. Absolvováním programu jedinec vysílá signál, že podnikl

pozitivní krok za účelem skoncování s trestnou činností (Bushway & Apel, 2012; Nakamura & Bucklen, 2014; Piquero, 2012). Z toho důvodu je tato složka někdy označována také za *objektivní* indikátor. To však neznamena, že jde o jediný a/nebo úspěšný krok. Při zohlednění Marunovy výtky (2012), že pouhé dokončení programu nelze brát jako samostatně dostačující signál desistence, navrhuji obohacení indikátoru dokončení programu o *subjektivní* indikátor spočívající v lektorském hodnocení úspěšnosti proběhlé změny u odsouzených při absolvování programu (kvalita úspěchu). Data dostupná z prospektivního šetření mi oba indikátory signálu desistence umožnila zkonstruovat.

Tyto dva indikátory umožňují okamžitě po dokončení programu vyhodnotit jeho úspěšnost, čímž doplňují tradiční kritérium hodnocení úspěšnosti skrze recidivu. Tímto způsobem lze efektivněji, systematicky a okamžitě propojit výsledky programu s jeho možným přínosem.

Dokončení programu

Dokončení programu slouží jako *objektivní* indikátor umožňující identifikovat nejen absolvování programu odsouzeným, ale také faktory spojené s úspěšným či předčasným ukončením programu. To může pomoci zaměřit strategie intervence správným směrem.

Pro účely analýzy dokončení programu jsem využila binární proměnnou rozlišující mezi těmi, kdo program dokončili a těmi, kdo program ukončili předčasně. Předčasné ukončení vymezují jako vyloučení lektorem nebo ukončení samotným odsouzeným (viz (Olver et al., 2011; Wormith & Olver, 2002). Osoby, které nedokončily program z jiných důvodů (například transfer do jiné věznice či úmrtí), jsem z analýzy vyloučila.

Ze 679 hodnocených osob 544 dokončilo program standardně a šest po jeho prodloužení. Program tedy úspěšně dokončilo 81,0 % osob z celkového souboru. Důvody pro nedokončení programu, fázi programu, v níž byl ukončen, a míru naplnění cílů programu u zbývajících 129 osob shrnuje Tabulka 1.

Tabulka 1: Důvody pro předčasné ukončení programu (n = 679)

Způsob ukončení programu	počet	%	Naplnění cíle (Abs.)				Fáze programu (Abs.)			
			vůbec	částečně	z velké části	zešla	úvodní	1-polovina	2-polovina	závěrečný
Předčasné – vyloučen	27	4,0	11	15	1	0	4	14	7	2
Předčasné – ukončil odsouzený	32	4,7	16	12	3	0	14	11	4	2
Předčasné-propuštěn na PP	24	3,5	2	11	7	3	3	10	7	3
Předčasné-zařazen do práce	7	1,0	2	3	1	1	3	2	0	2
Předčasné-přemístění	16	2,4	5	9	2	0	9	6	1	0
Předčasné-jiný důvod	23	3,4	7	12	3	1	4	8	7	4

U 59 osob (8,7 % z celkového souboru) došlo k vyloučení z programu nebo odsouzený sám program předčasně ukončil (v Tabulce 1 tučně). U těchto osob došlo obvykle k odchodu z programu v jeho první půlce a jen výjimečně bylo konstatováno naplnění cílů programu z velké části. U 47 osob (6,9 % z celkového souboru) došlo k předčasnému ukončení programu z důvodu objektivní změny situace (zařazení do práce, podmíněčné propuštění nebo přemístění do jiné věznice). U dalších 23 osob (3,4 % z celkového souboru) byl uveden jiný důvod, který taktéž neimplikoval selhání odsouzeného v programu. V těchto případech byly nejčastěji udávány zdravotní či rodinné důvody. U většiny z nich došlo k ukončení programu v jeho první půlce, čemuž odpovídá také hodnocení, že u velké části těchto osob nebylo dosaženo naplnění cíle programu.

Pro účely zpracování analýzy dokončení programu jsem použila pouze data o odsouzených z těch programů, kde docházelo ve vyšší míře k předčasnému ukončení ze subjektivních důvodů a bylo tak možné diferenciovat mezi absolventy a těmi, kteří program nedokončili. Vzhledem k tomu, že dokončenost programu byla obecně poměrně vysoká, analyzováno bylo pouze 132 osob.¹⁴

Kvalita úspěchu

V této studii konceptualizuji kvalitu úspěchu jako *subjektivní* indikátor odrážející lektorský odhad pozitivní behaviorální transformace odsouzených osob. Tento odhad se zakládá na lektorském posouzení pravděpodobnosti, že pozorovaná změna bude mít trvalý charakter

¹⁴ K redukci došlo také po vyloučení odsouzených, kterým chyběl vstupní nebo výstupní dotazník.

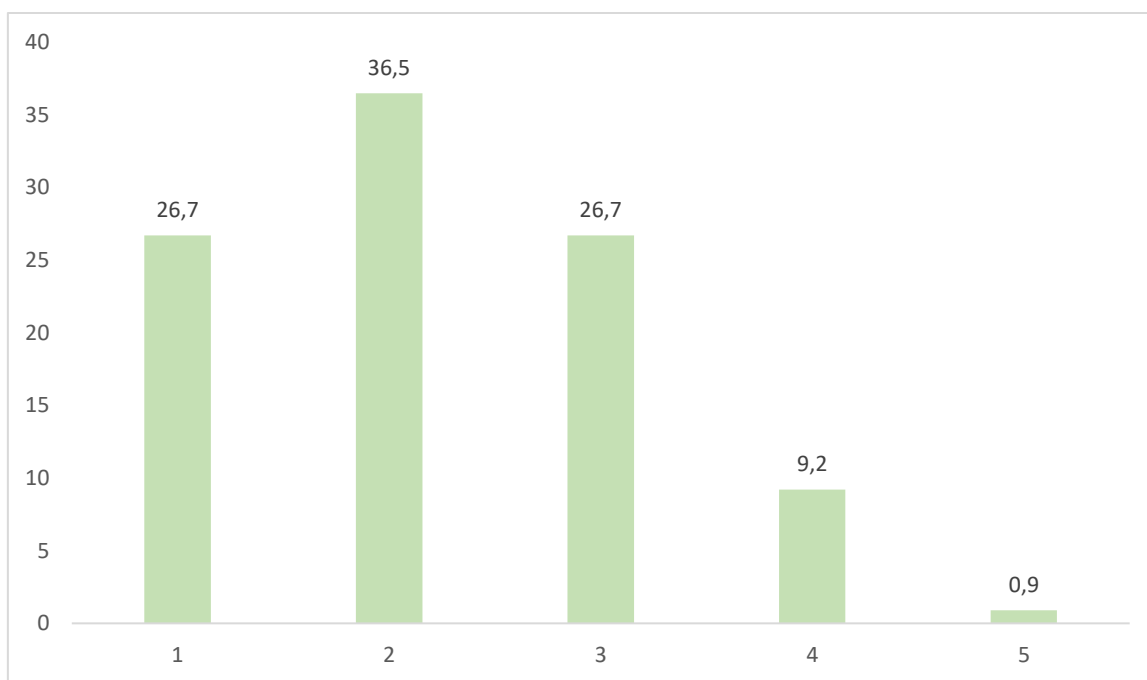
a bude se pozitivně promítat do snižování recidivy. Tento indikátor vychází z bezprostředních zkušeností, které odrážejí rozsáhlou expertní znalost lektorů působících v penitenciárních zařízeních, zpravidla s mnohaletou praxí v terapeutické interakci s odsouzenými.

Jako primární metriku pro hodnocení úspěšnosti programů jsem použila soubor otázek zaměřených na celkové posouzení, sílu a délku jejich efektu, konkrétně:

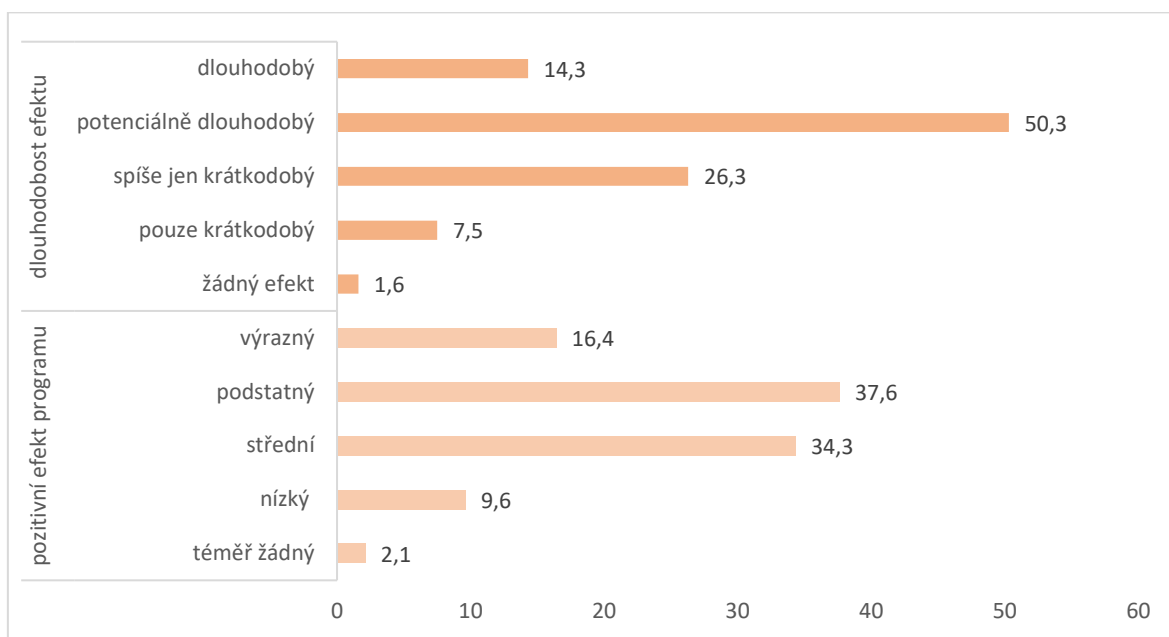
- a) *Jak byste ohodnotil/a celkovou úspěšnost absolvování programu u tohoto odsouzeného?*
- b) *Odhadněte, že program u odsouzeného snížil kriminogenní rizika / riziko recidivy / přinesl pozitivní změnu.*
- c) *Odhadněte, zda pozitivní efekt programu bude krátkodobý, nebo dlouhodobý.*

Rozložení odpovědí na tyto otázky pak přináší Graf 1 a Graf 2.

Graf 1: Celková úspěšnost absolvování programu (v %): Znamka jako ve škole (n = 574)



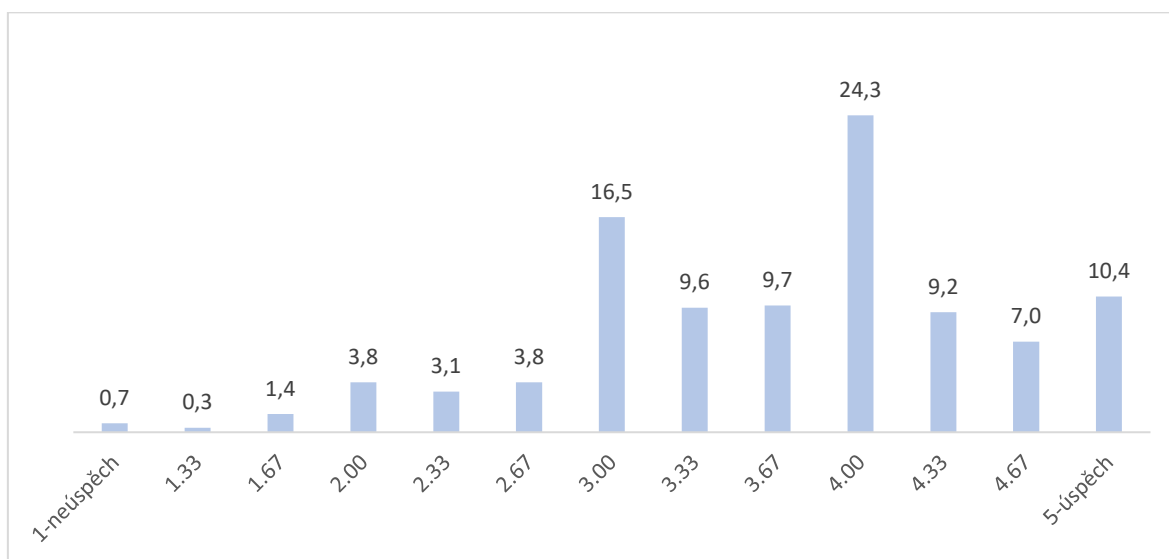
Graf 2: Dlouhodobost a síla efektu programu dle hodnocení lektorů (v %; n = 574)



Tyto tři výše zmíněné indikátory spolu velice silně korelují. Pearsonovy koeficienty korelace jsou v absolutní hodnotě vyšší než 0,73 a Cronbachovo alfa dosahuje 0,91. Dalším krokem tak bylo sestrojení souhrnného průměrového indexu kvality úspěchu v programu. Index byl konstruován tak, že vyšší hodnoty indikují vyšší kvalitu úspěchu. Jeho rozložení znázorňuje Graf 3. Průměrná kvalita úspěchu dosahuje hodnoty 3,7 (SD = 0,9).

Kvalitu úspěchu jsem sledovala u osob, které prošly celým programem, ale zařadila jsem také odsouzené, kteří program předčasně ukončili v závěrečné fázi nebo ve fázi, kdy už došlo alespoň z velké části k naplnění cílů programu (viz Tabulka 1). Analyzovaný soubor tak čítá 574 osob.

Graf 3. Index kvality úspěchu v programu, n = 574, v %



Rozložení vzorku pro analýzu dokončení a kvality úspěchu dle absolvovaných programů přináší Tabulka 2. Do studie byly zahrnuty jak standardizované programy¹⁵, tak specializované oddíly (SpO)¹⁶. Seznam věznic a programů zapojených do studie uvádím v Příloze 1.

¹⁵ Standardizované programy jsou zpravidla tvořeny soubory na sebe navazujících modulů, které mají předem stanovený obsah, strukturu a časový průběh. Délka trvání takového programu je nejčastěji několik týdnů až měsíců. Obvykle (ne však nutně) probíhají v rámci uzavřených skupin, tedy se společným začátkem a společným koncem. Odsouzení do programu docházejí z různých oddílů ve věznici, po ukončení programu je skupina odsouzených rozpuštěna a proběhne sestavování nové skupiny. Standardizovaný program je koncipován tak, aby byl přenositelný z jedné věznice do druhé při zachování všech podmínek realizace. Na rozdíl od specializovaných oddílů není přímo vázán na poskytování psychoterapie.

¹⁶ Specializovaná oddělení, od roku 2017 nazývaná „oddíly“, byla řadu let páteří specializovaného zacházení v českém vězeňství. Zavedla standardizované zacházení a operační manuály, v nichž jsou podrobně popsány postupy, kritéria výběru cílové skupiny, cíle a metody zacházení. Kopírují tak běžná civilní zařízení. Jedná se o samostatná oddělení, stavebně-technicky a často i personálně odlišená od zbylé části věznice. Délka terapie ve většině případů představuje 12 měsíců a zahrnuje 21 hodin speciálně-výchovných aktivit týdně. Základem jsou pravidelné ranní komunity, psychoterapie, ale také doprovodné terapeutické aktivity (dramaterapie, pocitové skupiny, čtení deníků, arteterapie a další), případně vzdělávání.

Tabulka 2: Rozložení vzorku odsouzených pro analýzu úspěšnosti dle absolvovaných programů

Název programu	Kvalita úspěchu		Dokončení	
	n	%	n	%
3Z ¹⁷	380	66	-	-
Antiagresivní trénink	18	3	-	-
GREPP	34	6	-	-
TP 21 JUNIOR	17	3	-	-
Vidím i Tebe	55	10	65	49
Specializovaný oddíl PDCH ¹⁸	14	2	20	15
Specializovaný oddíl toxi/alkohol ¹⁹	35	6	47	36
Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení toxi/alkohol ²⁰	8	1	-	-
Celkem	561*	100	132	100

*U 14 osob nebyl vyplněn absolvovaný program

3.3 *Nové nezávisle proměnné: Zkoumání mimo-programových i programových faktorů*

V rehabilitačním modelu je pozornost kladena především na hodnocení rizik, která by mohla u odsouzených promlouvat do úspěšnosti jejich participace na vězeňském programu a následné recidivy. Všechny tyto tradičně měřené „prediktory recidivy“ jsou hodnocené nezávisle na programu, a proto je pro účely této studie označuji, v souladu se zahraniční literaturou (např. Carl, 2020), jako *mimo-programové faktory*. V českém vězeňském prostředí jsou mimo-programové faktory rozlišovány na statické a dynamické faktory²¹. Statické faktory se vztahují k historickým a demografickým aspektům jedince, které nelze změnit nebo ovlivnit intervencemi, jako je kriminální kariéra, věk a pohlaví. Tyto faktory sice poskytují základní porozumění rizikovému profilu jedince, ale nelze na ně cílit jednotlivé léčebné intervence. Dynamické faktory se mohou časem měnit a lze je ovlivnit prostřednictvím terapeutických zásahů. Jsou jimi například osobnostní charakteristiky, závislosti, zaměstnání, bydlení či rodinné vztahy (Jirička et al., 2013). Ačkoliv se obecně

¹⁷ Program Zastav se, Zamysli se a Změň se.

¹⁸ Specializovaný oddíl pro odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování.

¹⁹ Specializovaný oddíl pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti způsobenou užíváním návykových látek.

²⁰ Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického, protialkoholního a léčení pro patologické hráčství; Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického.

²¹ Jedná se o statická a dynamická rizika, avšak kvůli jednotné interpretaci používám označení „faktor“.

předpokládá, že dynamické faktory jsou modifikovatelné, jejich změna není vždy výlučně v rukou odsouzeného, ani není vždy proveditelná (Ward & Beech, 2015).

Desistenční model mimo-programové faktory neztrácuje. Nezpochybňuje, že je důležité přihlížet k rizikům potenciálně ovlivňujícím úspěšnou participaci na vězeňském programu (rizikové faktory). Vyzdvihuje však význam těch faktorů, které podporují možnost skoncovat s trestnou činností (protektivní faktory). Nadto je v tomto modelu přikládána značná důležitost také programovým faktorům, tedy těm reflektujícím individuální snahu a úsilí o změnu v samotném průběhu absolvování programu, v souladu s aktérským přístupem (Maruna, 2016). Toto rozšíření má mnohé výhody. Například zahrneme-li je do vyhodnocování rizik odsouzeného, připomínáme odborníkům a hodnotitelům, aby hledali nejen doklady rizikového chování, ale také pozitivních změn či pokroku při absolvování programu (Polashek, 2017; Piquero, 2012).

Na základě výše uvedeného tedy budu pro zkoumání úspěšnosti ve vězeňských programech používat dělení na mimo-programové a programové faktory, které také odpovídá rozlišení mezi sociálně-strukturálními a subjektivními (volními) aspekty desistence (viz kap. 2.2.4).

3.3.1 Mimo-programové faktory

Mimo-programové faktory byly odsouzenému naměřeny nezávisle na programu. Pro účely jejich testování vůči stanoveným indikátorům úspěchu v programu byla v rámci projektu ROOT²² z vězeňských databází vyextrahována detailní data o odsouzených z databáze SARPO a vězeňského informačního systému (VIS). Ta byla následně propojena s daty z prospektivního šetření.

SARPO, tedy Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených, byla zavedena v roce 2012 Vězeňskou službou ČR jako metodický nástroj, který měl za cíl zlepšit kvalitu diagnostického hodnocení odsouzených. Dle Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR č. 36/2013 je SARPO unifikovaný, objektivní a strukturovaný nástroj pro penitenciární hodnocení, který se zaměřuje na hodnocení statického a dynamického rizika, identifikaci specifické trestné činnosti, hodnocení rizik újmy a faktorů motivace a sebereflexe odsouzených. Jeho účelem je predikce recidivy a přizpůsobení dalšího zacházení s odsouzenými podle identifikovaných rizikových faktorů.²³

²² V souladu s poznatky z uvedených studií a za spolupráce s Vězeňskou službou ČR.

²³ SARPO obsahuje pět částí: (1) Statistické faktory hodnotící trestnou činnost a sankce s výstupem statického rizika, (2) Dynamické faktory hodnotící vybrané oblasti lidského života s výstupem dynamického rizika,

Tento nástroj se opírá o stávající zdroje informací, jako jsou dokumentace, pozorování, rozhovory a oficiální záznamy. Cílem je zpracovat komplexní zprávu, která přispěje k efektivnějšímu a cílenějšímu penitenciárnímu procesu.

Konkrétně používám data o statickém riziku a protektivních faktorech²⁴ z následujících oblastí:

- *Sociodemografika* (pohlaví; vzdělání; věk; rodinný stav; zaměstnání).
- *Kriminální kariéra* (protektivní faktor – prvopachatel; dlouhý trest²⁵; juvenilní kriminalita²⁶; rychlá recidiva²⁷; věk v době prvního odsouzení, opakovaný pobyt ve výkonu trestu odnětí svobody).

Popisné statistiky skupiny proměnných z oblasti statických faktorů znázorňuje Tabulka 3.

(3) Rizika újmy hodnotící okolnosti a motivy související s trestnou činností s výstupem pravděpodobnosti újmy,
(4) Protektivní faktory sloužící jako ochranný prvek proti rizikům a sebehodnocení odsouzeného z dotazníku,
(5) Adaptace v nástupním oddělení hodnotící chování odsouzeného a jeho adaptaci na vězeňské prostředí.

²⁴ SARPO sleduje celkem 15 protektivních faktorů a chápe je jako „...faktory, které mírní nebo tlumí efekty rizika. Jejich přítomnost zvyšuje odolnost vůči působení faktorů rizikových. Dokážou zvyšovat odolnost jedince před rizikem páčání trestné činnosti tím, že působí v protikladném směru než rizika kriminogenní. Obě skupiny faktorů (tj. rizikové a protektivní) jsou v neustálé interakci a vzájemně se ovlivňují (Jiříčka et al., 2013, str. 132).

²⁵ Byl mu uložen aktuální trest odnětí svobody v délce více než pět let.

²⁶ Byl souzen jako mladistvý.

²⁷ Po propuštění z posledního VTOS nebyl déle než rok na svobodě.

Tabulka 3: Deskriptivní statistika vybraných mimo-programových faktorů pro analýzu dokončení (n = 132) a kvality úspěchu (n = 574): statické faktory

<i>Mimo-programové faktory</i>	Kvalita úspěchu (n = 574)		Dokončení programu (n = 132)	
	N	%/M(SD)	N	%/M(SD)
SOCIODEMOGRAFIKA				
Pohlaví				
<i>Žena</i>	90	16	32	24
<i>Muž</i>	485	84	100	46
Vzdělání				
<i>Nedokončené</i>	19	3	9	7
<i>Základní</i>	267	47	68	52
<i>Středoškolské a vyšší</i>	281	50	54	41
Rodinný stav				
<i>Svobodný/á</i>	445	79	6	7
<i>Rozvedený/á</i>	82	14	19	52
<i>Sezdaný/á</i>	41	7	106	41
Věk	574	35,6 (9,8)	132	35,9 (9,3)
KRIMINÁLNÍ KARIÉRA				
Dlouhý trest				
<i>Ano</i>	180	31	54	41
<i>Ne</i>	395	69	78	59
Juvenilní kriminalita				
<i>Ano</i>	160	28	36	27
<i>Ne</i>	415	72	96	73
Prvovězněný				
<i>Ano</i>	175	29	32	24
<i>Ne</i>	400	71	100	76
Rychlá recidiva				
<i>Ano</i>	90	16	32	41
<i>Ne</i>	485	84	100	59
Opakovaný pobyt ve VTOS				
<i>Ano</i>	167	29	54	41
<i>Ne</i>	408	71	78	59
Věk prvního odsouzení	570	21,7 (6,8)	132	21,4 (7,5)

Vedle statických rizik využívám také dynamická rizika a protektivní faktory. Tyto faktory jsou měřeny pomocí binárních proměnných, ze kterých jsou následně utvořeny souhrnné škály rizik v hodnotách 0 = žádné riziko až 10 = velmi vysoké riziko.

Konkrétně jsou dynamická rizika měřena v těchto oblastech:²⁸

- Osobnost a chování (škála rizik, nemá zájem o řádnou práci, nerespektování autorit, asociace s antisociálními subkulturami);
- Zaměstnání (škála rizik, legální zaměstnání, dlouhodobé stabilní zaměstnání);

²⁸ Příprava analýzy zahrnovala důkladné posouzení a výběr proměnných, s ohledem na jejich vhodnost a přínos pro analýzu. Vězeňské databáze nabízejí bohatý zdroj různých údajů. Některé z nich nebyly pro účely studie relevantní nebo byly v datových souborech nedostatečně zastoupeny. Vzhledem k rozsahu dostupných proměnných jsem se zaměřila na ty, které vykazovaly významný vztah k alespoň jedné z definovaných závisle proměnných ve výzkumu.

- Rodina (škála rizik);
- Finance (škála rizik, pobírá mzdu, je bez legálních příjmů, nedostatečné příjmy²⁹);
- Bydlení (škála rizik, má zajištěné bydlení);
- Závislosti (škála rizik, syndrom závislosti na drogách).

Popisné statistiky dynamických faktorů znázorňuje Tabulka 4.

Tabulka 4: Deskriptivní statistika vybraných mimo-programových faktorů pro analýzu dokončení a kvality úspěchu: dynamické faktory

<i>Mimo-programové faktory</i>	Kvalita úspěchu (n = 574)		Dokončení programu (n = 132)	
	Abs.	%/M(SD)	Abs.	%/M(SD)
OSOBNOST A CHOVÁNÍ				
Osobnost (škála rizik;0–10)	575	4,5 (1,7)	131	5,4 (1,9)
Nerespektování autorit				
<i>Ano</i>	94	16	45	34
<i>Ne</i>	481	84	87	66
Nezájem o řádnou práci				
<i>Ano</i>	160	28	48	36
<i>Ne</i>	415	72	84	64
Identifikace s antisoc. subkulturami				
<i>Ano</i>	132	23	56	42
<i>Ne</i>	443	77	76	58
RODINA				
Rodina (škála rizik;0–10)	569	3,1 (2,5)	130	3,1 (2,3)
ZAMĚSTNÁNÍ				
Zaměstnání (škála rizik;0–10)	549	4,2 (2,9)	128	4,8 (2,9)
Legální zaměstnání (před VTOS)				
<i>Ano</i>	481	84	109	17
<i>Ne</i>	89	16	22	84
Dlouhodobé stabilní zaměstnání				
<i>Ano</i>	109	19	25	19
<i>Ne</i>	461	81	106	81
FINANCE				
Finance (škála rizik; 0–10)	547	5,4 (2,6)	125	5,7 (2,6)
Pobírá mzdu (před VTOS)				
<i>Ano</i>	376	66	84	64
<i>Ne</i>	194	34	47	36
Nedostatečné příjmy				
<i>Ano</i>	215	37	65	49
<i>Ne</i>	360	63	67	51
BYDLENÍ				
Bydlení (škála rizik; 0–10)	562	2,4 (2,1)	130	2,6 (2,1)
Zajištěné stabilní bydlení				
<i>Ano</i>	349	61	47	36
<i>Ne</i>	221	39	84	64

²⁹ Nedostatečné legální příjmy pro pokrytí základních životních potřeb.

ZÁVISLOSTI				
Závislosti (škála rizik; 0–10)	567	4,8 (3,0)	131	5,8 (2,7)
Syndrom závislosti na drogách				
<i>Ano</i>	136	24	109	83
<i>Ne</i>	439	76	22	17

SARPO je vyhodnocováno při vstupu do programu. Tento komplexní nástroj obsahuje prvky motivace, ale také sebehodnocení odsouzeného, což poskytuje komplexní náhled na uvězněného jedince. Nicméně, vzhledem k tomu, že je měřen při vstupu do programu, a jeho indikátory se nevztahují k účasti na vězeňském programu, považují data dostupná z této databáze za mimo-programové faktory.

3.3.2 Programové faktory

Programové faktory se naopak vztahují k ukazatelům, které zohledňují vnitřní nastavení jedince vůči programu a vůči změně. Vycházejí z hodnocení lektorů, které bylo měřené dotazníkem zkonstruovaným v rámci projektu ROOT, a pokrývají motivace odsouzených k účasti na programu, motivace ke změně a kvalitu jejich zapojení do programů.

Motivace

Lektoři posuzovali dva aspekty motivace účastníků programu na 11bodové škále, a to *motivaci ke vstupu do programu* a *motivaci k aktivnímu zapojení do programu*. Hodnocení motivace ke vstupu dosáhlo o něco méně vyšší průměrné hodnoty ($M = 7,2$; $SD = 2,0$) nežli k aktivnímu zapojení ($M = 6,9$; $SD = 2,0$), nicméně v obou případech lze konstatovat, že lektoři vnímali odsouzené mnohdy jako motivované. Nízké hodnoty (0–4) se objevily pouze u 10 % osob (vstup), resp. 12 % osob (aktivní účast). Korelace obou ukazatelů je silná (Pearsonovo $r = 0,83$; $p < 0,001$) a Cronbachovo alfa dosahuje hodnoty 0,89. V analýzách proto používám také průměrový index motivace, který nabývá hodnot 0 (žádná)–10 (výrazná).

Pro účely bližšího prozkoumání vnitřní a vnější motivace jsem navíc vytvořila index motivace, který rozlišuje mezi interní a externí motivací účastníků. Interní motivace zahrnovala proměnné zaměřené na touhu po osobní změně a práci na kriminogenních rizicích, zatímco externí motivace zahrnovala faktory: touha být blíže rodině, dosažení podmíněného propuštění nebo zlepšení podmínek ve výkonu trestu. Dále jsem identifikovala účastníky s kombinací obou typů motivací a ty, kteří nevykazovali žádné známky motivace.

Zapojení

V dotazníku ROOT lektori poskytovali řadu informací o průběhu a zapojení se daných odsouzených do programu. Zapojení do programu bylo zkoumáno následujícími otázkami:

- 1. Do jaké míry odsouzený dodržoval režim programu?*
- 2. Do jaké míry se odsouzený zapojoval do obsahové (terapeutické) části programu?*
- 3. Jak byste popsali/a vývoj chování/zapojení odsouzeného v průběhu programu?*

Také položky měřící zapojení byly navzájem zkorelované (Kendallovou tau = 0,771; $p < 0,001$). Pro účely zkoumání zapojení jsem tak zkonstruovala průměrový index zapojení do programu, který je založen na třech klíčových dimenzích chování a interakce účastníků během programu.

Pro kvantifikaci zapojení byla každé odpovědi přiřazena hodnota, která reflektuje úroveň zapojení, kde „0“ označuje nízké zapojení, „1“ běžné zapojení a „2“ aktivní zapojení. Výsledný index zapojení, jehož interní konzistence byla ověřena a potvrzena hodnotou Cronbachova alfa (0,79, $p < 0,01$), ukazuje na dobrou spolehlivost a validitu při měření stupně zapojení účastníků programu. Deskriptivní statistiky pro programové faktory shrnuje Tabulka 5.

Tabulka 5: Deskriptivní statistiky pro programové faktory: kvalita úspěchu a dokončení programu

<i>Programové faktory</i>	Kvalita úspěchu (n = 574)		Dokončení (n = 132)	
	<i>N</i>	<i>%/M(SD)</i>	<i>N</i>	<i>%/M(SD)</i>
MOTIVACE VSTUP				
Motivace ke vstupu do programu	574	7,3 (2,1)	132	7,7 (1,9)
Motivace ke změně	574	7,1 (2,0)	132	7,2 (1,8)
Index motivace	574	7,2 (1,2)	132	7,4 (1,7)
Přání změnit se/nepáchat trestnou činnost				
<i>Ano</i>	353	61	76	58
<i>Ne</i>	221	39	56	42
Zapracovat na konkrétním kr. riziku				
<i>Ano</i>	216	38	50	38
<i>Ne</i>	358	62	82	62
Dostat se blíže k rodině				
<i>Ano</i>	11	2	4	3
<i>Ne</i>	563	98	128	97
Usiluje o podmíněné propuštění				
<i>Ano</i>	324	57	59	45
<i>Ne</i>	250	43	73	55
Lepší podmínky ve VTOS				
<i>Ano</i>	129	23	59	45
<i>Ne</i>	445	77	73	55
MOTIVACE VÝSTUP				
Cíl změnit se/nepáchat trestnou činnost				
<i>Ano</i>	376	65	79	60
<i>Ne</i>	199	35	53	40
Zapracovat na konkrétním krim. riziku				
<i>Ano</i>	262	46	63	48
<i>Ne</i>	313	54	69	52
Dostat se blíže k rodině				
<i>Ano</i>	13	2	4	3
<i>Ne</i>	562	98	128	97
Usiluje o podmíněné propuštění				
<i>Ano</i>	271	47	36	27
<i>Ne</i>	304	53	96	73
Lepší podmínky ve VTOS				
<i>Ano</i>	129	23	36	27
<i>Ne</i>	445	77	96	73
ZAPOJENÍ				
Vývoj chování				
<i>Stabilně dobré</i>	320	56	67	51
<i>Stabilně průměrné</i>	140	24	26	20
<i>Stabilně špatné/nízké</i>	16	3	9	7
<i>Postupně se zlepšovalo</i>	62	11	13	10
<i>Postupně se zhoršovalo</i>	5	1	2	1
<i>Bylo proměnlivé</i>	32	5	15	11
Dodržování režimu				
<i>Dodržoval</i>	523	91	98	74
<i>Mírně porušoval</i>	42	7	24	18
<i>Významně porušoval</i>	10	2	10	8
Zapojení do obsahové části				
<i>Aktivně se zapojoval</i>	416	72	84	64
<i>Částečně se zapojoval</i>	134	23	32	24
<i>Zapojoval se minimálně</i>	25	4	16	12
Index zapojení (0–10)	574	8,2 (1,2)	132	2,6 (0,6)

Vzhledem k tomu, že motivace a zapojení jsou faktory, které jsou hodnoceny lektory, přirozeně vyplývá jejich vysoká korelace s kvalitou úspěchu. Proto se v mém výzkumu soustředím na tyto faktory též odděleně, a zkoumám je též jako závislé proměnné, abych identifikovala, zda na ně mají vliv stejné nebo podobné determinanty jako na kvalitu úspěchu a dokončení programu.

3.4 Výzkumné otázky

Na základě mých výše formulovaných teoretických východisek ukotvených v desistenční perspektivě a představení použitých dat jsem pro účely této práce zformulovala tři výzkumné otázky:

- 1) Jaké jsou rizikové a protektivní faktory spojené s úspěchem ve vězeňských programech?
- 2) Jak se promítají rizikové a protektivní faktory do práce lektorů vězeňských programů při práci s odsouzenými a jaké strategie tyto lektori volí k jejich překonání?
- 3) Jaké jsou bariéry a příležitosti v práci s odsouzenými v České republice z hlediska desistenční perspektivy?

3.5 Analytický postup a prezentace dat

Vězeňské programy nebyly dosud v České republice důsledně a systematicky zkoumány. Vzhledem k tomu, že jednou z ambicí této práce je nabídnout doporučení pro hodnocení vězeňských programů, považuji za vhodné s pomocí metodologické triangulace dosáhnout co nehlubší úrovně poznání. V uvedeném kontextu se domnívám, že by bylo neadekvátní opírat se pouze o kvantitativní dimenzi datové analýzy. Proto jsem tuto práci designovala jako studii kombinující kvantitativní a kvalitativní výzkumné metody. Předkládaný text je tedy vhodné číst jako studii pokoušející se o následování tradice tzv. smíšeného výzkumu (*mixed-methods research*). Ačkoliv je smíšená výzkumná strategie mnohdy implicitně začleněna do prezentace dat bez zvláštního upozornění, v kontextu této disertační práce považuji za účelné zdůraznit a objasnit její základní rysy.

Kombinace kvantitativních a kvalitativních metod nabízí komplexní pohled na téma úspěšnosti ve vězeňských programech. Kvantitativní analýza může poskytnout údaje o tom, jaké faktory přispívají nebo naopak brání úspěchu ve vězeňských programech. Kvalitativní metody, v tomto případě analýza polostrukturovaných rozhovorů, pak mohou nabídnout vhled do toho, jaké konkrétní významy tyto faktory nabývají v každodenní práci lektorů a úsilí jednotlivců usilujících o ukončení trestné činnosti. Vedle toho mi rozhovory umožní

odhalit další, subtilnější faktory, které jsou kvantitativním výzkumem obtížně identifikovatelné, ale jsou přitom klíčové pro plné pochopení dynamiky úspěšnosti.

Pro prezentaci a interpretaci zjištění využívám konvergentní (triangulační) design (Creswell & Plano Clark, 2011), který spojuje kvalitativní a kvantitativní data, aby poskytl komplexní analýzu výzkumného problému. Cílem je shromáždit oba typy dat, analyzovat je odděleně a poté je sloučit nebo „konvergovat“ v závěrečné fázi analýzy, čímž se zvyšuje validita a hloubka pochopení výzkumného tématu. Tento design je zpravidla používán tehdy, pokud výzkumníci považují za nutné získat širší pohled na problematiku, která může být příliš komplexní na to, aby byla pochopena pouze jedním typem dat. To je právě i můj případ.

Analyzovaná data budu ve zbytku studie prezentovat následujícím způsobem: V kvantitativní analytické části identifikuji rizikové a protektivní faktory dokončení vězeňského programu jako objektivního signálu desistence. Budu testovat stanovené programové a mimo-programové faktory a zkoumat, jaké z nich přispívají k dokončení programu. V navazující kapitole testuji tyto faktory na své druhé nezávislé proměnné – kvalitě úspěchu v programu. Analýzy z obou indikátorů následně porovnáím a stanovím rizikové a protektivní faktory kvality úspěchu a dokončení programu. Pro zpracování obsahu této části, kterou tvoří bivariační a regresní analýzy dat, jsem využívala zejména statistický software SPSS 26. Předpoklady linearity, nezávislosti chyb, homoskedasticity a normality reziduí, klíčové pro provedení regresní analýzy, byly ověřeny. Pokud není uvedeno jinak, byla hranice statistické významnosti u všech analýz a zkoumaných vztahů stanovena na hodnotu $p = 0,05$.

V kvalitativní části navážu na identifikované rizikové a protektivní faktory analýzou hloubkových rozhovorů. Pro zpracování těchto dat jsem využila tematickou obsahovou analýzu (Braun & Clarke, 2006) umožňující systematické identifikování a analýzu vzorců (témat) ve sbíraných datech s důrazem na jejich význam a kontext. V úvodní části kvalitativního oddílu se soustředím na identifikaci klíčových oblastí, které ovlivňují úspěšnost odsouzených v rámci vězeňských programů, jak je vidí lektori. V rámci každé z těchto oblastí rozkryji a prozkoumám nejčastější témata, což mi poskytne komplexní přehled faktorů, které jsou rozhodující pro úspěch účastníků těchto programů. Rozhovory jsem nejprve přepsala a následně analyzovala prostřednictvím softwaru MAXQDA 24.

Ve shrnující části syntetizuji zjištění z kvantitativní a kvalitativní části studie a interpretuji je s pomocí představených konceptů teorie desistence. V rámci každé shrnuté

oblasti budu formulovat konkrétní doporučení pro praxi vězeňských programů, jejich designu a vyhodnocování jejich úspěšnosti. Tato doporučení budou tvořit Přílohu 2 této disertační práce.

3.4. Metodologické limity

V závěru této části bych ráda upozornila na některé metodologické limity prezentovaného výzkumu.

Většina desistenčních empirických studií je založena na kvalitativních rozhovorech s lidmi, kteří přestali páchat trestnou činnost. Při studiu desistence je tento zdroj informací klíčový především ve studiu vnitřních faktorů desistence. Cílem mé práce je však něco jiného než porozumění vnitřním faktorům vedoucím k desistenci konkrétních jednotlivců. Ve studii se pokouším navrhnout nový pohled na to, jak k úspěchu ve vězeňských programech vůbec přistupovat. Z toho důvodu se ve své studii soustředím na prozkoumání zkušeností lektorů s vězeňskými programy. Ti poskytují velmi cenný, byť většinou přehlížený, zdroj dat o procesu desistence včetně znalostí formálního a neformálního vězeňského systému, v němž se tento proces odehrává. Získaná data v tomto ohledu nabízejí komplexní vhled do zkoumané problematiky.

Takto konstruovaný design výzkumu otevírá otázku reprezentativity předkládaných zjištění. Hodnocení úspěšnosti, motivace a zapojení odsouzených do vězeňských programů nelze chápat jako objektivní odraz reality, ale primárně jako reprezentace edukovaného odhadu a hodnocení lektorů, do nichž vstupuje celá řada zkreslujících, vědecky obtížně postihnutečných vlivů, jako je osobnost lektora a jeho vztah k odsouzenému, sebenaplňující se proroctví (Maruna et al., 2004) a podobně. Zkreslení ve výsledcích může být minimalizováno tím, že výstupní dotazníky jsou často hodnoceny více lektory, což přispívá k objektivnějšímu a vyváženějšímu posouzení.

Dále, pojetí úspěchu v programu jako signálu desistence vyžaduje silnou důvěru v kauzální vztah mezi těmito faktory a kriminalitou. S ohledem na to, že ne všechny relevantní faktory jsou přímo měřitelné, zapracovávám do svého přístupu kvalitativní analýzu. To mi umožňuje poodhalit další proměnné, které mohou ovlivnit, zda a jak odsouzený těží z programu. Pro zajištění validity představovaného nástroje měření úspěchu by bylo vhodné výsledky porovnat s následnou recidivou (či její absencí). K tomu účelu by byla nezbytná data z longitudinálního výzkumu, který však dosud v ČR nebyl realizován. Pokud tedy budu na následujících stránkách hovořit o vztahu určitých fenoménů, nemám na mysli nutně kauzální, ale pouze statistický vztah.

Vzhledem k povaze shromážděných dat jsem také nemohla analyzovat rizikové a protektivní faktory úspěšnosti odděleně pro jednotlivé programy či věznice. Omezený počet účastníků jednotlivých programů vedl k nezbytnosti agregace dat z různých intervencí, které se mohou výrazně lišit jak obsahově, tak formálně. Každý program má unikátní nastavení, trvání, intenzitu a cílovou skupinu. Většinu vzorku pro testování kvality úspěchu tvoří účastníci programu 3Z (viz Tabulka 2, kap. 3.2). Zjištění jsou proto relevantní především pro tento program. Nicméně, vzhledem k formulaci výzkumných otázek a struktuře dotazníku nepovažuji tato omezení za kritická. Moje studie se soustředí na lektorské hodnocení pozitivní změny účastníků programu, dlouhodobosti této změny a dopadu na recidivu. Tyto aspekty jsou považovány za univerzální pro všechny typy programů. Během rozhovorů jsem lektory vyzvala, aby reflektovali specifika programů, ale osnova rozhovorů se týkala především obecného pojetí úspěchu ve vězeňských programech (lektori mají mnohdy pod sebou vícero programů či mají zkušenost s několika programy za dobu své praxe). Nakonec, jakkoli může mít různorodost programů vliv na míru jejich dokončení – dlouhodobé či náročné programy mohou vykazovat vyšší míru nedokončení než ty kratší a méně intenzivní – tato studie nevyhodnocuje účinnost programů na základě míry neúspěchu. Místo toho se soustředí na identifikaci a porozumění faktorům, které mohou k předčasnému ukončení vést.

4 ANALYTICKÁ ČÁST

4.1 Dokončení programu jako signál desistence

Vězeňské programy by měly poskytnout odsouzeným nástroje a dovednosti potřebné k tomu, aby po propuštění z výkonu trestu mohli vést soběstačný a zákonný život (Blomberg et al., 2011). Navíc jsou spojovány například s vyšší šancí na úspěšné zařazení do pracovního procesu po opuštění výkonu trestu (Davis, 2013; Kim & Clark, 2013) či s vyšším sebevědomím a touhou po pozitivní změně (Behan, 2014; Erisman & Contardo, 2005). Aby bylo možné využívat jmenovaných benefitů vězeňských programů naplno, je třeba zajistit jejich absolvování. Při hodnocení úspěšnosti intervencí s odsouzenými je proto v kriminologické literatuře obecně doporučováno zaměřit se na účastníky, kteří program z různých důvodů nedokončí (např. Carl et al., 2020; McMurren & Theodosi, 2007; Olver et al., 2011). Takových osob může být podle některých studií až kolem poloviny (např. Hamberger et al., 2000; McMurren & Theodosi, 2007). Dle metaanalýzy shrnující výsledky 114 studií o programech pro pachatele ve výkonu trestu je průměrná míra nedokončení programu 20 % (Olver et al., 2011).

Zahraniční studie, které se zabývají předčasným ukončením vězeňských programů, používají pro tento jev termíny jako *treatment-attrition* (např. Bosma et al., 2016; Walters, 2004) nebo *treatment dropout* (např. Brunner et al., 2019; Hiller et al., 1999). Oba termíny se vztahují k situacím, kdy účastník program nedokončí, přičemž se zpravidla nezohledňují situace, kdy byl program ukončen z objektivních důvodů (např. přesun do jiné věznice, úmrtí atd.).

V teoretické části práce jsem se podrobně zabývala důvody, proč by se v rámci desistenčního přístupu měl klást důraz také na objektivní kritérium dokončení vězeňského programu. V souladu s teorií signalizace může být úspěšné dokončení programu interpretováno jako signál desistence. Naopak předčasné ukončení programu lze chápat jako bariéru tohoto procesu, případně nevyužití jeho potenciálu.

Jak bylo zmíněno v předchozí kapitole, ve výzkumu ROOT (Podaná et al., 2023) nedocházelo k nedokončení programu příliš často, a proto se analýza zaměřuje primárně na ty programy, kde k nedokončení docházelo v nezanedbatelné míře, aby bylo možné diferencovat mezi úspěšnými absolventy a těmi, kteří program nedokončili.

V první části této kapitoly otestuji vztahy mezi programovými a mimo-programovými faktory a dokončením programu. V další části ověřím celkové modely, abych získala přesnější představu o predikčním potenciálu jednotlivých faktorů.

4.1.1 Mimo-programové faktory

Sociodemografika a dokončení programu

Na vztah mezi sociodemografickými faktory a dokončením programu poukázala v minulosti řada studií (Carl et al., 2020; Crisanti et al., 2014; Olver et al., 2011; Pelissier et al., 2003; Wormith et al., 2007; Wormith & Olver, 2002). Vztahy v mnou zkoumaném souboru představuje Tabulka 6.

Prvním zajímavým zjištěním může být fakt, že výsledky Mann-Whitneyova U testu nesignalizují žádný statisticky významný rozdíl v mediánu věku mezi skupinou, která program dokončila, a skupinou, která v programu selhala. Hodnoty průměrných pořadí pro obě skupiny jsou velmi podobné, což naznačuje, že věk nemá významný dopad na to, zda účastníci program dokončí nebo ne (není zobrazeno v tabulce).

Výsledky dále poukazují na potvrzení vztahu mezi pohlavím a dokončením programu, přičemž muži selhávali v programu častěji než ženy, s mírou nedokončení dosahující 40 %, zatímco u žen to bylo pouze 12,5 % (Cramer V = 0,25, $p < 0,001$).³⁰

Osoby s nedokončeným vzděláním mají nejvyšší míru selhání (33,3 %), zatímco účastníci se středoškolským a vyšším vzděláním dosahují značně lepších výsledků (83,3 % z nich program dokončilo). Lze přitom usuzovat o střední až vysoké síle vztahu (Cramer V = 0,33, $p < 0,001$), což naznačuje, že vyšší vzdělání může být klíčovým faktorem pro úspěšné dokončení programu.

Rodinný stav měl na dokončení programu nejmenší (a statisticky nesignifikantní) vliv. Přesto byla zaznamenána vyšší míra dokončení u svobodných respondentů ve srovnání s rozvedenými. Nutno však dodat, že ze vzorku pro analýzu nedokončení programu byla většina odsouzených svobodná.

³⁰ Vzhledem k nízkému zastoupení žen ve vzorku pro analýzu nedokončení programu nebylo možné genderové rozdíly hlouběji prozkoumávat.

Tabulka 6: Analýza vztahů vybraných sociodemografických faktorů a dokončením programu (řádková %; n = 132)

	Dokončil/a		NEdokončil/a		Síla vztahu Cramer V	Sig.
	%	N	%	N		
Pohlaví						
<i>žena</i>	87,5	28	12,5	4	0,25	***
<i>muž</i>	60	60	40	40		
Vzdělání						
<i>Nedokončené</i>	33,3	3	66,7	6	0,33	***
<i>Základní</i>	57,4	39	42,6	29		
<i>Středoškolské a vyšší</i>	83,3	45	16,7	9		
Rodinný stav						
<i>ženatý/vdaná</i>	66,7	5	33,3	2	0,14	ns
<i>rozvedený/rozvedená</i>	52,6	10	47,4	9		
<i>svobodný/svobodná</i>	68,9	73	31,1	32		

Pozn. Hodnota chí kvadrátu byla statisticky významná na úrovni: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Nesignifikantní vztahy jsou označeny „ns“.

Trestní minulost

Analýza ukázala, že *trestní minulost* je významně spojena s vyšší mírou nedokončení programu. Jak je patrné z Grafu 4, u osob s předchozím odsouzením došlo k nedokončení programu ve 40 %. Naproti tomu z prvořezněných selhala pouze o něco málo více než desetina (12 %). V souladu s tím se prokázal také rizikový faktor vyššího počtu záznamů v rejstříku trestu. Odsouzení, kteří program nedokončili, měli v průměru o čtyři záznamy více než ti, kteří program dokončili (není zobrazeno).

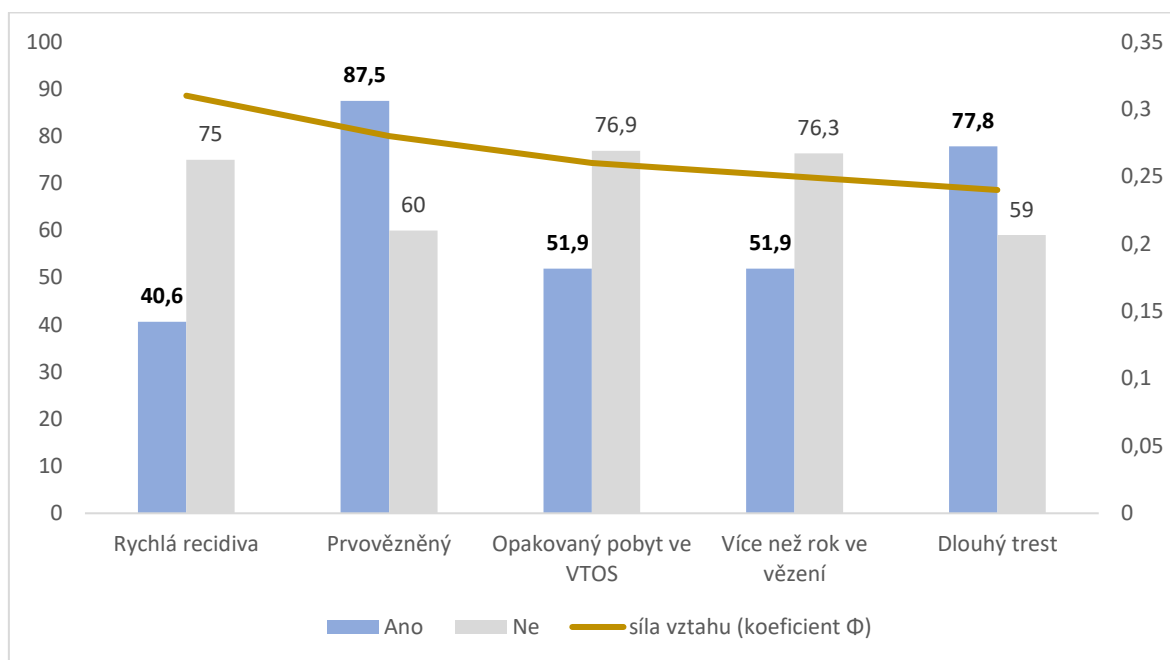
Také nižší věk prvního odsouzení naznačuje větší pravděpodobnost nedokončení programu. Skupina účastníků, kteří v programu selhali, měla (v průměru o 2,4 bodu) nižší průměrný věk prvního odsouzení, a to 19,1 let (SD = 3.2). Na základě Mann-Whitneyova testu byl zjištěn statisticky signifikantní rozdíl v distribuci věku prvního odsouzení mezi skupinou účastníků, kteří z programu odešli, a těmi, kteří program úspěšně dokončili (U = 1501, $p < 0,05$).

Ve vztahu k charakteristikám obětí se způsobená újma neprokázala jako signifikantní faktor při diferenciaci mezi účastníky, kteří program úspěšně dokončili, a těmi, kteří „odpadli“. Stejně tak se nelišili odsouzení za násilnou a nenásilnou trestnou činnost (není zobrazeno).

Graf 4 znázorňuje faktory spojené s kriminální minulostí a aktuálním trestem, které jsou seřazeny dle síly vztahu od nejtěsnějšího po nejslabší vztah. Ve sledovaných faktorech se jako nejrizikovější prokázal krátkodobý pobyt na svobodě od posledního věznění. Z těch, kteří po předchozím propuštění rychle recidivovali, dokončilo program pouze 41 %. Na

druhé straně, z jednotlivců, kteří nevykazovali takové chování, program dokončilo 75 %. Následně se významné rizikové faktory ukázaly recidiva a opakovaný pobyt ve VTOS. Naopak jako protektivní se v této oblasti prokázal dlouhodobější pobyt ve vězení. Konkrétně, jedinci s aktuálně vykonávaným trestem přesahujícím pět let, měli větší pravděpodobnost dokončení programu v porovnání s těmi, kterým byl uložen kratší trest.

Graf 4: Podíl dokončení (v %) u odsouzených dle kriminální kariéry



Pozn.: Seřazeno od nejsilnějšího faktoru po nejslabší. Levá vertikální osa sleduje podíl dokončení v dané kategorii, pravá vertikální osa ukazuje sílu vztahu měřenou koeficientem Φ .

Další mimo-programové faktory

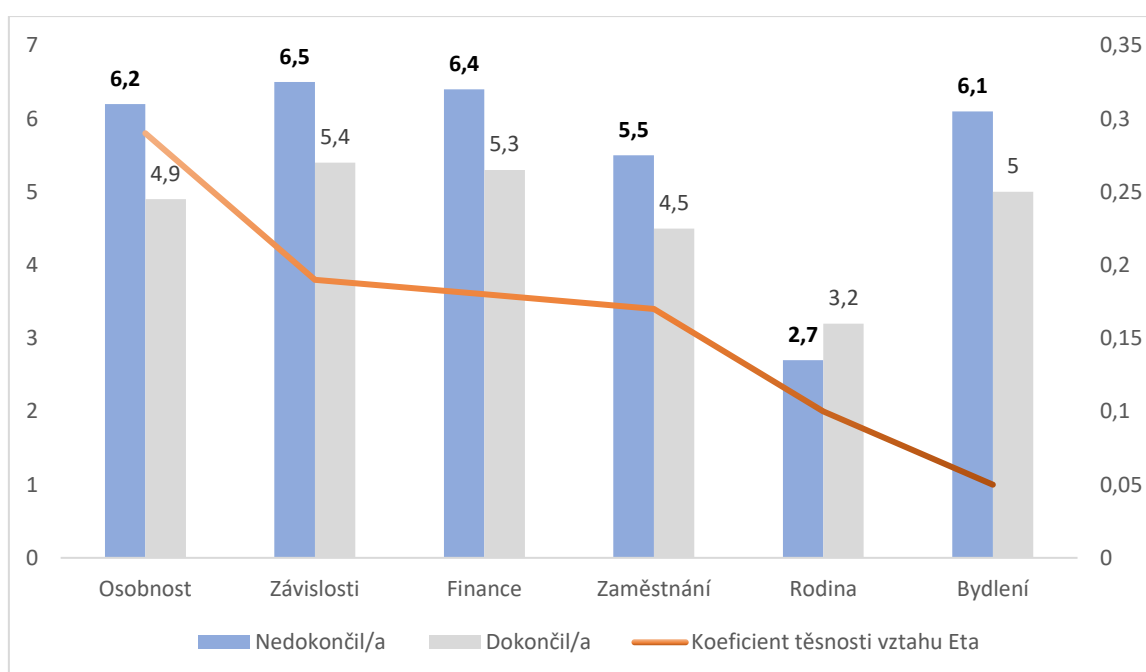
Analýza škál měřících dynamické faktory odsouzených (Graf 5) ukázala, že osobnostní rizikové faktory výrazně dominují v ovlivňování pravděpodobnosti dokončení programu. Odsouzení, kteří program nedokončili, vykazovali průměrně o 1,3 bodu více na rizikové škále než jeho absolventi. Vysoké skóre v této kategorii (průměr 6,2 pro selhání oproti 4,9 pro dokončení) a relativně vysoký koeficient Eta (0,29, $p < 0,001$) poukazují na silnou negativní korelaci mezi osobnostními riziky a dokončením programu.

Zaměstnání a finance byly identifikovány jako další relevantní rizikové škály, přičemž obě kategorie ukazují podobná průměrná skóre pro selhání (6,4 pro finance a 5,5 pro zaměstnání). Tyto dvě proměnné spolu také celkem silně korelují (Kendalovo $t = 0,53$, $p < 0,001$). Koeficienty Eta pro tyto kategorie jsou přitom nižší, což odráží střední sílu vztahu. Tyto výsledky poukazují na to, že ekonomická stabilita a pracovní situace

odsouzených hrají roli v pravděpodobnosti dokončení vězeňského programu, avšak jejich vliv je omezenější ve srovnání s vlivem osobnostních faktorů.

Naopak kategorie rodinného zázemí a bydlení ukázaly nejnižší asociaci s dokončením programu. Také síla vztahu byla v obou případech velmi nízká, což naznačuje minimální vztah k pravděpodobnosti dokončení programu. Tyto výsledky naznačují, že ačkoliv může mít rodinné zázemí a bytová situace význam pro celkovou kvalitu života odsouzených, jejich přímý vliv na dokončení programu nebyl v našich datech prokázán. V následující části rozeberu jednotlivé prvky podrobněji.

Graf 5: Průměrné výsledky na jednotlivých škálách rizik (SARPO, n = 545)



Pozn. Seřazeno od nejsilnějšího faktoru po nejslabší. Levá vertikální osa sleduje průměrné skóre na rizikové škále u jednotlivých kategorií pro odsouzené, kteří dokončili a nedokončili program, pravá vertikální osa ukazuje sílu vztahu měřenou koeficientem Eta.

Všechny rizikové škály jsou v rozsahu 0–10, kdy vyšší hodnoty značí vyšší riziko.

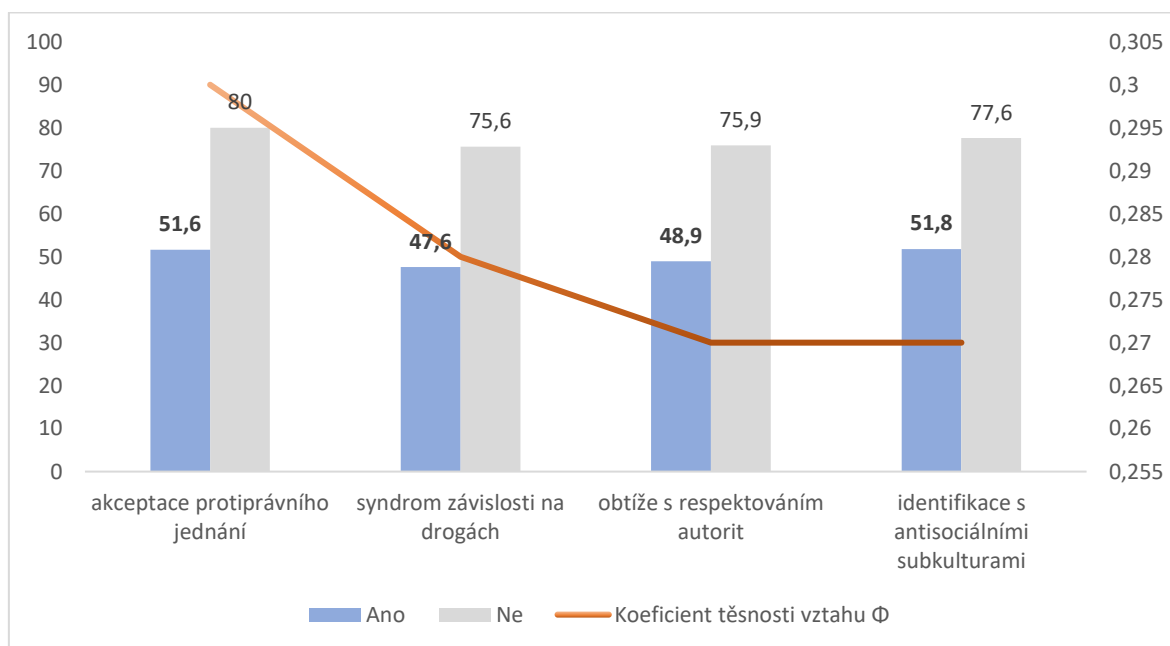
Faktory osobnosti a chování a závislosti

Škály rizik osobnosti a závislosti spolu nepřekvapivě poměrně silně korelují. Výsledky mé analýzy odhalily řadu klíčových osobnostních rizikových faktorů, které vykazovaly silnou korelaci s dokončením vězeňského programu. Zjistila jsem, že nejvýznamnějšími rizikovými faktory dokončení programu jsou tolerance k protiprávnímu jednání, problémy s akceptací autority a identifikace s antisociálními subkulturami.

Co se týče závislosti, jediným významným faktorem, který byl identifikován jako negativně asociovaný s dokončením programu, byl syndrom závislosti na drogách. Tato

zjištění jsou podrobněji ilustrována v Grafu 6. Je důležité poznamenat, že ostatní zkoumané faktory závislosti nevykazovaly významný vliv na dokončení vězeňského programu. Tato skutečnost může být dána specifickým složením našeho výzkumného vzorku, ve kterém převažovaly osoby zařazené do specializovaných oddílů pro léčbu toxikomanie a alkoholismu.

Graf 6: Podíl dokončení programu (v %) dle faktorů osobnosti a chování



Pozn. Seřazeno od nejsilnějšího faktoru po nejslabší. Levá vertikální osa sleduje podíl dokončení v dané kategorii, pravá vertikální osa ukazuje sílu koeficientu Φ . Zobrazeny jsou pouze proměnné s koeficientem síly vztahu vyšším než 0,2.

Zaměstnání, bydlení a finance

Také rizikové škály zaměstnání, financí a bydlení spolu navzájem silně korelují. Analýza finančních a pracovních aspektů naznačuje, že klíčovým ochranným faktorem je plné zaměstnání před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody, pravidelný příjem a legální a stabilní zaměstnání. Výsledky ukazují, že osoby v legálním zaměstnání měly významně vyšší pravděpodobnost dokončení programu, konkrétně 70,6 %, ve srovnání s osobami bez legálního zaměstnání, kde tato pravděpodobnost činila pouze 45,5 % ($\Phi = 0,20$, $p < 0,01$). Podobně bylo zjištěno, že plně ekonomicky aktivní jedinci vykazovali vyšší míru úspěšnosti ve srovnání s ekonomicky neaktivními ($\Phi = -0,24$, $p < 0,01$).

Odsouzení se zajištěným bydlením před nástupem do VTOS měli větší pravděpodobnost dokončení programu (80,5 %) oproti těm bez zajištěného

bydlení (60,0 %). Nejvýznamnější rizikové faktory z oblasti zaměstnání, bydlení a financí zobrazuje Tabulka 7.

Tabulka 7: Nedokončení programu dle rizikových a protektivních faktorů (řádková %)

		Dokončil	NEdokončil	Síla vztahu	Sig.
		%	%	Φ	p
<i>Zaměstnání</i>	Legální zaměstnání				
	<i>Ano</i>	70,6	29,4	-0,20	**
	<i>Ne</i>	45,5	54,5		
	Plně ekonomicky aktivní				
	<i>Ano</i>	75,0	25,0	-0,24	***
	<i>Ne</i>	51,1	48,9		
	Dlouhodobé stabilní zaměstnání ³¹				
	<i>Ano</i>	84,0	16,0	-0,18	*
	<i>Ne</i>	62,3	37,7		
<i>Finance</i>	Pobírá mzdu				
	<i>Ano</i>	76,2	23,8	-0,28	***
	<i>Ne</i>	48,9	51,1		
	Nedostatečné legální příjmy				
	<i>Ano</i>	57,9	42,1	0,16	*
	<i>Ne</i>	73,3	26,7		
<i>Bydlení</i>	Má zajištěné bydlení				
	<i>Ano</i>	80,5	19,5	-0,20	**
	<i>Ne</i>	60,0	40,0		
	Má nejisté bydlení				
	<i>Ano</i>	58,3	41,7	0,19	*
	<i>Ne</i>	76,7	23,3		

4.1.2 Programové faktory

Jak bylo zmíněno v metodologické části, před zahájením programu bylo úkolem lektorů ohodnotit odsouzeného na základě dostupných materiálů o něm (motivační dopisy, informace z vězeňských databází, rozhovor s odsouzeným apod.). Z tabulky 8 je potom patrné, že vstupní odhady hodnotitelů celkem spolehlivě anticipují riziko jejich nedokončení u odsouzených. Ti, kteří program dokončili, měli vyšší průměrné skóre odhadované vstupní motivace ($M = 8,01$; $SD = 1,74$) než ti, kteří selhali ($M = 7,00$; $SD = 1,91$). Ve vztahu k dokončení programu bylo průměrné skóre odhadované motivace také vyšší ($M = 7,61$; $SD = 1,66$) ve srovnání se skupinou, která program nedokončila ($M = 6,32$; $SD = 1,71$). Test Mann-Whitney U potvrdil statisticky významný rozdíl mezi skupinami v obou případech ($U = 231$, $p < 0,001$ pro motivaci ke vstupu; $U = 1314$, $p < 0,01$ pro motivaci ke změně).

³¹ Protektivní faktor: Před VTOS měl alespoň 3 roky stabilní zaměstnání.

Míra asociace naznačila střední sílu vztahu pro motivaci ke vstupu a menší sílu vztahu pro motivaci ke změně. Výsledky zobrazuje Tabulka 8.

Tabulka 8: Motivace pro vstup do programu dle dokončení programu (n = 132)

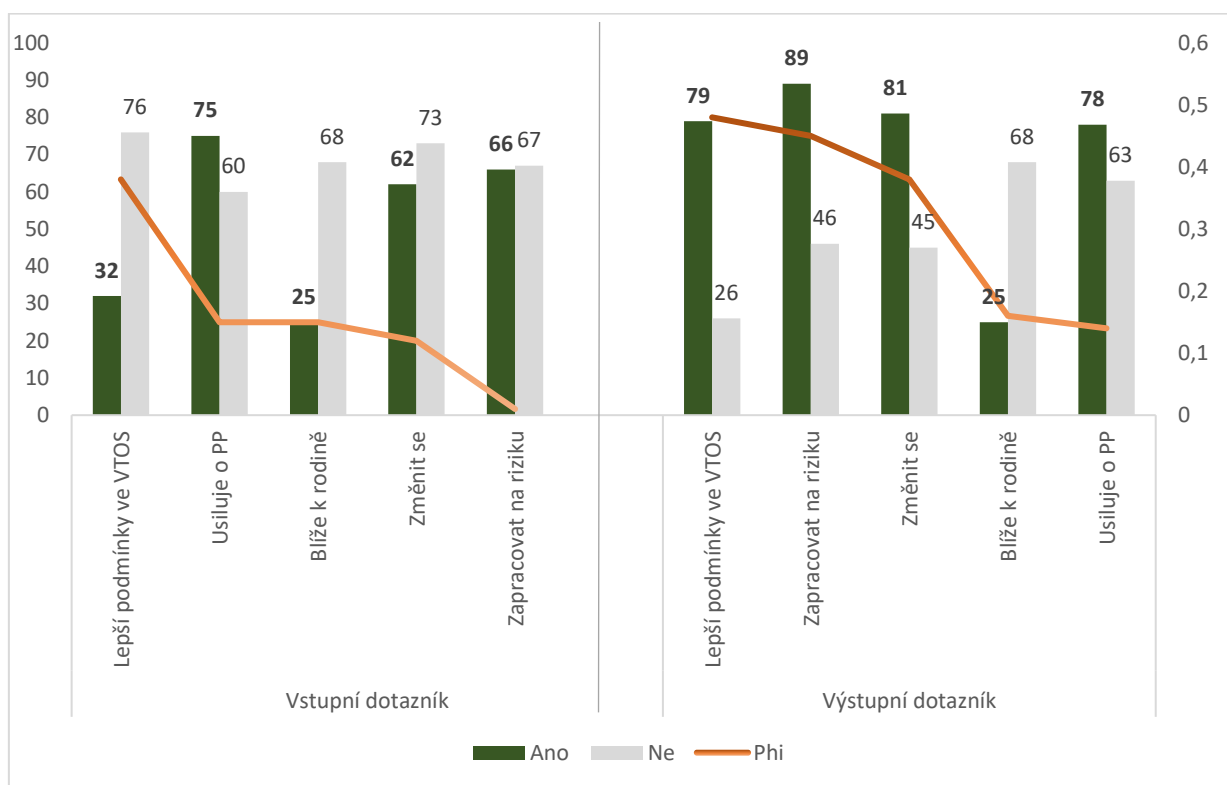
Odhadněte...	Dokončení programu		Síla vztahu
	<i>Ano</i>	<i>Ne</i>	
	M (SD)	M (SD)	Eta
<i>Nakolik je odsouzený celkově motivován ke vstupu (0–10)</i>	8,0 (1,8)	7,0 (1,9)	0,26
<i>Motivaci odsouzeného ke změně (0–10)</i>	7,6 (1,7)	6,3 (1,8)	0,34

Pozn.: Otázky reflektují hodnocení na škále, kde 0 – vůbec není motivovaný/á až 10 – je extrémně motivovaný/á.

Při zkoumání motivačních faktorů je vhodné srovnat motivaci při vstupu do programu s hodnocením motivace, které bylo provedeno lektorem po ukončení programu. Z výsledků je patrné, že účelová motivace při vstupu není vždy nutným předpokladem neúspěchu. Usilování o podmíněné propuštění bylo identifikováno jako protektivní faktor jak při vstupním, tak i výstupním hodnocení. Zatímco lepší podmínky ve VTOS byly v obou časových bodech faktorem rizikovým, u ostatních typů motivace ke vstupu do programu se žádný vztah neprokázal. Tedy jakákoliv jiná odhadovaná motivace u vstupu do programu (ať už vnitřní nebo vnější) nevykazovala souvislost se setrváním v programu.

Na druhou stranu při retrospektivním hodnocení motivace po ukončení programu byly zaznamenány značně silnější vztahy mezi typem motivace a dokončením programu. Při zpětném hodnocení už lze lépe diferencovat mezi účelovou a vnitřní motivací. Konkrétně, pokud zůstal primární motivací některý z externích faktorů, jako je zlepšení podmínek ve VTOS či snaha být blíže rodině, byla pravděpodobnost dokončení nižší. Na druhé straně, pokud se vyvinula (či udržela) vnitřní motivace během programu (motivace pracovat na riziku či motivace ke změně) byla pravděpodobnost dokončení vyšší. Podíl dokončení v programu dle odhadované motivace shrnuje Graf 7.

Graf 7: Podíl dokončení v programu dle hodnocení motivace při vstupu a výstupu z programu (v %)



Pozn. Seřazeno od nejsilnějšího faktoru po nejslabší. Levá vertikální osa sleduje podíl dokončení v dané kategorii, pravá vertikální osa ukazuje sílu koeficientu Φ .

Následně jsem analyzovala dynamiku mezi vnitřní a vnější motivací při vstupu a během programu pomocí zkonstruovaných proměnných agregujících jednotlivé typy motivace (viz kap. 3.3.2). Co se týče motivace pro vstup do programu, analýza ukazuje, že odsouzení, kteří do programu vstupovali čistě s vnitřní motivací či výhradně s vnější motivací dokončili program v podobné míře. Naopak odsouzení, kteří do programu vstupovali s oběma typy motivace, program nedokončili téměř v polovině případů. Vztah mezi typem motivace při vstupu a dokončením programu je však spíše slabší (Cramer V = 0,23, $p < 0,01$).

U retrospektivního hodnocení jsou již rozdíly (v souladu s výše uvedeným) zřetelnější. Z účastníků s pouze interní motivací dokončilo program 90 %, zatímco selhalo 10 %. Tento vysoký poměr dokončení naznačuje, že interní motivace, jako je touha po osobní změně nebo snaha o řešení kriminogenních rizik, je silně asociována s dokončením programu. U skupiny, která v programu vykazovala pouze externí motivaci, byly výsledky odlišné. Z účastníků s tímto typem motivace dokončilo program pouze 32 %, zatímco 68 % selhalo. U účastníků s kombinací obou typů motivace byla úspěšnost dokončení programu

nižší, než pokud byla čistě vnitřní (67,6 % program dokončilo). Test síly vztahu naznačuje silnou asociaci mezi typem během programu a jeho dokončením (Cramer V = 0,40, $p < 0,001$).

Dále jsem se věnovala zkoumání vztahu mezi dynamikou motivace a dokončením programu (Tabulka 9). Zavedla jsem nový metrický ukazatel, který kvantifikoval změnu v motivaci účastníků, od identifikace přechodu z vnější motivace na vnitřní, přes zachování původního motivačního stavu, až po posun od vnitřní motivace k vnější.

Analýza odhalila celkem silný vztah mezi změnou motivace a dokončením programu (Cramer V = 0,49, $p < 0,001$). Účastníci, kteří prošli změnou z vnitřní na vnější motivaci, čelili vysokému riziku nedokončení programu (85 % program nedokončili). Oproti tomu ti, kteří si udrželi svou původní motivaci, vykazovali vyšší míru dokončení (72,9 %). Osoby, které prošly evolucí od externí k interní motivaci, vykázaly stoprocentní úspěšnost v absolvování programu. Tento výsledek je v souladu s dříve získanými poznatky, podle kterých klíčovým faktorem pro úspěšné dokončení programu je především rozvoj interní motivace, a to bez ohledu na to, zda k tomuto rozvoji došlo před zahájením programu nebo v jeho průběhu.

Tabulka 9: Typ motivace při vstupu a během programu (řádková %)

	Dokončení programu		Cramer V	Sig.	N
	Dokončili	Nedokončili			
Typ motivace při vstupu					
<i>Pouze vnitřní</i>	75,6	24,4	0,23	**	129
<i>Pouze vnější</i>	74,3	25,7			
<i>Externí i interní</i>	53,1	46,9			
Motivace během programu					
<i>Pouze vnitřní</i>	90,0	10,0	0,48	***	122
<i>Pouze vnější</i>	32,0	68,0			
<i>Externí i interní</i>	67,6	32,4			
Změna motivace					
<i>Žádná</i>	72,9	27,1	0,49	***	122
<i>Z vnitřní na vnější</i>	15,4	84,6			
<i>Z vnější na vnitřní</i>	100	0			

* $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Zapojení

Pokud se zaměříme na zapojení odsouzených do programu, pozorujeme patrný vztah mezi aktivní participací na obsahové části, dodržováním režimu a dokončením programu. Ti, kteří se do programu nezapojovali, a ti, kteří nedodržovali režim programu, si vedli podstatně hůře než odsouzení, kteří se do terapeutické části aktivně zapojovali a režim dodržovali. Při srovnání obou ukazatelů nacházíme přitom silnější vztah u zapojení do obsahové části programu než u dodržování režimu. Mann-Whitney U test odhalil statisticky významné rozdíly v mediánu hodnot indexu zapojení mezi oběma skupinami ($U = 518.500$, $p < 0,001$), což ukazuje na silný vztah mezi mírou zapojení účastníků a výsledkem programu.

Nejprve se zaměříme na analýzu chování účastníků během programu. Jak je znázorněno v Tabulce 10, byl nalezen silný vztah mezi kvalitou chování během programu a dokončením programu (Cramer $V = 0,36$, $p < 0,001$). Zvláště problematické nebo postupně se zhoršující chování může být považováno za významný signál předčasného ukončení programu. Z tabulky je zřejmé, že stabilně dobré chování je spojeno s vysokou mírou dokončení, zatímco stabilně špatné chování vede k výrazně vyšší pravděpodobnosti selhání. Je třeba také upozornit na dynamický vývoj chování. Pokud se chování odsouzeného během programu postupně zlepšovalo, byla pravděpodobnost selhání nízká, naopak postupné zhoršování zvyšovalo riziko selhání. Proměnlivé chování, které se průběžně mění, představuje střední riziko.

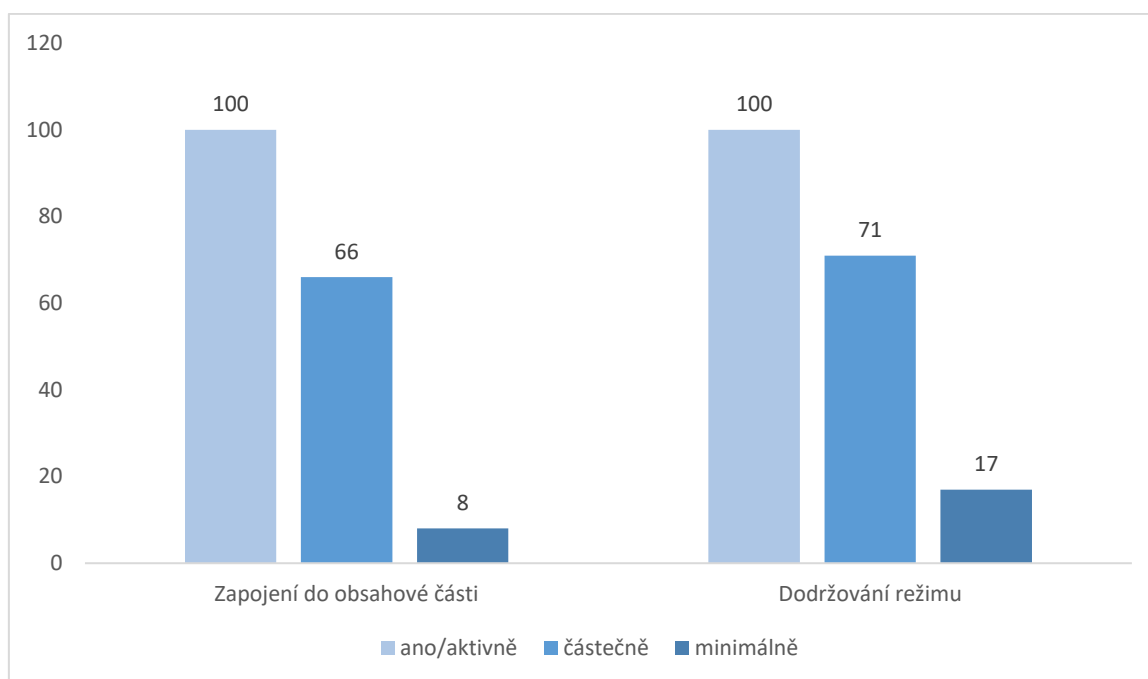
Tabulka 10: Dokončení programu dle chování během programu (řádková %; $n = 132$)

	Dokončení	NEdokončení	Cramer V	Sig. ^a
Chování v průběhu programu			0,36	***
<i>stabilně dobré</i>	97,1	2,9		
<i>stabilně průměrné</i>	88,2	11,8		
<i>stabilně špatné/nízké</i>	64,0	36,0		
<i>postupně se zlepšovalo</i>	93,8	6,3		
<i>postupně se zhoršovalo</i>	62,5	37,5		
<i>bylo proměnlivé</i>	66,7	33,3		
Míra zapojení do obsahové části			0,73	***
<i>zapojoval se aktivně</i>	91,7	8,3		
<i>zapojoval se částečně</i>	34,4	65,6		
<i>zapojoval se minimálně</i>	0,0	33,3		
Dodržování režimu			0,59	***
<i>plně dodržoval</i>	82,7	17,3		
<i>v menší míře porušoval</i>	29,2	70,8		
<i>významně porušoval</i>	66,7	33,3		

^aHladina významnosti pro chí kvadrát test, * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$.

Aktivní zapojení do obsahové části spolu s dodržováním pravidel výrazně redukuje riziko neúspěchu v programu. Odsouzení, kteří se jen okrajově zapojovali a nerespektovali pravidla, měli mnohem vyšší pravděpodobnost nedokončení programu než ti, kteří se plně angažovali a pravidla dodržovali. Pokud byl režim dodržován a odsouzení se aktivně zapojovali do obsahové části programu, docházelo k dokončení ve 100 %. Při analýze obou faktorů byl silnější vztah u míry zapojení do programu než u dodržování pravidel, což je zřetelné na Grafu 8.

Graf 8: Dokončení programu dle zapojení a dodržování režimu (v %; n = 132)



4.1.3 Celkový model dokončení programu

Na předchozích řádcích byly identifikovány signifikantní asociace mezi sledovanými mimo-programovými faktory a dokončením vězeňských programů. Vzhledem k možné interakci mezi proměnnými a potenciálně zprostředkovanému charakteru jejich vlivu byla dalším krokem aplikace binární logistické regrese (Tabulka 11). Tento přístup umožnil posoudit kombinovaný dopad nezávislých proměnných na výslednou závisle proměnnou (dokončení programu). Vzhledem k omezené velikosti vzorku bylo nezbytné provést selekci proměnných do finálního modelu. Prioritizovány byly ty proměnné, které vykazovaly statistickou signifikanci. K eliminaci nesignifikantních proměnných byla použita metoda stepwise. Tento přístup zajistil vyřazení faktorů, jejichž přítomnost v modelu by nebyla statisticky odůvodněná, čímž se zvýšila přesnost a specifičnost finálního modelu. Tento krok

byl nezbytný pro minimalizaci rizika přetrénování modelu, zajistění jeho statistické robustnosti a zvýšení schopnosti generalizace zjištění.

V prvním modelu jsem začlenila mimo-programové proměnné, které vykazovaly významný vztah s dokončením programu. Výsledky ukazují, že ženy měly oproti mužům téměř devětkrát vyšší šanci na dokončení programu (OR = 8,9; $p < 0,01$). Skupina se středoškolským a vyšším vzděláním měla více než třikrát vyšší šanci program dokončit (OR = 3,5; $p < 0,01$) ve srovnání s referenční skupinou s nedokončeným nebo základním vzděláním. Osoby, které byly před nástupem do VTOS plně ekonomicky aktivní, měli více než pětinásobnou šanci (OR = 5,4; $p < 0,001$) na dokončení programu. Odsouzení, kteří si odpykávali trest delší pěti let, měli více než trojnásobně vyšší šanci program dokončit (OR = 3,4; $p < 0,05$) ve srovnání s osobami s kratším uloženým trestem. Naopak vyšší hodnocení na rizikové škále osobnosti je spojeno s nedokončením programu.

Po začlenění motivace v Modelu 2 došlo k mírnému zvýšení Nagelkerkeho pseudo R^2 , což naznačuje, že přidání motivace do modelu přineslo statisticky významný přínos k predikci dokončení programu. Z druhého modelu je patrné, že zaměstnání a pohlaví působí jako nejvýznamnější faktor, přičemž ženy a ti, kteří byli před nástupem do VTOS plně ekonomicky aktivní, měli značně vyšší šanci program dokončit. Protektivní faktory vyššího vzdělání a dlouhého trestu byly oslabeny, ale zůstaly statisticky signifikantní. Jako rizikový faktor se projeví vyšší hodnoty na škále rizik osobnosti. Tento vztah byl však nejslabší ze zahrnutých statisticky významných faktorů. Přidání motivace tedy neoslabilo žádný z mimo-programových faktorů.

V posledním kroku (Model 3) byl přidán faktor zapojení, který ukázal silný vztah k dokončení programu. Přidáním této programové proměnné se vyrušil vztah všech mimo-programových faktorů a dokončením. Ostatní faktory neprokázaly dostatečnou predikční schopnost pro vysvětlení dokončenosti programu.

Nabízelo by se konstatovat, že pokud je odsouzený adekvátně motivovaný a projevuje aktivní účast a dodržování režimu, může toto vykládané subjektivní úsilí převážit nad rizikovými faktory, které vstupují s odsouzeným do programu. Nicméně bychom neměli přehlížet, že odsouzení, kteří se přizpůsobují pravidlům a zapojují se do aktivit, jsou často ti, kteří program úspěšně dokončí. Proto je třeba výsledný model interpretovat s určitou opatrností.

Tabulka 11: Prediktory dokončení programu (Hierarchická logistická regrese) (n = 132)

	Model 1	Model 2	Model 3
	OR	OR	OR
Pohlaví (ref. muž)	8,9***	8,7***	1,9
Vzdělání (ref. Základní či nedokončené)	3,5**	3,6**	2,2
Osobnost (škála rizik)	0,7**	0,7*	0,8
Zaměstnání (ref. nezaměstnaný)	5,4***	5,0***	1,3
Dlouhý trest (déle než 5 let)	3,4*	3,3*	2,7
Motivace při vstupu (0–10)		0,74*	0,1**
Zapojení (0–5)			0,01***
log pseudolikelihood	120,85	115,61	63,28
Nagelkerkeho R ²	0,41	0,45	0,76

*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001.

4.2 Kvalita úspěchu jako signál desistence

V předchozím oddíle jsem otestovala programové a mimo-programové faktory ve vztahu k objektivnímu měřítku desistence – dokončení programu. V této kapitole prozkoumávám stejné faktory vůči subjektivnímu, avšak komplexnějšímu měřítku odhadované kvality úspěchu odsouzeného v programu. Tímto způsobem získám důležité komplementární informace o vztahu mezi definovanými faktory a úspěchem v programu.

V souladu s metodologií použitou v předchozí analýze nejdříve zkoumám mimo-programové faktory, posléze se věnuji faktorům programovým, a nakonec integruji obě skupiny proměnných do komplexního modelu hierarchické regrese.

4.2.1 Mimo-programové faktory

Sociodemografika

Výsledky porovnání průměrné úspěšnosti v jednotlivých sociodemografických kategoriích shrnuje Tabulka 12.

V předchozí podkapitole bylo zjištěno, že ženy mají mnohonásobně vyšší šanci dokončit program než muži. Co se týče úspěchu, pohlaví již nehrálo takovou roli. Muži mají sice o něco málo menší průměr na škále kvality úspěchu, avšak tento rozdíl je velmi slabý a není statisticky signifikantní.

Tabulka 12: Vztah sociodemografik a kvality úspěchu ve vězeňském programu (n = 574)

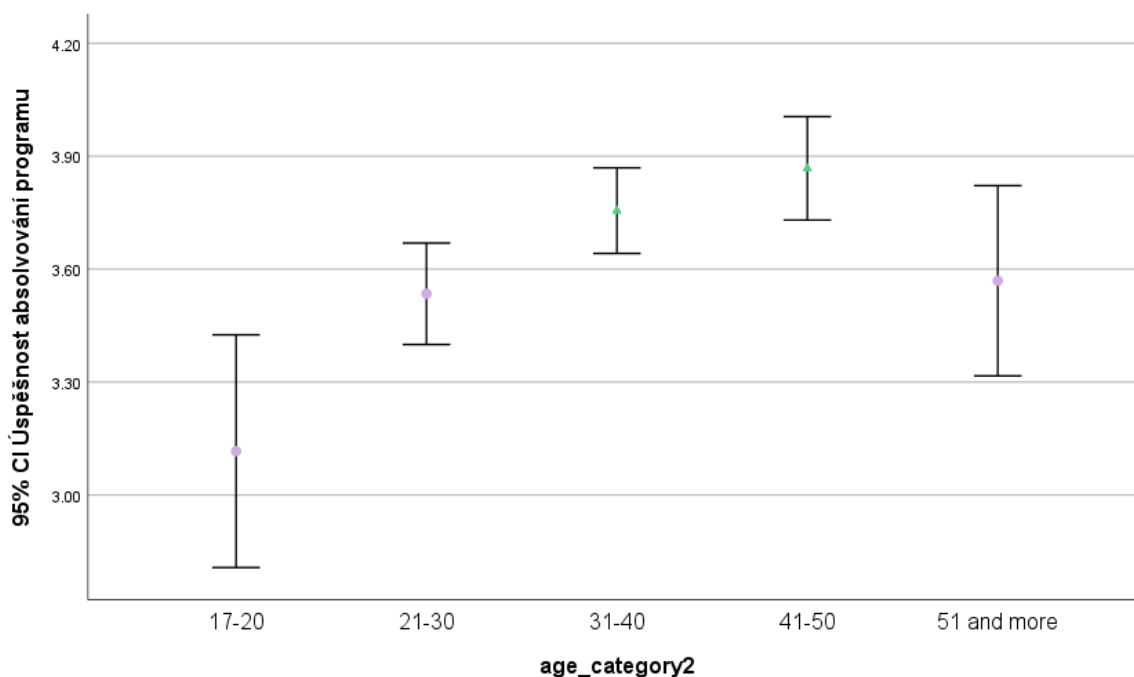
<i>Proměnná</i>	Kvalita úspěchu		Síla vztahu	Sig.
	Průměr	SD	(Eta/r)	
Pohlaví				
<i>žena</i>	3,8	(0,88)	0,06	ns
<i>muž</i>	3,7	(0,85)		
Věk			0,15	**
Vzdělání				
<i>Nedokončené</i>	3,2	(0,95)		***
<i>Základní</i>	3,6	(0,87)	0,33	
<i>Středoškolské a vyšší</i>	3,8	(0,80)		
Rodinný stav				
<i>ženatý/vdaná</i>	3,9	(0,85)	0,13	**
<i>svobodný/svobodná</i>	3,6	(0,88)		

Poznámka: vztahy signifikantní na základě Pearsonova korelačního koeficientu, t-testu nebo ANOVA, $p < 0,05$; na hladině: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Nesignifikantní vztahy označeny „ns“.

Zatímco věk se jako významný prediktor úspěšnosti v analýze dokončení programu neprojevil, analýza úspěchu odhalila slabý, avšak statisticky významný pozitivní vztah mezi věkem účastníků a mírou jejich úspěchu (Pearsonovo $r = 0,15$; $p < 0,001$). Tato korelace naznačuje, že pravděpodobnost vyšší kvality úspěchu v programu se s rostoucím věkem účastníků nepatrně zvyšuje. Při bližším prozkoumání věkových kategorií³² (Graf 9) lze pozorovat, že úspěšnost v programu stoupá s rostoucím věkem, přičemž na nižší hodnotu klesá na hranici věkové kategorie 51 let a více. Barvy a tvary v grafu odlišují skupiny věkových kategorií, které byly post-hoc testy identifikovány jako statisticky významně odlišné. ANOVA a post-hoc analýza naznačují, že věková kategorie 31–50 let obvykle dosahuje lepších výsledků než mladší a starší skupiny.

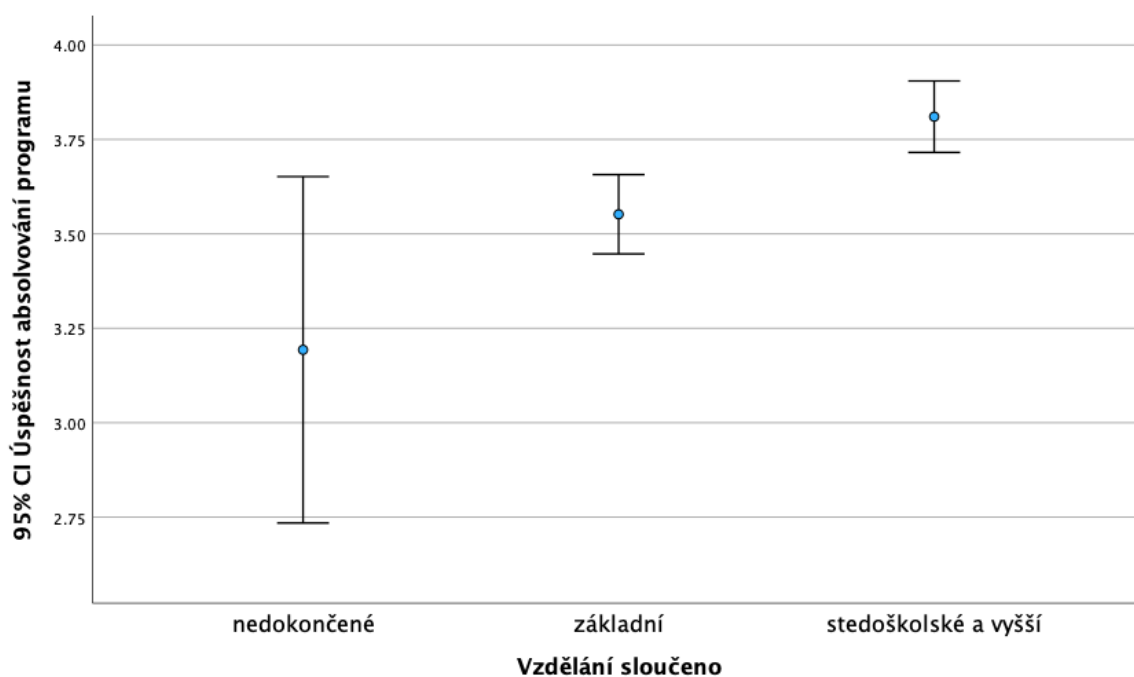
³² Kategorie byly vytvořeny na základě metody rozhodovacího stromu.

Graf 9: Odhadované průměry úspěšnosti v programu podle věkových kategorií (n = 574)



Podobně jako v analýze dokončení, také v analýze kvality úspěchu se prokázalo vzdělání jako statisticky významný faktor, kdy se zvyšující úrovní vzdělání stoupala kvalita úspěchu odsouzených v programu (Graf 10).

Graf 10: Odhadované průměry kvality úspěchu v programu dle vzdělání (n = 574)



Analýza neukázala statisticky významné rozdíly v kvalitě úspěchu mezi sezdanými a svobodnými odsouzenými. Nicméně, zajímavé rozdíly se objevily po podrobnějším

rozčlenění účastníků na ty, kteří jsou v současnosti v manželství nebo jsou rozvedení, a na ty, kteří jsou svobodní. Výsledky tak naznačují, že osobní zkušenost s manželstvím, a to i v případě, že toto manželství skončilo rozvodem, může pozitivně ovlivnit úspěšnost odsouzených ve vězeňských programech.

Kriminální kariéra

Některé faktory kriminální kariéry se prokázaly jako statisticky významné v asociaci s kvalitou úspěchu. Porovnání průměrů v jednotlivých skupinách zobrazuje Tabulka 13.

Tabulka 13: Porovnání průměrné kvality úspěchu dle faktorů kriminální kariéry (n = 574)

<i>Kriminální kariéra</i>	Kvalita úspěchu		Síla vztahu	Sig.
	M	(SD)	(r/Eta)	
Věk prvního odsouzení			0,18	**
Prvovězněný				
<i>ano</i>	3,8	(0,88)	0,26	***
<i>ne</i>	3,6	(0,85)		
Juvenilní kriminalita				
<i>ano</i>	3,5	(0,84)	0,15	*
<i>ne</i>	3,8	(0,86)		
Rychlá recidiva				
<i>ano</i>	3,6	(0,81)	0,05	ns
<i>ne</i>	3,7	(0,86)		
Dlouhý trest				
<i>ano</i>	3,9	(0,82)	0,14	*
<i>ne</i>	3,6	(0,86)		

Poznámka: vztahy signifikantní na základě Pearsonova korelačního koeficientu nebo t-testu, $p < 0,05$; na hladině: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Nesignifikantní vztahy označeny „ns“.

Analýza identifikovala středně silnou korelaci mezi věkem, ve kterém byl jedinec poprvé odsouzen, a jeho kvalitou úspěchu ve vězeňském programu (Pearsonovo $r = 0,18$; $p < 0,01$). Zjištění ukazují, že ti odsouzení, kteří se s vězením setkali později v životě, dosahují vyšší průměrné kvality úspěchu v programech. Tento trend je v souladu s nižší průměrnou kvalitou úspěchu jedinců, kteří byli odsouzeni již v mladistvém věku. Osoby, které byly ve vězení poprvé, vykazovaly také vyšší kvalitu úspěchu v programech ve srovnání s těmi, které byli uvězněni opakovaně, což představuje nejsilnější korelaci (Eta = 0,26; $p < 0,001$) z proměnných souvisejících s kriminální historií. Nejslabší, avšak statisticky významný, vztah byl zjištěn u pozitivního vlivu dlouhodobého trestu. Odsouzení, kteří si odpykávali trest delší než pět let, měli v průměru o 0,3 bodu vyšší kvalitu úspěchu než odsouzení s kratším uloženým trestem.

Další faktory

Vyšší hodnoty na škálách rizik souvisejících s financemi, zaměstnáním a závislostmi korelují s nižší úspěšností ve vězeňském programu (Tabulka 14). Nejsilnější inverzní vztah s úspěšností projevuje zaměstnání (Pearsonovo $r = -0,16$, $p < 0,01$), závislosti (Pearsonovo $r = -0,12$, $p < 0,01$) a finance (Pearsonovo $r = -0,11$, $p < 0,01$). Naproti tomu rizika v oblasti bydlení či rodiny neprokázaly, podobně jako v analýze dokončení, statisticky významnou korelaci s úspěchem v programu.

Tabulka 14: Korelace rizikových škál a kvality úspěchu v programu (n = 574)

Škály rizik	Kvalita úspěchu (Pearsonovo r)
Zaměstnání	-0,16**
Závislosti	-0,12**
Finance	-0,11**
Bydlení	-0,34 ^{ns}
Osobnost	-0,0 ^{ns}
Rodina	0,0 ^{ns}

* $p < 0,5$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Nesignifikantní vztahy označeny „ns“.

Faktory osobnosti a závislosti

Detailní analýza faktorů osobnosti a závislostí odhalila několik statisticky významných, i když většinou mírných, rozdílů v kvalitě úspěšnosti. Jako hlavní rizikové faktory v této kategorii se ukázaly být dlouhodobé neléčené závislosti, závislost na drogách, nedostatek zájmu o stabilní zaměstnání a kompulzivní hráčské chování. Jednotlivé vztahy mezi těmito faktory a kvalitou úspěchu ilustruje Tabulka 15.

Tabulka 15: Vztahy mezi faktory osobnosti a závislosti ve vztahu ke kvalitě úspěchu (n = 574)

<i>Osobnost a závislosti</i>	Kvalita úspěchu		Síla vztahu	Sig.
	Průměr	(SD)	(r/Eta)	
Nezájem o řádnou práci				
<i>ano</i>	3,5	(0,92)	0,16	**
<i>ne</i>	3,8	(0,82)		
Psychická porucha				
<i>ano</i>	3,4	(0,84)	0,10	*
<i>ne</i>	3,7	(0,92)		
Dlouhodobě neléčená závislost				
<i>ano</i>	3,5	(0,84)	0,17	**
<i>ne</i>	3,8	(0,85)		
Závislost souvisí s tě				
<i>ano</i>	3,6	(0,82)	0,12	*
<i>ne</i>	3,8	(0,86)		
Syndrom závislosti na drogách				
<i>ano</i>	3,4	(0,83)	0,16	**
<i>ne</i>	3,8	(0,84)		
Škodlivé hraní				
<i>ano</i>	3,3	(0,89)	0,12	*
<i>ne</i>	3,7	(0,85)		

Poznámka: vztahy signifikantní na základě t-testu na hladině: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Nesignifikantní vztahy označeny „ns“.

Zaměstnání, bydlení a finance

Zatímco rizika z oblasti osobnost a chování byly nejvýznamnější ve vztahu k dokončení programu, kvalita úspěchu účastníků je více ovlivněna faktory souvisejícími se zaměstnáním a financemi. Nejsilnějším rizikovým faktorem, který negativně koreluje s úspěchem v programu, je neschopnost efektivního finančního hospodaření. Menší, avšak stále významné, vztahy byly identifikovány u rizika nedostatečných legálních příjmů k zajištění základních životních potřeb. Naopak dlouhodobé stabilní zaměstnání se ukázalo jako nejsilnější pozitivní faktor ve vztahu ke kvalitě úspěchu (Eta = 0,19, $p < 0,01$), následované plnou ekonomickou aktivitou (Eta = 0,11, $p < 0,05$). Oproti tomu nízká využitelnost kvalifikace a dlouhodobá nezaměstnanost se jevily jako faktory zvyšující riziko neúspěchu, avšak jejich vliv byl identifikován jako relativně slabý. Jednotlivé vztahy znázorňuje Tabulka 16.

Další zkoumané faktory, včetně těch, které se týkají bydlení, nevykázaly statisticky signifikantní vztah s kvalitou úspěchu, stejně jako v analýze dokončení.

Tabulka 16: Vztah socioekonomických faktorů a úspěchu v programu (n = 574)

		Úspěch		Síla vztahu	Sig. a
		Průměr	SD	Eta	
Zaměstnání	Plně ekonomicky aktivní				
	<i>Ano</i>	3,7	(0,84)	0,11	**
	<i>Ne</i>	3,5	(0,85)		
	Nízká využitelnost kvalifikace				
	<i>Ano</i>	3,5	(0,92)	0,12	**
	<i>Ne</i>	3,7	(0,81)		
	Dlouhodobě nezaměstnaný				
	<i>Ano</i>	3,5	(0,86)	0,11	*
	<i>Ne</i>	3,8	(0,84)		
	Dlouhodobé stabilní zaměstnání				
	<i>Ano</i>	4,0	(0,71)	0,20	**
	<i>Ne</i>	3,6	(0,87)		
Finance	Pobírá mzdu				
	<i>Ano</i>	3,8	(0,86)	0,12	*
	<i>Ne</i>	3,5	(0,82)		
	Neumí hospodařit s penězi				
	<i>Ano</i>	3,5	(0,86)	0,14	*
	<i>Ne</i>	3,8	(0,82)		
	Nedostatečné legální příjmy pro zajištění základních životních potřeb				
	<i>Ano</i>	3,6	(0,82)	0,11	*
	<i>Ne</i>	3,8	(0,86)		

Poznámka: vztahy signifikantní na základě t-testu na hladině: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; *** $p < 0,001$. Nesignifikantní vztahy označeny „ns“.

4.2.2 Programové faktory

Motivace

V oblasti mimo-programových faktorů lze konstatovat, že motivace k účasti na programu a motivace k osobní změně, podobně jako při analýze dokončení, vykazují pozitivní korelaci s kvalitou úspěchu. Motivace ke změně je přitom silněji asociována s vyšší kvalitou úspěchu než obecná motivace ke vstupu do programu, jak je ilustrováno v Tabulce 17. Z těchto zjištění vyplývá, že vyšší motivace účastníka již při vstupu do programu může významně přispět k jeho pozdějšímu úspěchu.

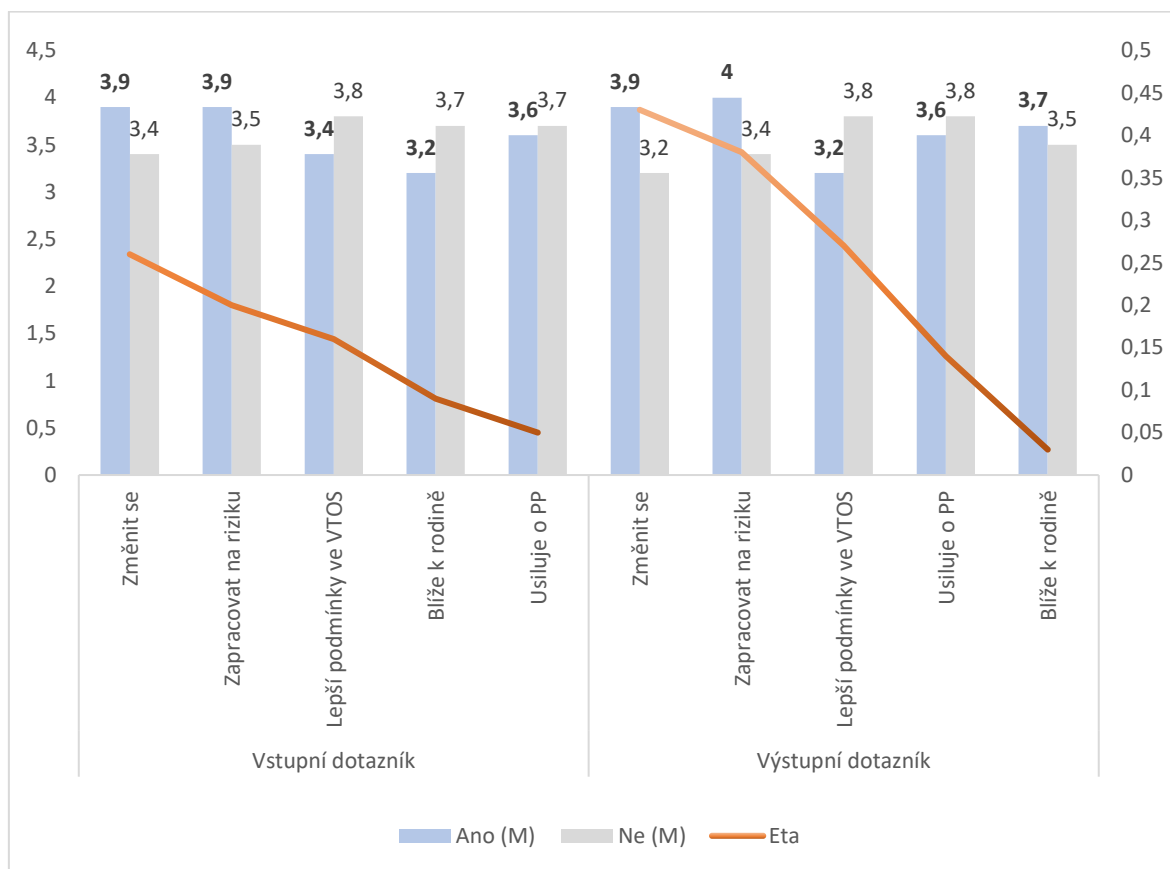
Tabulka 17: Motivace pro vstup do programu dle dokončení programu (n = 132)

	Kvalita úspěchu	
	Pearsonovo r	Sig.
<i>Odhadněte, nakolik je odsouzený celkově motivován ke vstupu (0–10)</i>	0,47	***
<i>Odhadněte motivaci odsouzeného ke změně (0–10)</i>	0,50	***

Pozn.: Otázky reflektují hodnocení na škále, kde 0 – vůbec není motivovaný/á až 10 – je extrémně motivovaný/á; *p<0,5; **p<0,01; *** p<0,001.

Bližší prozkoumání faktoru motivace ukázalo, že účastníci s vysokou vstupní vnitřní motivací, konkrétně odhodlání řešit specifická kriminogenní rizika a touha po osobní změně, mají tendenci dosahovat vyšší kvality úspěchu ve vězeňských programech. Na druhé straně ti účastníci, u kterých lektori identifikovali jako hlavní motivaci získání lepších podmínek v rámci výkonu trestu nebo usilování o podmíněné propuštění, vykazovali nižší průměrné hodnoty na téže škále. Vztahy mezi jednotlivými komponentami vstupní motivace a kvality úspěchu ve vězeňském programu jsou však spíše slabé. Na síle nabírají až při hodnocení motivace na konci programu. V retrospektivním hodnocení měla vnitřní motivace značně silnější pozitivní vliv na kvalitu úspěchu, zatímco touha po lepších podmínkách během výkonu trestu se jevila jako více riziková. Průměrné skóre kvality úspěchu dle jednotlivých typů motivace při vstupu a během programu ilustruje Graf 11.

Graf 11: Srovnání průměrné úspěšnosti dle motivace při vstupu a při ukončení programu (n = 574)



Pozn. Seřazeno od nejsilnějšího faktoru po nejslabší. Levá vertikální osa sleduje průměr kvality úspěchu v dané kategorii, pravá vertikální osa ukazuje sílu koeficientu Eta.

Podrobnější analýza motivace potvrdila, že klíčovým faktorem při vstupu do programu byla přítomnost vnitřní motivace, což platí i v případech, kdy se objevila v kombinaci s vnějšími motivačními faktory, jak je uvedeno v Tabulce 18. Účastníci, kteří vstupovali do programu pouze s vnější motivací, vykazovali nižší kvalitu úspěchu. Stejně jako u dokončení programu, také pro kvalitu úspěchu byla zásadní především motivace vytvořená během programu. U odsouzených, u kterých převládala vnější motivace bez pozitivního vývoje vnitřní motivace, byla průměrná úspěšnost podstatně nižší.

Tabulka 18: Motivace před programem a během programu (n = 574)

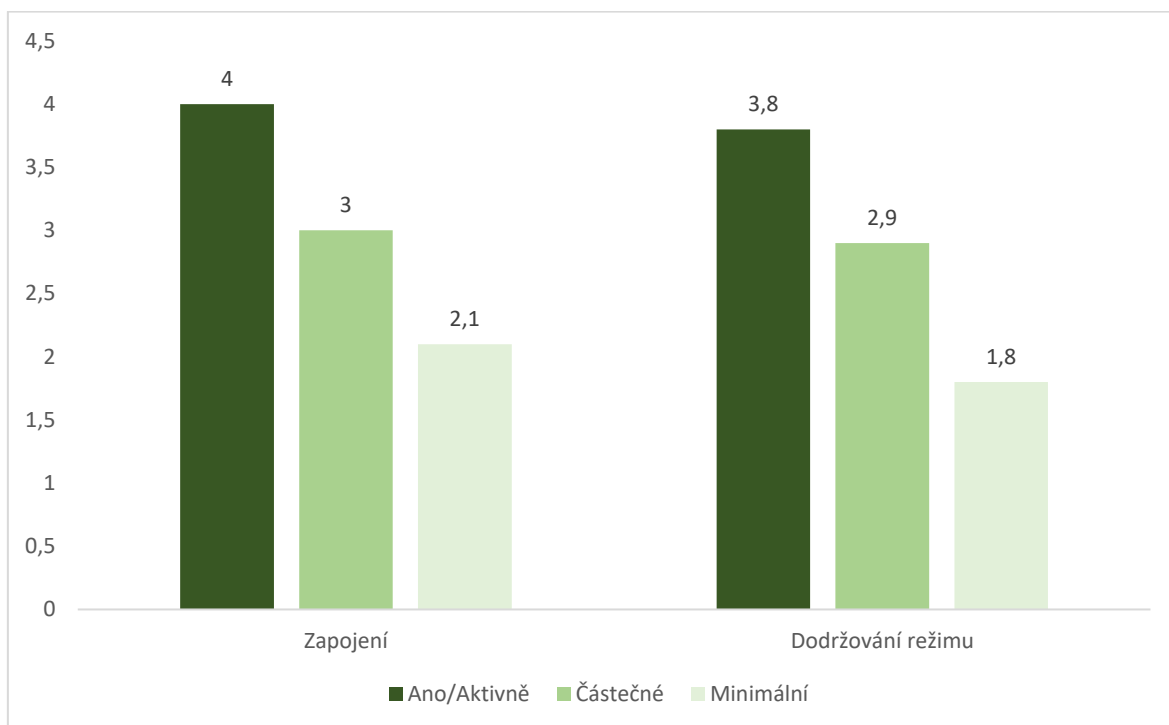
	Kvalita úspěchu		Síla vztahu	Sig.
	M	SD	Eta	
Typ motivace při vstupu				
<i>Pouze vnitřní</i>	3,8	(0,78)		
<i>Pouze vnější</i>	3,2	(0,95)	0,31	***
<i>Externí i interní</i>	3,8	(0,73)		
Motivace během programu				
<i>Pouze vnitřní</i>	4,0	(0,72)		
<i>Pouze vnější</i>	2,8	(0,81)	0,52	***
<i>Externí i interní</i>	3,9	(0,68)		
Změna motivace				
<i>Žádná</i>	3,7	(0,85)		
<i>Z vnitřní na vnější</i>	3,1	(0,73)	0,21	***
<i>Z vnější na vnitřní</i>	3,7	(0,73)		

*p<0,5; **p<0,01; *** p<0,001

Zapojení

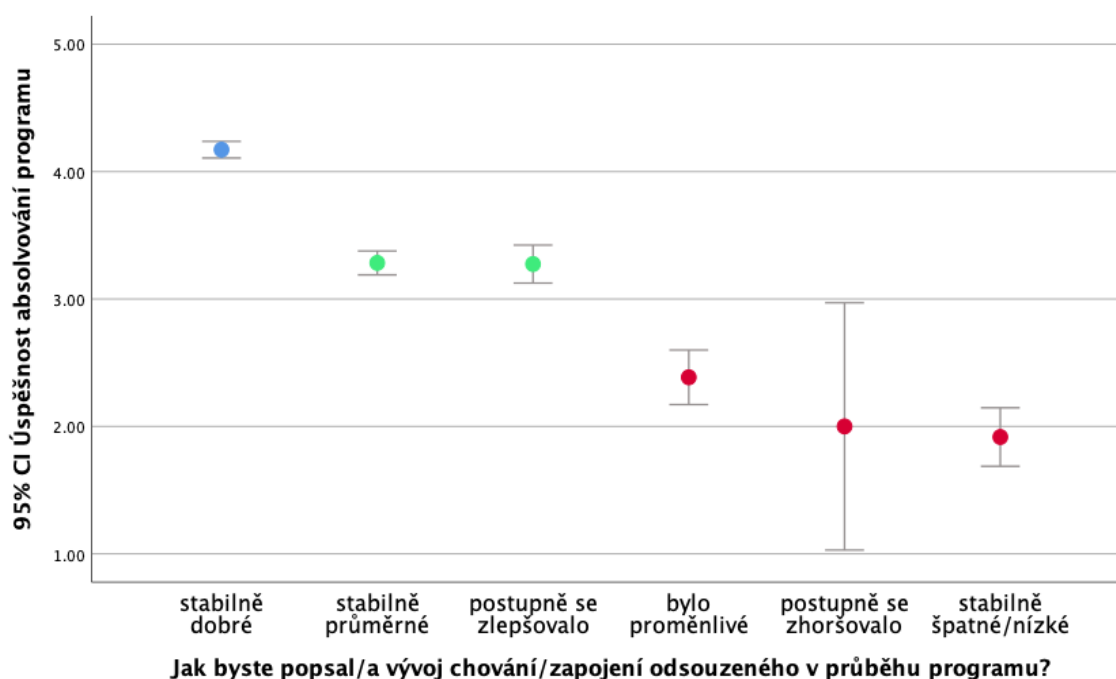
Aktivní zapojení do obsahové části programu a dodržování stanoveného režimu ukazuje přímý vztah ke kvalitě úspěchu v programu (viz Graf 12), což je v souladu s předešlými analýzami. Jednoduše řečeno, čím více se účastníci věnovali programu a řídili se jeho pravidly, tím lepších výsledků dosahovali. Naopak ti, kdo se do programu zapojovali minimálně a často narušovali jeho režim, měli v průměru velmi nízké hodnocení na škále kvality úspěchu.

Graf 12: Průměrná kvalita úspěchu dle zapojení do obsahové části a dodržování režimu (n = 574)



Graf 13 zobrazuje rozložení skóre úspěšnosti účastníků programu v závislosti na vzorcích chování v průběhu programu. Z analýzy vyplývá výrazná korelace mezi chováním v programu a kvalitou úspěchu ($\text{Eta} = 0,74$, $p < 0,01$), přičemž účastníci s konzistentně dobrým chováním vykazují nejvyšší průměrné skóre. Rozdíly mezi skupinami byly statisticky prokázány pomocí ANOVA a následných post-hoc testů (Scheffého a Tukeyho), které tyto vzorce chování roztřídily do tří významně odlišných kategorií. V grafu jsou tyto kategorie zvýrazněny barevně. Je zde patrné, že nejméně úspěšní byli ti, u kterých bylo chování proměnlivé, postupně se zhoršovalo či bylo stabilně špatné.

Graf 13: Intervaly spolehlivosti pro úspěšnost osob v programu v závislosti na chování



4.2.3 Celkový model kvality úspěchu

Na závěr prezentuji výsledky celkového modelu ukazujícího vliv proměnných ze sledovaných oblastí na kvalitu úspěchu v programu (Model 1) a také při kontrole vlivu motivace, a to včetně nalezené interakce motivace s věkem (Model 2). Výsledný model znázorňuje Tabulka 19.

Při testování prediktorů věk nevykazoval dostatečnou predikční sílu pro kvalitu úspěchu. Nicméně další analýza pomocí metodiky rozhodovacího stromu odhalila, že věk získává na prediktivní síle při kategorizaci na skupiny mladších jedinců do 30 let a starších nad 30 let. Tento postup odhalil diferenciaci v prediktivním významu věku, která nebyla v původním modelu zřejmá. Výsledky ukazují, že osoby starší 30 let dosahují vyššího stupně kvality úspěchu ($B = -0,23$; $p < 0,01$).

Faktor zaměstnání vykázal výrazný negativní vliv ($B = -0.55$, $p < 0,001$), což naznačuje, že vyšší hodnoty na škálách rizik v oblasti zaměstnání mohou mít negativní vliv na kvalitu úspěchu v programu. Menší, ale stále statisticky významný, pozitivní vztah pak vykazovaly také zvyšující se hodnoty na škále rizik závislosti. Překvapivě vyšší hodnoty na rizikové škále rodiny predikovaly velmi slabý, avšak pozitivní vliv na kvalitu úspěchu. Základní model obsahující pouze signifikantní mimo-programové faktory však vysvětluje pouze 8 % variability v kvalitě úspěchu.

Po přidání motivace a její interakce s věkem v Modelu 2 nedošlo k výrazné změně v síle a významnosti některých proměnných. Koeficient u věku má v rozšířeném modelu jiný význam, takže se výrazně změnil. V novém modelu ukazuje rozdíl v úspěšnosti mezi věkem do a nad 30 let při nulové motivaci.

Tabulka 19: Obecný lineární model (GLM): Mimo-programové a programové faktory a kvalita úspěchu (n = 574)

<i>Proměnné</i>	Model 1	Model 2
	B	B
věk (<i>1= méně než 30 let</i>)	-0,23**	-0,95**
zaměstnání (<i>riziko; 0–10</i>)	-0,55***	-0,05***
rodina (<i>riziko; 0–10</i>)	0,04*	0,05**
závislosti (<i>riziko; 0–10</i>)	-0,02*	-0,03*
motivace (<i>0–10</i>)		0,16***
motivace x věk		0,12**
Adjust. R ²	0,08	0,49
F (Model)	11,28***	66,9***

*p<0,05, **p<0,01,***p<0,001

Podstatným přínosem druhého modelu bylo začlenění proměnné motivace, která se ukázala jako silný pozitivní prediktor kvality úspěchu (B = 0,16, p < 0,001). Ještě významnější byla identifikace interakce mezi motivací a věkem (B = 0,12, p < 0,01), která odhalila rozdílnou závislost úspěšnosti na motivaci pro odlišné věkové skupiny. Starší skupina nad 30 let má při nízké motivaci výrazně vyšší úspěšnost než mladší, ale s vyšší motivací se rozdíl snižuje, až se vyrovná při osmibodovém prahu motivace (není zobrazeno). Finální model vysvětluje 49,8 % variability. Testovány byly také modely obsahující další interakce mezi ostatními proměnnými, avšak žádný z efektů nebyl statisticky významný.

Vzhledem k významnému vztahu mezi motivací a zapojením a jejich korelaci s hodnocením úspěšnosti programů považuji za vhodné tyto proměnné podrobit důkladnější analýze. V nadcházející části analytické kapitoly proto zaměřím pozornost na motivaci a zapojení do programu, aby bylo možné detailněji prozkoumat vliv mimo-programových faktorů, které byly asociovány s úspěchem či dokončením v programu.

4.2.4 Model motivace a zapojení

Ze sociodemografických charakteristik (Tabulka 20) je patrné, že věk má signifikantní vliv na motivaci ($F [2, 543] = 4,650, p < 0,01$), přičemž účastníci ve věkovém rozmezí 36–50 let vykazovali vyšší motivaci ve srovnání s mladšími a staršími skupinami. Nejvýraznější rozdíl byl pozorován ve srovnání s nejstarší skupinou ve věku 51 let a více, která projevila ještě nižší motivaci než nejmladší skupina. Významná se rovněž ukázala spojitost mezi brzy započatou kriminální kariérou, škálou rizika v oblasti zaměstnání a úrovní vstupní motivace. Jiné zkoumané faktory neprokázaly dostatečnou predikční schopnost. Tento korigovaný model však objasňuje pouze 4,5 % variability vstupní motivace.

Pokud jde o zapojení do programu (Tabulka 20), ukazuje se tento aspekt obdobně obtížně předvídatelný jako vstupní motivace. Jedinými signifikantními faktory, které byly identifikovány, jsou negativní dopad rizika v oblasti zaměstnání a věkové kategorie. Věkové kategorie se liší od těch v modelu motivace. Ve vztahu k zapojení vychází nejlépe hranice 25 let mezi první a druhou kategorií, hranice 50 let je společná pro oba modely. Přestože jsou oba vlivy v modelu významné, model celkově vysvětluje pouhých 7 % variability zapojení do programu.

Tabulka 20: Obecný lineární model motivace a zapojení ($n = 574$)

Proměnné	Motivace	Zapojení
	B	B
Věk (ref. 51 let a více)^a		
17–35/25 ^b let	0,67*	-0,08
36/35 ^b –50 let	0,96**	0,09
Poprvé odsouzen jako mladistvý (ref = ano)	0,6*	0,07
Zaměstnání	-0,06*	-0,02***
Adjust. R ²	0,04	0,07
F (Model)	6,47***	14,2***

^aVěkové kategorie byly utvořeny na základě rozhodovacího stromu.

^bPrvní hodnota platí pro motivaci a druhá pro zapojení.

* $p < 0,05$, ** $p < 0,01$, *** $p < 0,001$

4.3 Shrnutí kvantitativní části: Rizikové a protektivní faktory signálů desistence

V rámci mého výzkumu byla identifikována řada rizikových a protektivních faktorů, které mají vliv na mnou stanovené signály desistence, a to dokončení programu a kvalitu úspěchu účastníků ve vězeňských programech. Tyto faktory byly určeny na základě jejich statistické

významnosti v regresních modelech a míry jejich vztahu k proměnným signalizujícím desistenci.

Přehledová Tabulka 21 uvádí všechny dříve analyzované charakteristiky, které lze označit jako významné rizikové, resp. protektivní faktory. Vzhledem k povaze dat a velikosti výzkumných vzorků označuji za rizikové a protektivní faktory ty proměnné, které vykázaly signifikantní vztah se závisle proměnnou signálů desistence, se silou vztahu vyšší než 0,2 (Cohen, 2013) poměrem šancí vyšší než 3 (např. Farrington & Welsh, 2008) či Betou vyšší než 0,10. Protektivní faktory, které napomáhají dokončení programu a vyšší kvalitě úspěchu účastníků, jsou v tabulce vyznačeny tučným písmem. Naopak, rizikové faktory, které jsou spojeny s nižší pravděpodobností dokončení programu nebo s nižší kvalitou úspěchu, jsou uvedeny normálním písmem. Faktory označené hvězdičkou jsou ty, které se ukázaly být významné v rámci celkového hodnocení a byly konzistentní i ve spojení s ostatními faktory v komplexních regresních modelech.

Tabulka 21: Rizikové a **protektivní** faktory dokončení a kvality úspěchu

	Dokončení programu (n = 132)	Kvalita úspěchu (n = 574)
MIMO-PROGRAMOVÉ FAKTORY		
<i>Socio-demografika</i>	pohlaví* (žena), vzdělání* (alespoň středoškolské)	vyšší věk, více než 30 let*; středoškolské a vyšší vzdělání; zkušenost s manželstvím,
<i>Trestní minulost</i>	dlouhý trest*, prvovězněný, rychlá recidiva, opakovaný pobyt ve VTOS	dlouhý trest, prvovězněný, nízký věk 1. odsouzení, juvenilní kriminalita,
<i>Zaměstnání, bydlení a finance</i>	plná ekonomická aktivita*, legální zaměstnání před VTOS, pobírá mzdu, zajištěné bydlení	riziko–zaměstnání*, stabilní zaměstnání, nezájem o řádnou práci
<i>Osobnost a závislosti</i>	rizika–osobnost*, akceptace protiprávního jednání, syndrom závislosti na drogách, obtíže s respektováním autorit, identifikace s antisociálními subkulturami	riziko–rodina*, riziko závislosti*, dlouhodobě neléčená závislost
PROGRAMOVÉ FAKTORY		
<i>Vstupní motivace</i>	vysoká vstupní motivace*; usilování o PP, motivace ke změně, motivace pracovat na riziku, lepší podmínky ve VTOS,	vysoká vstupní motivace*, motivace ke změně, motivace pracovat na riziku,
<i>Motivace během programu</i>	vnitřní motivace, lepší podmínky ve VTOS, snaha o PP,	vnitřní motivace, lepší podmínky ve VTOS,
<i>Zapojení</i>	Nedodržování režimu, nízká míra zapojení	Nedodržování režimu, nízká míra zapojení

Analýza vnějších faktorů odhalila některé vztahy s dokončením a kvalitou úspěchu ve vězeňských programech, avšak jejich predikční síla byla poměrně omezená a v širším kontextu celkových modelů nebyly tyto vztahy zvláště robustní. Mimo-programové faktory prokázaly predikční schopnost především vůči dokončení programu. To naznačuje možnou spojitost mezi dokončením a individuálními schopnostmi či zdroji, které odsouzení do programu přinášejí, a které jsou potřebné pro dokončení celého programu. V kontextu predikce kvality úspěchu však tyto faktory vysvětlovaly pouze 8 % variability, a jejich predikční schopnost byla ještě slabší při aplikaci na motivaci a zapojení do programu. V obou modelech signálů desistence se velká část variability vysvětlila zahrnutím motivace a zapojení do programu. Programové faktory se v obou indikátorech prokázaly jako

funkčnější, avšak jejich měření je závislé na stejném úsudku lektorů jako kvalita úspěchu, což může výsledky zkreslit.

Z výše uvedeného vyplývá, že pro hlubší porozumění úspěchu v programu zůstává mnoho aspektů neobjasněných, což se projevuje jako „černá skříňka“ desistence (Farrall & Maruna, 2004; Maruna & Toch, 2005). Tyto aspekty zůstaly mimo dosah kvantitativního výzkumu. Proto bude následující fáze studie směřovat k odhalení a pochopení dalších, možná subtilnějších vlivů, které mohou vstupovat do procesu desistence, a tím poskytnout komplexnější pohled na úspěch v programu a jeho determinanty.

4.4 Úspěch ve vězeňských programech v perspektivě lektorů a lektorek

V této kapitole navážu na analýzu vlivu programových a mimo-programových faktorů na úspěch ve vězeňských programech analýzou polostrukturovaných rozhovorů s vězeňskými lektory. V první části této kapitoly se zaměřím na samotnou kategorii úspěchu. Představím, jak úspěch ve vězeňských programech interpretují jejich lektori a jakou roli sami sobě ve vězeňských programech připisují. V druhé části identifikuji programové a mimo-programové faktory, které lektori považují za významné pro úspěch ve vězeňských programech. Zároveň mě bude zajímat, jaké postupy lektori při práci s těmito faktory uplatňují. Důraz přitom budu klást na strategie, které se lektorům v praxi s odsouzenými ve vězeňských programech osvědčily. Třetí část věnuji faktorům, které do úspěchu v programu dle zkušeností lektorů taktéž vstupují, ale nebylo je možné zachytit kvantitativním šetřením. Ty souvisí primárně s dynamikou vězeňského programu a vězeňského prostředí. Čtvrtá část se pak bude týkat faktorů souvisejících s udržitelností pozitivní změny, do níž vstupují především faktory následné péče a procesy spojené s tzv. terciární desistencí.

4.4.1 Definice úspěchu

Lektori v rozhovorech jako úspěch v programu identifikovali široké spektrum signálů od absence recidivy, pozitivní změny a transformace identity až po přijetí viny a vykoupení z minulosti. Vedle toho bylo diskutováno také předčasné ukončení programu a jeho význam. Diskutované oblasti a témata shrnuje Tabulka 22.

Tabulka 22: Tematická analýza: definice úspěchu v programu

Oblasti	Témata
Signály desistence	Absence recidivy
	Dokončení programu
	Pozitivní změna a transformace identity
	Přijetí viny a vykoupení z minulosti
Selhání	Selhání jako úspěch

Absence recidivy

Úspěšný absolvent se dle tradičních vězeňských standardů identifikuje především na základě absence recidivy. Vnímají to tak i lektori, avšak zároveň se shodují na tom, že faktor recidivy nemá sloužit jako styčný bod pro vyhodnocování úspěchu v programu. Místo binárního hodnocení „recidivoval/nerecidivoval“ je dle nich nutné rozlišovat kontext a hloubku opakování trestné činnosti. To ilustruje jeden z lektorů následovně:

„Recidiva je pěkná, ale dělit to na selhal a neselhal nám vůbec nic neřekne o tom, jestli program zafungoval. Byl opětovně souzen za miň závažnej trestný čin? V jakym časovym odstupu od ukončení programu recidivoval? Možná by recidivoval bez programu dřív, možná by recidivoval závažnějším typem kriminality. To už ale nikoho nezajímá. Prostě selhal, program nezafungoval.“

Dokončení programu

Dokončení programu je obecně považováno za pozitivní signál. Absolvování programu může dle lektorů signalizovat úspěch, který nemusí být na první pohled patrný. Klíčové změny v chování a postojích odsouzených se mohou projevit až s odstupem času a po ukončení programu. Program může působit jako katalyzátor změny a položit základní kámen pro budoucí sebereflexi a růst. Některé odsouzené může navíc úspěch v programu podnítit k účasti na jiných podobných programech v budoucnosti. Při nástupu do nich je pak pravděpodobnější, že budou lépe vybaveni a připraveni efektivněji využít jeho plného potenciálu. Přestože může být účastník po dokončení programu stále v administrativním systému považován za recidivistu, lektoři zdůrazňují potřebu více času, než účastník plně přijme a integruje principy programu do svého života. To dokládá i následující citace: *„Oni nás občas překvapí a sepnou si to až později. Projdou programem, odejdou, recidivujou, vrátí se a jdou znovu do programu. Jenže najednou už vidíme diametrální rozdíl. Vidíme, že mu to tam cvaklo. No, jenže v systému je, že recidivoval, takže program můžeme považovat za neúspěšnej. Ale on nebyl, jen prostě potřeboval víc času, aby mu to sešlo.“*

Pozitivní změna a transformace identity

Skutečný úspěch by měl být dle lektorů posuzován skrze schopnost programu inspirovat pozitivní změny v chování a postojích odsouzených. Tyto změny mohou zahrnovat najít stabilní zaměstnání, rozvíjet zdravé mezilidské vztahy nebo vyvarovat se konfliktním situacím. K tomu může dojít během programu, ale také dlouho po jeho skončení. Pozdrženou pozitivní změnu popisuje jeden z lektorů takto: *„Ted' mi jeden psal, že se naštvál na kámoše a chtěl mu dát do držky, ale prej si vzpomněl na mě, a šel se radši projít. Hledal si to alternativní řešení. No, a ještě byl schopnej to zreflektovat. To je pro mě úspěch.“*

Lektoři se však shodovali na tom, že pozitivní změnu někteří pachatelé různými způsoby signalizují: *„To prostě poznáte, vidíte, že najednou se začne jinak chovat. Kontaktuje organizace, začíná plánovat, přestává omlouvat svoje činy, nastavuje si hranice*

a lépe reflektuje svoje myšlenky. Nebo už jen to, že najednou mluví, ty emoce si je schopnej verbalizovat.“

Přijetí viny a vykoupení z minulosti

Přijetí viny je v kontextu hodnocení úspěchu vězeňských programů lektory vnímáno nesourodě. Rozcházejí se v názorech na to, zda je přiznání viny nezbytným faktorem pro úspěch ve vězeňském programu. Někteří lektori tvrdili, že jedinci popírající spáchané činy nejsou považováni za vhodné kandidáty pro vězeňské programy, neboť jejich jádrem je právě práce s vinou a zodpovědností. Odmítání přiznání viny se objevuje u nově, ale i u dlouhodobě odsouzených jedinců. Jeden z lektorů takový případ popsal následovně: *„Když přišlo na téma trestné činnosti, tak odešel. Říkal, že nepřijde, pokud bude muset o tom mluvit. Odůvodnil to tím, že on už je ve výkonu trestu dvacet let a že se k tomu, co udělal, nechce vracet. Což já na jednu stranu chápu, ale bez toho mu to nemůžeme uznat.“*

Někteří lektori v této souvislosti zdůrazňují, že přijetí viny není jen o uznání právní zodpovědnosti, ale také o schopnosti jedince konfrontovat a zpracovat osobní traumata a emoční následky svých činů. Vězeňské programy však mají mnohdy formu skupinové terapie, což je pro mnoho jedinců problematické. Tento postoj může mít mnoho důvodů, od těch velmi niterných až po ty související s vězeňskou subkulturou: *„[...] takže oni si vytvářejí nějakou pohádku, která je chrání, aby se z toho nezbláznili, aby neudělali sebevraždu [...], a tohle všechno jim nejde rozbít hned [...], je to jejich obrana, aby to přežili. A velmi dlouze trvá, než získají důvěru v nás a ve skupinu [...], protože ve vězení se nenosí, že se odsouzený odkope před ostatními a ukáže, kde má slabiny, co proved a tak.“*

Důležitost přiznání viny někteří lektori připisují i celkové dynamice vězeňského programu: *„To nejde, oni se tam všichni otvíraj, mluvěj o tom, co udělali a pak jsou našťvaný, že někdo tam sedí a dělá, že tam nepatří.“*

Naproti tomu někteří deklamovali snahu pracovat i s odsouzenými, kteří vinu popírají či se vyhýbají zodpovědnosti, jakkoli uznávají důležitost skupinové práce: *„[...] když tam vidím nějakou ochotu na sobě makat, tak je mi jedno, dá se s tím pracovat, i když to popírá. Většina z nich se pak prolomí, některý ne. Ale myslím, že ta terapie pomáhá i bez toho, že řekne nahlas, že to udělal a že to ví. Když to teda snese ta skupina. Ale co ho opravdu transformuje, to je, když se zahrabou do minulosti a pokusí se to pochopit, co se dělo a proč. A že za to může třeba trauma, který tady teď ošetříme.“* Objevovali se také lektori, kteří práci s vinou nepovažovali za nutnou součást práce v programu: *„My se snažíme se orientovat*

spíš na budoucnost, na alternativy špatného chování, práci se stresem, hněvem a tak. Co udělal nebo neudělal pro mě není důležité.“

Selhání jako úspěch

Předčasné ukončení programu může mít různé důvody, od menších kázeňských přestupků, které nemusí souviset s výkonem programu, až po vážnější prohřešky, jako je zneužívání drog. Lektoři se však shodovali na tom, že selhání v programu může sloužit jako důležitý indikátor potřeby dalšího rozvoje. Tyto incidenty totiž představují důležité výzvy, se kterými se lektoři musí vypořádat v rámci terapeutického procesu.

Někteří se pokoušejí poskytnout účastníkům další příležitosti k nápravě prostřednictvím opatření, jako jsou bezdrogové zóny nebo možnost opětovného začlenění do programu. Pro některé odsouzené je vězeňský program velmi psychicky náročný a primárním cílem lektorů je vytvoření bezpečného a podporujícího prostředí. Proto deklarovali nutnost možnosti vyřadit ty účastníky, kteří nejsou připraveni či ochotni se plně zapojit: *„Jako třeba některý ty programy jsou děsně emocionálně náročný, jde se do obětí, do traumatu. Ono by mu to ubližovalo tam být, protože není připravenej, nebo to nechce, tak narušuje dynamiku. Každý si občas musí dojít k momentu, kdy je na to připravenej, a do některých věcí ho nutit je kontraproduktivní.*“

4.4.2 Mimo-programové faktory

V rámci kvantitativního šetření jsem identifikovala mimo-programové faktory, které mají vliv na úspěch ve vězeňských programech. Naprostou většinu faktorů identifikovaných v této analýze uváděli také vězeňští lektoři. Nejčastěji tematizovanými byl věk, kriminální kariéra, závislosti a sociální vazby. Zatímco vliv některých faktorů (věk, dlouhý trest, recidiva) lektoři interpretovali v podobném duchu jako výsledky mé analýzy, některé faktory (vliv závislostí a rodiny) vykládali lektoři odlišně. Vedle toho identifikovali některé další mimo-programové faktory, které nebylo možné kvantitativním výzkumem otestovat (sociální vazby, kriminogenní prostředí, drogy a medikace ve vězení či dynamika partnerského vztahu). Všechny tematizované faktory uvádí tabulka 23.

Tabulka 23: Tematická analýza: mimo-programové faktory

Oblasti	Témata
Pohlaví	Specifické potřeby odsouzených žen
	Zajištění genderově-specifických aktivit
Věk	Věkové rozdíly v rehabilitaci: Nezralost versus vyzrálost
	Generační střety
Kriminální kariéra	Prvotrestaní a recidivisté
	Dlouhý a krátký pobyt ve vězení
Závislosti a osobnost	Nulová tolerance
	Drogy a medikace ve vězení
	Neléčení s diagnózou a léčení bez diagnózy
Sociální vazby	Rodina
	Partnerské vztahy a láska
	Kriminogenní prostředí

Pohlaví

Ženy prokázaly v kvantitativním výzkumu vyšší šanci na dokončení programu, avšak v kvalitě úspěchu se od mužů významně nelišily. Dostupné programy pro ženské věznice jsou dle lektorů obecně v průměru kratší, tedy jednodušší na dokončení, což může tento trend částečně osvětlit. Většina standardizovaných programů není šitá na míru ženské populaci, takže si je musí lektoři mnohdy velmi upravovat, aby v daném kontextu „dávaly smysl“.

Lektoři vězeňských programů upozorňují na závažný nedostatek v současném designu standardizovaných programů, které jsou primárně vytvořené pro muže. To může vést k opomíjení specifických výzev, kterým ženy během i po výkonu trestu čelí, přičemž jednou z kritických je obnovení péče o děti: „*Tlučou se v nich sociální role. Jsou matkami a manželkami či partnerkami. No a na rozdíl od mužů je pro ně prioritou dítě, pak až práce.*“ Tento aspekt často zastíňuje všechny ostatní potřeby žen po propuštění, což je fenomén, který nalezneme i v jiných studiích zabývajících se touto tematikou (Gelsthorpe et al., 2007; McRae, 2007). Při navrhování programů v ideálu podpory desistence je nezbytné zohlednit specifika odsouzených žen, jak zdůrazňuje jeden z lektorů: „*Potřebují především nabídku aktivit a kvalifikací, které považujeme za ženské. Ony se chtějí učit třeba na kadeřnici, manikúru, to je baví a užítkují je v budoucnu. Tyhle aktivity tu ale chybí a zároveň ty ryze mužské jim nejsou přístupné, přestože některé o ně zájem mají. Tenhle způsob zapojení jim dává vizi nějaké kvalitní budoucnosti a vlastní významnosti.*“

Věk

V kvantitativní analýze nebyl věk prokázán jako lineární signifikantní faktor ani u jednoho indikátoru desistence. Bližší analýza však prokázala nejvyšší kvalitu úspěšnosti u odsouzených kolem středního věku (viz kap. 4.2.3), přičemž nejstarší a nejmladší věková skupina byla identifikována jako rizikovější. Názory lektorů tato zjištění poměrně věrně kopírovaly.

Mladší jedinci (přibližně do 25 let věku) participující na vězeňských programech byli považováni lektory často za „nevybouřené“. Tím byla konkrétně myšlena jejich ochota více riskovat a omezená kapacita vyhodnocovat důsledky svých činů. Mladší účastníci jsou také podle lektorů méně odolní vůči stresu spojeným s nutností pracovat na sobě a zároveň nejsou motivováni podstupovat náročnou práci na změně. To se může projevovat problémy s dodržováním rutiny nebo plánováním budoucnosti. Nižší věk může souviset také s kratším uloženým trestem, kdy není možné čerpat z pozitivního vlivu delšího trestu, který se projevil v datech. Tento aspekt osvětluje jeden z lektorů následovně: *„[...] zkušenosti za ta léta, co to děláme, když jsou ty kluci mladší, nemají zájem o skutečnou změnu. Odsedí si nějakou kratší trest, do té doby ještě ani dlouhý nemaj. A jdou zpátky páchat, vedle si žít, užívat si toho života. Nejsou motivovaný k té změně.“* Analýza úspěchu (kap. 4.2.3) však ukázala, že vysoká vstupní motivace má potenciál tento rizikový faktor zvrátit.

Starší účastníci (okolo 30–40 let) jsou lektory považováni za zkušenější a uvědomělejší. Zároveň je z nich dle lektorů cítit únava z dosavadního způsobu života. I proto jsou považováni za motivovanější k opuštění životního stylu vedoucího k opakovaným trestům. Tento způsob uvažování o starších účastnících demonstruje tato citace: *„U některých těch starších psů je ten efekt v tom, že prostě už jsou unavený. Už chtějí klid, kterej dostanou, když se podvolí a tu změnu přijmou.“*

Někteří lektori také potvrzují opad zájmu ve starším věku zjištěný v analýze úspěchu: *„No ale pak tu máme ty padesát, šedesát, s tima už člověk nehne, ty už si to chtěj odsedět v pohodičce.“* Strategii k překonání rizika mladšího či staršího věku je zajištění věkové heterogenity terapeutické skupiny. Dle některých lektorů totiž mohou starší účastníci působit jako modelový příklad pro mladší. Jejich zkušenosti dlouholetých zločinců a přání změnit život mohou mít velký vliv na celou skupinu: *„[...] máme chlapa, kterej je popátý, pošestý ve výkonu [...], dali jsme mu ještě šanci. Ale je to chlap, kterému je 50. Tak von pak tady sedí a [řiká]: 'Já už ten život chci změnit' A paradoxně tyhle ty [chlapi] dávaj náhled té skupině. Protože si něco už odžili. Ty mladý z toho fakt čerpaj, na ně to působí.“*

Kriminální kariéra

V rámci kvantitativního šetření jsem identifikovala zásadní rozdíly ve vlivu kriminální kariéry mezi osobami s první zkušeností s výkonem trestu a recidivisty. Jedinci s delší kriminální kariérou měli nižší pravděpodobnost úspěšného dokončení programu a menší kvalitu úspěchu v něm. Jako protektivní faktor jsem identifikovala také délku trestu. Jedinci s vyššími tresty vykazovali v programech vyšší kvalitu úspěšnosti.

Lektoři faktor kriminální historie mnohdy reflektovali. Tematizovali rozdíly v sebereflexi a vnímání vlastního společenského postavení mezi prvovězněnými a recidivisty. Recidivisté (nebo také „víctrestaní“) byly lektory považováni za jedince vědomé si komplikací s návratem z vězení včetně velmi obtížně smazatelného stigmatu zločince, což dosvědčuje i následující výňatek z rozhovoru: *„Vícetrest má náhled na to, že to není tak jednoduchý, jak si to ti prvotrestaní malují. Přijdu ven, rodinka, práce, všechno bude v pohodě. Teď mu řeknou, že to v pohodě prostě nebude, že to prostě moc jednoduchý není. Protože to stigma s nima jde. A je to těžký, no. Ale oni na to musí být připravení.“*

Lektoři potvrdili také vliv dlouhého trestu na úspěšnost, a to například následovně: *„Bud' jsou na začátku trestu a vědí, že mají něco před sebou, tak jsou motivovaný ten čas strávit nějak účelně. No a nebo jsou na konci delšího trestu a už jsou institucionalizovaný. Znají pravidla, jsou naučený dodržovat režim. No a už jen s touhle výbavou maj větší šanci na úspěch, protože jsou připravený.“* Dle lektorů lze rizikový faktor kriminální kariéry do určité míry korigovat prostřednictvím pečlivého výběru a nastavení skupinové dynamiky. Zkušené pachatelé mohou v určitých podmínkách působit jako mentoři a pozitivně ovlivňovat ty, kteří se s výkonem trestu setkávají poprvé. Lektoři však dodávají, že je vhodné vyvarovat se přílišného počtu prvovězněných v jedné skupině.

Závislosti a osobnost

Z kvantitativního šetření vyšlo zjištění, že závislosti na drogách mohou negativně ovlivňovat kvalitu úspěchu v programu, zatímco na dokončení programu neměly vliv. Síla vztahu s kvalitou úspěchu nebyla však příliš silná. Navzdory tomu bylo v kvalitativních rozhovorech užívání drog považováno za zásadní faktor, který může ovlivnit schopnost odsouzených účastnit se programu a dosahovat v něm pokroku. Zatímco závislosti v kvantitativním šetření odkazují na užívání drog před nástupem do VTOS, lektori problematizovali především užívání drog v průběhu programu.

Přestože závislost je kontraindikací pro přijetí do programu, jak uvádí jeden lektor: *„Sežeňte mi v base člověka, ktorej nebere.“* Užívání drog ovlivňuje nejen chování

odsouzených, ale také interakci s ostatními ve skupinách. Právě dopad závislosti na dynamiku a bezpečnost skupinové terapie byl tematizován také lektory, a to jak ve smyslu důležitosti zajistit bezpečnou a řádnou atmosféru programu, tak jeho užitečnosti pro jednotlivce. Důležitost absence drog u účastníků programu jeden lektor tematizoval takto: *„Oni [účastníci] tam chtějí mít bezpečný prostředí, když mají sami problém se závislostí, a chtějí se změnit, tak poslední, co potřebují, je kluk pod vlivem ve skupině.“* Být „čistý“, a to nejen ve smyslu konzumace drog, při aktivitách na vězeňském programu je pro úspěch v něm naprosto klíčové. Programy jsou totiž mnohdy založeny na otevřenosti při sdílení vlastních osudů, což (nejen) užívání návykových látek často znemožňuje. Jeden z lektorů tento aspekt charakterizoval tímto způsobem: *„Ti, kteří nedodržují řád věznice a zneužívají drogy, léky nebo možná i mobil, tak to jsou ti, kteří se v té skupině musí cítit neklidněji, jsou v nepohodě, protože my po nich chceme, abysme byli otevření, ale oni něco schovávají, nemůžou se otevřít.“*

Jednou ze strategií, jak těmto situacím předcházet, je nepřijetí účastníků pod vlivem drog do účasti na programu. To však naráží na poměrně širokou dostupnost drog ve vězeňském prostředí, což dokládá i povzdech jednoho z lektorů: *„Je u nás bohužel hodně drog, z jejich strany [odsouzených] slyšíme, že nejenom moc, ale [taky] pestrá nabídka.“* Skutečnost, že jedinec užívá v průběhu výkonu trestu drogy, je však obtížné dokázat. Proto lektori uváděli, že jsou do programu začleňováni i jedinci považovaní okolím za aktuálně užívající. Takové situace podle lektorů pomáhá překlenout přímá konfrontace účastníka spojená s nabídkou pomoci, a to ať ze strany lektorů nebo zbytku účastníků programu. První možnost ilustruje následující citace: *„My to věděli, že mu to ta přítelkyně nosí, měli jsme důkazy, ale nestačilo to. Nakonec nám nezbylo nic jiného než ho do toho programu teda dát, protože jsme opravdu neměli na základě jakoby čeho. Ale řekli jsme mu to na rovinu. A on to fakt pak pustil.“* Je to však ta druhá možnost, která byla některými lektory považována za ideální: *„[...] v té skupině, super, když mu to pojmenujou i ti odsouzení. To už se nám taky stalo, že mu [jiní účastníci] dali zpětnou vazbu, že to vidí úplně stejně jako my a je na něm, co s tím udělá.“*

Specifický problém představuje podle lektorů medikace odsouzených. Jedinci s diagnostikovanými psychickými poruchami se většiny vězeňských programů nemohou účastnit. Mnoho účastníků však v průběhu terapie získá od lékařů předpis na psychofarmaka, a to přesto, že jim nebyla stanovena psychiatrická diagnóza. Některé programy sice považují medikaci za vylučující faktor, není to však obecná praxe. Užívání některých psychofarmak

podle lektorů narušuje celkový průběh programu a snižuje schopnost jedinců plně využít výhody terapeutického procesu. Tento problém byl identifikován jako významný také ve vztahu k odsouzeným ženám. Je totiž lektory odhadováno, že většina vězeňkyň nějaká psychofarmaka užívá. Na druhé straně bylo zjištěno, že přestože je psychická porucha kontraindikací pro vstup do nesespecializovaných programů, mnoho odsouzených vykazuje určité známky poruch či nevyлéčených traumat. Nedostupnost psychiatrické péče však mnohdy zamezuje tuto situaci řešit.

Sociální vazby

Sociální vazby jsou kvantitativním výzkumem těžce zachytitelné. Analýza kvality úspěchu však odhalila překvapivý pozitivní vztah rodinných rizik s kvalitou úspěchu v programu. Dle lektorů je rodinné situaci a sociálním vazbám odsouzeného obecně nutno věnovat zvýšenou pozornost. Pozitivní sociální vazby byly lektory prezentovány jako esenciální prvek poskytující odsouzeným jedincům důležitý stimul ke změně. Nedostatek sociálních vazeb dle lektorů naopak vyvolává potřebu intenzivnějších intervencí a podpory ze strany sociálních služeb. Tematizovány byly především rodina, romantické vztahy a kriminogenní prostředí.

Rodinné zázemí odsouzených hraje podle lektorů zásadní roli v jejich motivaci ke změně. Už samotná existence dětí nebo životních partnerů poskytuje účastníkům programů důležitou motivaci k pozitivní změně. Zapojení rodinných příslušníků do procesu léčby pak poskytuje odsouzeným emoční podporu a tím posiluje i motivaci a odhodlání ke změně. Jeden z lektorů uvedl tuto zkušenost: „[...] když oni [odsouzení] mají návštěvu, tak my si tam k nim jakoby sednem. A komunikujeme vlastně s celou rodinou. To my můžem. A když je ta rodina podporující a nesoudí je, tak to má často obrovské vliv na úspěch [v programu].“ Rodiny však v některých případech jedinci v účasti na vězeňských programech i brání, což se pak promítá do jeho motivace k účasti na nich: „Bohužel se stává, že ani rodiče nechtějí. Když chceš přestat brát, tak přestaň. Jsi chlap, jsi dospělej, tak rozhodně do nějaký léčby nechod.“

Vedle rodiny byly za významné uváděny také romantické vztahy. Lásky a blízkost partnera může poskytovat silnou emocionální podporu a motivaci pro změnu. Podobně jako rodina, také romantické vztahy nenabízejí pouze idylické podmínky pro úspěch ve vězeňských programech. Projevy vztahových problémů, jako je žárlivost nebo jiné emoční reakce, mohou vést k opakování trestné činnosti nebo relapsu v užívání drog. Jeden z lektorů uváděl následující zkušenost: „Kolikrát nejsou primární problém ty drogy nebo ta

kriminalita, kterou páchá, ale třeba [odsouzený] nezvládá vztahy. A když si vyřeší vztah, začne žít normálně.“

Odsouzení mnohdy důležitost partnerského vztahu tematizují a u lektorů možnost seznámení poptávají. Lektori tento faktor v rozhovorech nesnižovali. Právě naopak. Naplánované seznámení podle nich totiž nabízí alternativu k hledání partnerů v rizikovém prostředí, jako jsou bary nebo hospody. Lektori příliš možností seznamovat účastníky programu s jinými potenciálními partnery nemají, a proto se snaží nabízet alespoň rady založené na lidové moudrosti. Některé z nich mohou působit úsměvně, jako ta následující: „[Říkáme jim] *běžte na dětský hřiště, koukejte na ty maminy a tam vybírejte. Protože vím, že je hodnej a slušnej a pracovitej, a spousta těch žen by si toho vážila a někdy se nám to povede.*“ Účastníci programů však u lektorů vyhledávají nejen rady, jak se seznámit, ale jak si taky partnerský vztah udržet. Lektori v tomto ohledu doporučují, podle svých slov, učit se samostatnosti, trpělivosti a odpovědnosti.

Úspěch ve vězeňském programu není ovlivněn pouze rodinnými a mezilidskými vztahy, ale rovněž širším sociálním kontextem. Sociální struktury, do kterých se odsouzení po propuštění vrací, jsou často podmínkou udržitelnosti pozitivních změn nabytých během programu. Kriminogenní prostředí naopak může stáhnout jedince zpět k závislostem nebo páchání trestné činnosti. Pro zajištění úspěchu je dle lektorů pak třeba tyto negativní vazby odstránit (viz Maruna & Roy, 2007). V tomto ohledu nemají účastníci programů příliš na výběr, což dokládá i jeden z lektorů: „*Následně mají dvě volby: buď se vrátí a pravděpodobně se vrhnou zpět do kriminality pod tlakem svého okolí, nebo, jak někteří učiní, odstěhují se a vytvoří si nové vazby.*“

Zaměstnání

V souvislosti se zaměstnáním ve vězení lektori hovořili o podporující funkci zaměstnání a zároveň o zaměstnání jako bariéře programu a nabourání integrity. Lektori uváděli, že zaměstnání mnohdy slouží jako faktor podporující růst a osobnostní změnu. A to tím, že zvyšuje pocit osobní odpovědnosti, vzbuzuje pocit významnosti, pomáhá udržovat rutinu, generuje příjem pro splácení dluhů a zvyšuje osobní odpovědnost. Odsouzení bez předchozích pracovních návyků se dle nich mnohdy vyznačují nízkou schopností sebeorganizace, která se následně projevuje na výkonu v programu. Na druhou stranu identifikovali také různé překážky, které přináší zaměstnání ve výkonu trestu odnětí svobody. Ty jsou blíže rozebrány v následující kapitole věnované programovým faktorům.

4.4.3 Programové faktory

V kvantitativní části jsem upozornila na význam programových faktorů, jako je motivace a zapojení, pro úspěch ve vězeňských programech. Tyto prvky se ukázaly být klíčové pro minimalizaci negativních vlivů způsobených mimo-programovými rizikovými faktory. V rozhovorech s lektory se význam těchto faktorů potvrdil. Kromě faktorů, které jsou na úrovni odsouzeného, jsem však v rozhovorech identifikovala ještě další programové faktory, a to faktory na úrovni programu (lektoři a skupina) a vězeňskou kulturu. Tyto faktory jsou dynamické a nezachytitelné v běžných dotazníkových šetřeních. Všechny oblasti a témata, které jsem identifikovala v souvislosti s programovými faktory, shrnuje Tabulka 24.

Tabulka 24: Tematická analýza – Programové faktory

Oblasti	Témata
Faktory na úrovni odsouzeného	Motivace pro vstup do programu
	Dynamika mezi vnitřní a vnější motivací
	Zapojení do programu
Faktory na úrovni programu	Lektoři
	Skupina
Vězeňská kultura	Spoluvězni
	Zaměstnanci

Motivace pro vstup do programu

Ve své kvantitativní analýze jsem zdůraznila mnohostrannost motivace a její zásadní význam pro úspěch a dokončení vězeňského programu. Z dat se ukázalo, že vstupní motivace není spolehlivým ukazatelem úspěchu. Důležité je, aby se během programu rozvinula (respektive udržela) vnitřní motivace a touha po změně. Pokud i během programu přetrvává instrumentální motivace, má odsouzený nižší naději na úspěch.

Motivace je podle lektorů dynamický proces, v němž se prolínají osobní cíle, vnější očekávání a sociální interakce desistujícího jedince. V rozhovorech proto netematizovali pouze vnitřní a vnější zdroje motivace, ale také jejich interakce.

Vnitřní motivace nebyla pro většinu lektorů stěžejním faktorem přijetí do programu nebo úspěchu v něm. Dle jejich výpovědí se může objevit v různých fázích programu, případně i po jeho absolvování. Někteří jedinci vykazují známky silné vnitřní motivace již v úvodních fázích. To může být důsledkem předchozích zkušeností s odsouzením nebo jiným programem, či momentu sebereflexe, kdy si odsouzení uvědomí potřebu osobního rozvoje. Taková potřeba může přijít náhle, ale také postupně. Ať už je uvědomění okamžité či postupné, klíčovým aspektem je dle lektorů upřímná otevřenost a potřeby změny.

Otevřenost může být umocněna interakcemi ve skupině s jinými odsouzenými, kteří již prošli terapeutickými programy nebo se zúčastnili léčby. Odsouzení, kteří jsou otevření změně, jsou také ochotni angažovat se v terapeutických procesech. Jeden lektor vliv skupin na osobní motivaci popisoval následujícími slovy: „*Protože co já mu jako tady budu jakoby povídat. [Myslí si]: 'To už na mě zkoušeli v té léčebně'. [...] tam byl danej násilím, že jo? Soudně. A nebyl s tím úplně ztotožněnej. A najednou von [ve vězeňském programu] zjistí, že vlastně se nemusí ničeho bát, a ta vostatní, ta skupina, ta dynamika té skupiny, ho v tom podpoří, takže se pak začnou pomalinku jakoby otvírat.*“

Ve vztahu k vnitřní motivaci zdůrazňují lektoři také důležitost rozvoje osobní odpovědnosti a nezávislosti odsouzených. Programy jsou totiž zaměřeny na to, aby účastníci chtěli dělat změny pro sebe, nikoliv jen pro ostatní: „*Jakmile je cílem změnit se pro sebe, protože já to chci, je ta změna stabilní a nerozhážou ji rodinné události či jejich nedostatečná podpora.*“

Na druhou stranu, lektoři připouštějí, že většina odsouzených je motivována k účasti na programu externími faktory, především výhodami, které účast na programu nese. A to včetně zvýšení šance na podmíněčné propuštění. Lektoři podle svých slov dříve preferovali v programech „neúčelově motivované“ účastníky. Postupem času se však ukázalo, že i instrumentálně motivovaní účastníci mohou být pro vězeňský program vhodní a nemělo by jim být bráněno v účasti na programu. Jeden z lektorů k tomu uvádí: „*Ze začátku jsme si říkali, budem brát ty, kde to není účelové a zjevné. No ale teď jsme se propracovali k tomu, že nám to nevadí, naopak vítáme, když nám řeknou, chci to pro PPčko [podmíněčné propuštění, pozn. autorky], tak si říkáme, že s každou motivací se dá pracovat...*“ Někteří lektoři dokonce nemotivované účastníky v programech vítají, jakkoli jejich začlenění do terapeutické skupiny vzbuzuje nevoli u jiných zaměstnanců věznice. Na to poukazuje jeden z lektorů takto: „*Ten, kdo je v odporu a pořád našťvaný, tak pro mě je to terapeuticky atraktivní, že si řeknu, tak vezmeme ho, bude to super. Ale zase chápu, že kolega vychovatel ho nechce vzít, protože nechce mít paseku na oddíle, aby mu to tam rozvracel, rozumím tomu.*“

Mezi nejdůležitější vnější zdroje motivace patří už zmiňované „výhody“, respektive lepší podmínky při výkonu trestu odnětí svobody a zvýšení šance na podmíněčné propuštění.

Patrně nejčastěji tematizovaným vnějším motivačním faktorem bylo zlepšení podmínek při výkonu trestu, které se v kvantitativním šetření projevilo jako rizikový faktor při vstupu i během programu. Při rozhodování o zapojení do vězeňských programů hraje

u odsouzených často roli pověst věznice ve vězeňském prostředí. Odsouzení jsou tak mnohdy „ochotni“ vstoupit do programu, neboť to pro ně znamená transfer do jiné věznice. Při rozhodování o tom, do jaké věznice chtějí, čerpají z rezervoáru vlastních zkušeností, ale i různě zprostředkovaných a různě důvěryhodných informací o vězeňských zařízeních.

Jeden z odsouzených tuto strategii vyjádřil lapidárně: „*Já jsem sem jel, protože každé chce sem. Byl jsem předtím v [jméno věznice] a tam být nechcete. Vás zmlátí buď bachař nebo spolubydlící, jídlo tam radši nežrat, protože vám do něj naplivou. Ale tady, to se [mezi odsouzenými] ví, vám řeknou, kde jsou a nejsou drogy, kde je víc místa v cele a kde jsou normální lidi. No, takže když mi nabídli program, jediný, co mě zajímalo, bylo, že můžu [z předchozí věznice] vypadnout.*“

Pověst věznice však nemá vliv pouze na externí motivaci, ale podle lektorů i na tu interní. Věznice, v nichž existují reálné šance na sebezdokonalení a transparentní systém ohodnocování, jsou podle lektorů odsouzenými napříč Českem vyhledávané: „*Odsouzenci si sami mezi sebou říkají, hele, to je dobrý, tam opravdu na sobě můžeš pracovat, a i dokonce tam pouštějí na půlky, protože my jim uděláme hodnocení a to hodnocení neděláme konkrétně, a když on tam na sobě maká a vidíme, že pracuje na těch cílech, tak mu to do toho hodnocení píšeme a jsme schopni tam napsat i nějaké doporučení k soudu, ale prostě schopní i jako svědci podmíněného propuštění.*“

Konečně, významnou motivací pro účast na programu může být také vliv rodiny. O té jsem hovořila už výše.

Dynamika mezi vnitřní a vnější motivací

Na předchozích řádcích jsem poukázala na složitou a vícevrstvou povahu transformačního procesu oscilujícího mezi vnitřními a vnějšími motivačními zdroji. Klíčovou interakci od vnějších směrem k vnitřním motivacím mnohdy zprostředkovávají události, které jsem v teorii představila jako body obratu (Sampson & Laub, 2001) nebo háčky změny a epifanie (Giordano, 2002).

Podle lektorů může jít o jednu nebo sled významných událostí vedoucích k trvalejšímu přehodnocení předchozího chování. Nejčastěji uváděným příklady byly smrt v blízkém okolí, narození dítěte nebo nový trest. K těmto momentům tedy může dojít také ve vězeňském prostředí. Mohou podnítit otevření dialogu o skutečnostech, které byly dříve vytěsňené a o kterých odsouzený ve skupině nemluvil. Takové situace jsou dle lektorů vhodné pro podporu přenastavení směrem k životu bez trestné činnosti, na což poukazuje

i jeden lektor: „Ty nejvíc zavoralý, pak se jim fakt stane něco, co s něma otřese. A to my chceme, tam se s nima dá nejlíp pracovat. Tam jsou aktivizovaný.“

Body obratu nebo epifanie však nemusí mít pouze identifikovatelný zdroj. Mnohdy se může jednat o nevědomou kumulaci zážitků a myšlenek (Maruna, 2002). To reflektoval i jeden z odsouzených, který do programu nastoupil kvůli výhodám plynoucích z účasti v něm: „Šel jsem sem s tím, abych si polepšil v pŕlce. Ale tady mi to furt tak melou do hlavy, že mě prostě přinutili vo tom přemýšlet.“

Lektoři by v tomto ohledu vítali školení v oblasti motivačních rozhovorů s odsouzenými. Tyto rozhovory probíhají zpravidla před zahájením účasti na programu a jejich cílem je jednak podpora ochoty odsouzených k účasti na terapii, jednak obeznámení lektorů s potřebami a očekáváními každého z účastníků.

Zapojení do programu

Mezi klíčové aspekty úspěchu ve vězeňských programech patří aktivní participace účastníků na jejich aktivitách. Kvantitativní analýza ukázala, že s rostoucím zapojením značně roste míra úspěchu v programu. Nejde přitom pouze o povinné plnění aktivit, ale také aktivní zapojování do obsahové části jejich programu. Aktivní přístup dle lektorů podporuje autonomii, zvyšuje pravděpodobnost úspěchu a přispívá k udržitelnosti přijatých změn. Účastníci programů jsou proto povzbuzováni, aby převzali iniciativu a aktivně se na programech podíleli. Pasivita v programu totiž podle lektorů obecně celý terapeutický proces narušuje. Program však může narušovat i přílišná horlivost. Obě tyto polohy přibližuje jeden z lektorů následovně: „Dáváme jim prostě důvěru..., narušuje ji člověk, který je neaktivní, protože my se snažíme, aby ta skupina fungovala tak, že je tam většina motivovaných. Samozřejmě jsou tam na začátku někteří motivovaní, a tím, že je neaktivní, tím narušuje tu skupinu. Narušuje ji někdy i opačně ten, co je moc aktivní, tzn. že pořád má ke všemu nějaký postřehy, připomínky, je ukecanej, ale zase ta skupina mu to dokáže říct: 'Hele ted' už buď zticha'.“

Neaktivní účastníci opouštějí program na svou žádost, někteří jsou vyloučeni za porušování pravidel skupiny. Každá ze skupin má totiž jak svá formální, tak neformální pravidla. Obecně napříč všemi skupinami však podle lektorů platí, že neaktivita, stejně jako vynášení informací z programových sezení je chápána jako jejich porušení. Tento aspekt lze ilustrovat následovně: „[...] ten neaktivní, který na sobě nechce pracovat, nevidí v tom příležitost nějaký změny, tak slyší i od tý skupiny: 'Hele my tady makáme'. Oni ty neaktivní

většinou porušují pravidla, že vynášej. Ty, co jsou nemotivovaný, tak dodržování pravidel pro ně nic není, a ty lidi jim to dají najevo.“

Zapojení do programu podle lektorů podporují kromě prostředí stimulujícího vzájemnou podporu a společný růst také různé terapeutické techniky, jako je práce s „horkým křeslem“ nebo práce s tichem, které mohou vést k lepšímu zapojení účastníků a přispět k jejich léčebnému procesu.

Lektoři

Role lektora v úspěchu v programu je třeba dle odborníků brát v potaz, neboť jeho osobnost může do značné míry ovlivnit, jak a s jakými výsledky bude program probíhat. V této souvislosti lektori tematizovali zejména vlastnosti, které vnímali jako potřebné pro zajištění úspěchu v programu, jako je respektující přístup, autenticita, konzistence a znalost prostředí. Diskutováno však byla také jejich postavení, v němž se chápali primárně jako průvodci odsouzených na jejich cestě ke skoncování s trestnou činností.

Respektující přístup je podle lektorů jedinou cestou, jak zajistit inkluzivní prostředí, v němž je s každým jedincem jednáno otevřeně, důvěrně, spravedlivě a bez předsudků. Tyto principy napomáhají udržovat bezpečný dialog mezi aktéry terapeutické skupiny. Respektující přístup znamená také zajištění naprosté důvěrnosti informací předávaných ve skupině. A to i v situacích, které narušují vězeňský řád: „[...] když řeknou něco před náma, třeba že mají mobil, tak samozřejmě úplně správně by bylo jít to nahlásit a vyšetřit, ale když oni zjistí, že to neřešíme [tak] [...] mají větší důvěru a víc i řeknou.“

Respekt je však vyžadován také po odsouzených, jak ukazuje citace následujícího lektora: „*My se k nim chováme jako k lidem, oni se chovají k nám jako k lidem. Není tu vulgarita, není to klasickéj standardní oddíl, není to o tom, že pan vychovatel je někam pošle vulgárně, nebo řekne teď na vás nemám čas. Prostě pokud přijde, požádá, poprosí, tak to funguje jako v normální většinový společnosti.*“

Jako důležitá vlastnost byla v rozhovorech tematizována také autenticita. Ta bývá někdy ztotožňována s otevřeností, respektive transparentností a je chápána jako důležitý faktor udržování důvěry mezi lektorem a účastníky programu. Lektor, který je vnímán jako autentický, si nejenže udržuje svoji autoritu, ale také je vnímán jako důvěryhodný a upřímný. To je možné podpořit touto citací: „*Pro ně je důležitý, že si na nic nehrajem, že jsme opravdický. Ukazujeme těm lidem, že když mlží nebo když sami sobě něco nalhávají, že to moc nikam nevede [...].*“ Autenticita byla také spojována s přesvědčením lektorů o pozitivních účincích programu, které mohou v rámci programu přenášet na ostatní. Jak

bylo uvedeno: „[...] je důležité, že tomu věří, no. Že tomu věříme my, a že oni tomu začnou díky tomu věřit také.“ Za důležitou složku autenticity byl považován také humor, který nejenže podle lektorů uvolňuje atmosféru, ale některým otevírá cestu k přijímání celého terapeutického procesu.

Za významnou vlastnost lektora byla považována také konzistentnost, tedy důslednost v dodržování a vymáhání nastavených pravidel vězeňského programu. Konzistentnost zajišťuje podle lektorů předvídatelné důsledky a pocit spravedlnosti mezi účastníky programu. V případě, že lektorský tým tvoří více lidí, je konzistentnost oceňována také napříč lektorským týmem. Jeden lektor tento kolektivní aspekt popsal takto: „*Musí vědět, že když to řeknou mně, vědí to automaticky všichni v týmu, že si nic nezatajujeme, že jsme jednotka, jinak by se to úplně rozpadlo. Musíme držet, to je základ. To máte jak s maminkou a tatínkem. Žádný aliance, jsme za jedno.*“

Co se týká role lektorů v celém průběhu vězeňského programu, tak byla ze strany lektorů chápána ve smyslu průvodců odsouzených procesem skoncování s trestnou činností. Lektori se zde v souladu s desistenčním pojetím identifikovali jako mentoři a facilitátoři, kteří poskytují podporu a vytvářejí podmínky pro sebeobjevování a osobní růst účastníků programu. Tato průvodní role je založena na důvěře, respektu a vzájemném uznání, což napomáhá vytváření prostředí, kde se účastníci mohou cítit bezpečně a jsou motivováni ke změně. Jeden z lektorů to ilustroval následovně: „*Oni si k tomu sami dojdou, my jim musíme hlavně vytvořit to prostředí, který jim v tom pomůže, občas klást ty správné otázky a nabídnout porozumění.*“ Lektor v tomto modelu nepředstavuje autoritu, která diktuje pravidla a trestá, ale spíše člena týmu, který je respektován a který respektuje. Jeden z lektorů v této souvislosti dokonce uvedl, že lektori by neměli být chápáni jako součást vězeňského personálu, ale spíše jako součást vězeňské subkultury. „*Pro ně my jsme muklové, ne bachaři, a tak to musí zůstat. Jenom tak se nám otevřou, jen tak dojde k nějaký změně. Oni nás berou s respektem, ale jako jednoho z nich, jako mukla. A my se tak bereme taky. Jsme tam s nima a pro ně, ale tu práci dělají hlavně oni žejo.*“ V tomto ohledu se osvědčila určitá forma sdílení, která lektorům pomáhá navázat vztah a pocit důvěry: „*Já jim o sobě říkám, že mám psa, že třeba teď něco řeším, musím být přístupná. Mám ale pravidlo sdílet pouze to, co je o mně vyhledatelné. A oni už si to samozřejmě o mně všechno vyhledali.*“

Skupina

Naprostá většina vězeňských programů probíhá skupinovou formou. Terapeutické skupiny jsou vnímány jako živé organismy, jejichž efektivní fungování vyžaduje promyšlený přístup

a schopnost lektorského týmu flexibilně reagovat na různorodé potřeby jednotlivých účastníků. Cílem je poskytnout každému účastníkovi péči šitou na míru, přičemž zásadní je schopnost týmu efektivně navigovat dynamiku skupiny a podporovat pozitivní vzájemné interakce. Není tedy překvapením, že za jeden z rozhodujících faktorů ovlivňujících úspěšnost programu byla uváděna také skupinová dynamika. Ve vztahu k ní byly tematizovány výběr účastníků, interakce mezi účastníky, regulace, individuální terapie, skupinová forma, heterogenita skupiny a nevynášení informací.

Správnou skupinovou dynamiku zajišťuje dle lektorů především vhodný výběr účastníků programu. Z rozhovorů vyplynulo, že lektoři se snaží držet skupinu dostatečně různorodou, ale zároveň kohezivní. Výběr se opírá jednak o objektivní kritéria (formální požadavky a kontraindikace, jako jsou psychické poruchy, jazyková vybavenost apod.), tak i o osobní (či zprostředkované) zkušenosti.

Jak bylo naznačeno výše, při tvorbě skupiny lektoři zohledňují různé charakteristiky potenciálních účastníků od jejich věku a etnicity až po zkušenosti s předchozí trestnou činností, s programem či léčbou. Věková diverzita může podle lektorů skupině zajistit důležité předávání životních zkušeností starších účastníků těm mladším. Většina lektorů však přiznávala zdrženlivost při zapojování vícero Romů do vězeňských programů, a to především z důvodu jejich údajné tendence ke sdružování se s jinými Romy a údajné nepřivýklosti na reflektivní skupinovou práci. Oba tyto důvody ilustruje následující citace: „*To poznáte podle jména, tak když to vidím, a vidím, že je aspoň trochu motivovanej, tak ho vezmu, ale oni na tuhle práci vůbec nejsou zvyklí, a ideálně jeden na skupinu.*“ Lektorům se dle rozhovorů osvědčuje zařazovat do skupin odsouzené v různé fázi trestu, což je chápáno pro všechny účastníky jako užitečné. Mladším mohou starší usnadnit proces integrace do skupiny, starším zase mohou mladší přinést pocit společenské důležitosti. O pocitu důležitosti hovořil i jeden z odsouzených: „*Kdy mě to začalo opravdu brát, no to bylo, když jsem se začal starat o ty mladší žejo, takovej mentor jejich jsem byl. Řikal jsem jim co a jak, k čemu je tohle a tamto, na co si dávat bacha. Najednou jsem si připadal užitečnej [...].*“

Z rozhovorů obecně vyplývalo, že některé věznice disponují vlastním seznamem neoficiálních pravidel pro skladbu skupiny, jež existuje paralelně s oficiálními kritérii programů. Jako příklad můžeme uvést specializovaný oddíl, do kterého jsou zařazováni zejména odsouzení z jiných věznic. Tento aspekt je třeba brát v potaz při dalších výzkumech na toto téma. Každopádně z tohoto poznatku vyplývá, že do výběru účastníků programu mohou promlouvat i jiní vězeňští aktéři, kteří jsou zpravidla vedeni jiným zájmem než

lektoři programů. Mezi ně může patřit i vedení věznic. Tento systémový aspekt komentoval jeden lektor takto: „*Někdy je problém, vybrat tu skupinu, když jezdí malý eskorty, když nemáme právě lidi se středním stupněm zabezpečení. Když třeba ředitel řekne ne, tady toho já vám nepřerádím. Tak najednou máme málo lidí do skupiny. Takže je to trošku problém a už tak neovlivním, kdo tam bude.*“

Interakce mezi členy skupiny vytváří podle lektorů základ pro rozvoj terapeutického prostředí, ve kterém se individuální zkušenosti a výzvy stávají materiálem pro kolektivní učení a transformaci. Jak už jsem uvedla výše, komplikace v terapeutických skupinách může zakládat neochota některých účastníků zapojovat se do programových aktivit nebo negativní atmosféra vyplývající z konverzační aktivity příliš dominantních jedinců.

Skupinové procesy lze do určité míry regulovat prostřednictvím formalizovaných i neformalizovaných norem. Patrně nejdůležitějším pravidlem je nevynášení informací z terapie mimo skupinu. Toto pravidlo funguje jako jeden ze základních tmelů nezbytných pro účinnou práci. Lektoři uváděli, že toto pravidlo je jen velmi zřídka porušováno: „*Základní pravidlo komunity je nevynášet ze skupiny. Skoro se to zdá neuvěřitelný, ale to pravidlo téměř jako funguje. A když nefunguje, tak se prostě řeší pak na tý velký komunitě. Protože ty lidi chtějí to bezpečí. To znamená, že si ho už dokážou i pak mezi sebou ošetřit.*“ Co se týká neformalizovaných norem, tak ty jsou podle lektorů mnohdy poměrně robustní na to, aby odolaly různým pokusům o jejich narušení. Jak uvádí jeden lektor při otázce na narušování průběhu programu ze strany některých účastníků: „*No jako můžou si to zkusit, ale ta skupina je udupe.*“

Lektoři se však rozcházelí v pohledu na poskytování individuálních terapií jedincům účastnících se skupinových sezení. Podle některých mohou individuální schůzky s lektory vzbuzovat mezi ostatními členy skupiny pocit nedůvěry a uzavřenosti: „*Já je zásadně nedávám, potřebuju [ve skupině] absolutní důvěru. Oni musej vědět, že maj všichni stejný podmínky. Chceš něco řešit, řešíš to na skupině. Takhle se nikdo necítí znevýhodněnej a každej má stejný šance.*“ Část lektorů pak zastává názor, že individuální sezení mohou být za určitých okolností začleněna do skupinového terapeutického procesu. Za ideální je pak považován stav, když se individuální terapie uskuteční mimo skupinový program jako součást následné (viz níže) či přípravné péče. Většina lektorů se však shoduje na tom, že na jakýkoliv typ individuálních sezení je v rámci současných podmínek vyhrazena velmi omezená kapacita.

Odborníci se také neshodovali v názorech na preferovanou formu skupiny. Polootevřená skupina, kde je umožněn vstup novým účastníkům do již zaběhlé skupiny, poskytuje prostor pro stálý přísun nových perspektiv a umožňuje zkušenějším účastníkům fungovat jako mentoři pro nově příchozí. Jeden z lektorů výhodu takové skupiny vykresluje tímto způsobem: „*Ve chvíli, kdy já tam mám někoho, kdo tam je rok a čtvrt, kterej už došel k nějakýmu výsledku u sebe, tak vlastně on už tomu člověku to říká sám: 'Ty vole, takovej jsem byl jako ty, úplně stejný hovna jsem tady říkal. Tak se prober, tady se takhle debilně bavít nemusíš'*“. I uzavřené skupiny však mohou mít své nesporné výhody. Mohou například vytvářet prostředí charakteristické hlubší důvěrou a stabilitou, což může být zásadní pro účastníky s potřebou bezpečného prostoru pro zpracování osobních záležitostí. V návaznosti na to v jednom rozhovoru lektor uvedl: „*Důležitý je, aby byli pořád ta jedna skupina ve stejným složení. Maj společnou historii, dlouho si budovali důvěru, kterou jim může nově příchozí narušit.*“

Vězeňská kultura

Vězeňské prostředí má zásadní vliv na proces desistence, a proto je nezbytné jej důkladně zohlednit při hodnocení úspěšnosti vězeňských programů. V této oblasti jsem za nejdůležitější témata identifikovala stigmatizující působení spoluvězňů a zaměstnanců věznice.

Stigmatizaci – procesu diskreditace v očích druhých skrze připisování negativních vlastností (Farrall & Maruna, 2004; Kazemian, 2015; Maruna et al., 2004), jsou podle lektorů účastníci vězeňských programů vystaveni ze strany jiných zaměstnanců věznice (např. dozorců) i ze strany spoluvězňů. Někteří zaměstnanci přistupují k účastníkům vězeňských programů jako k jedincům s psychickými problémy, což popisoval jeden z lektorů takto: „*Oni je jdou přivést a zavolaj na něj: 'Hej ty blázne, tak jdeme na tu tvoji psychiatrii'*“. Zaměstnanci vězení však mohou podle lektorů před účastníky vězeňských programů snižovat také jejich celkový význam. To ilustruje jiný lektor na tomto příkladu: „*Oni je děsně demotivujou: 'Co tam budeš dělat, budeš psát deníčky? Nebud' blbej, budeš tam muset dodržovat nějaký pravidla.' Až nás to jako zaráží, že to říkají kolegové [...] a není nic tajnýho, že o nás tady říkají, že jsme výzkumnej ústav, no. [Říkají účastníkům]: 'Takže, už zase jdeš do toho výzkumnýho ústavu?'*“

Mnoho účastníků špatně snáší i to, že pokrok v rámci programu se nijak neodráží ve vězeňském zacházení s nimi. Lektoři se tento problém snaží řešit tím, že v rámci skupiny realizují, při speciálních příležitostech, jako je absolvování programu, oslavné rituály. Tento

aspekt objasňuje jeden z lektorů tímto: „[...] oni chtějí být vidět za to, jak se posunuli, chtějí, aby se nějak projevil, že na sobě makaj, a je to pochopitelný. Ale ve vězení se řeší jen kázeňáky a sankce.“ O trochu odlišný přístup může existovat na specializovaných oddílech, kde odsouzení i zaměstnanci věznice podle lektorů lépe rozumějí smyslu programů.

Stigmatizace ze strany spoluvězňů má genderové konotace. Projevuje se totiž primárně zpochybňováním maskulinity účastníků programu. Jeden z odsouzených tyto projevy doložil takto: „*Jakmile to o vás praskne, že chodíte do programu, tak jste v háji. Já se to snažil tajit, ale to nejde. Tak jsem hned baba, co si chodí pobřečet.*“ I z toho důvodu se snaží řada odsouzených účast na programu před ostatními různými způsoby utajovat, a to včetně zhotovování úkolů do programu až v době, kdy ostatní spoluvězni spí. Naproti tomu v ženské věznici s tímto typem stigmatizace nemají zkušenost. Dá se tak předpokládat, že zaměstnanci věznice mohou chápat terapeutické programy jako něco „vhodného“ pro ženy spíše než pro muže.

Lektoři však uváděli také pozitivní příklady působení bývalých či současných účastníků vězeňských programů na ostatní spoluvězně. Mohou jim například doporučit odbornou pomoc v okamžiku, kdy vycítí, že ji potřebují. Na to ukazuje následující citace: „*My máme dobrou zkušenost s tím, že některý už prošel něčím, nějakou léčebnou a nějakou komunitou, a oni už vycítí, že ten člověk má problém. Řekne: 'Hele, vole, ty s tím máš fakt problém, dělej s tím něco. Protože ty se sem [do vězení] jinak vrátíš.'*“

Jednou z hlavních priorit věznic je dle lektorů zařazování odsouzených do pracovního procesu s cílem dosáhnout co nejvyšší míry zaměstnanosti. Vedení věznic mnohdy zaměstnání před vězeňskými programy upřednostňuje, což účastníkům často brání na důležitých aktivitách programů či na programu samotném. Na obtíže s koordinací obou typů aktivit poukazuje následující citace: „*[Z vedení] mi řeknou, že to s ní mám dohnat na individuálu, ale každá zmeškaná hodina je oddaluje od splnění toho terapeutického cíle. Já s ní tady můžu dělat co chci, ale ona potřebuje tu skupinu a tu kontinuitu. Pak se nechytá a narušuje to i tu dynamiku ve skupině.*“

Někteří z lektorů poukazovali také na rozpory mezi cílem vězeňských programů, kterým je podpora integrity a pozitivní změna v životě odsouzeného, a pracovním prostředím, které tuto integritu může paradoxně podkopávat. Některá nabízená zaměstnání ve věznicích jsou totiž založena na manipulativním a nepoctivém jednání a svádějí účastníky programu k navrácení ke starým vzorcům chování. Tuto překvapivou zkušenost jeden z lektorů popisoval takto: „*My je tady učíme, že se nemá lhát, že máme nějakou integritu, že*

chceme dělat dobro. No a pak za mnou [účastník programu] přijde a říká mi, že ho to hrozně mate, že ho v tom call centru nutějí říkat nějaký věci, se kterejma nesouhlasí. Říká mi: 'Já tam cpu něco nějaký babičce bez peněz a zas si připadám, že lžu a kradu.'"

Ideální by dle lektorů byl stav, který by reflektoval nutnost balancování mezi pracovními závazky a osobním rozvojem či terapií, což lépe imituje realitu běžného života mimo vězeňské zdi. Lektorů navrhovali, aby denní režim odsouzených byl optimalizován tak, aby zahrnoval několikahodinový pracovní blok následovaný například tříhodinovou účastí na vězeňském programu. Zároveň by mělo zaměstnání působit v souladu s terapeutickým plánem a posilovat jeho účinky. V tomto směru se osvědčila práce v charitativních nebo jiných pomáhajících pracovištích a obecně extramurální aktivity. Taková práce nabízí odsouzeným možnost kompenzovat své prohřešky a přispět k pozitivním změnám jak v sobě, tak ve svém okolí. To prokazuje například tato citace: „*Oni si mysleli, že jsou odepsaní, že jsou k ničemu, trestanci. No a najednou jim někdo děkuje, někomu pomohli. To je tak hrozně posune. Připadaj si najednou, že maj hodnotu a naději bejt někým lepším.*“

4.4.4 Post-programové faktory: následná péče

Úspěšnost vězeňských programů nesouvisela podle lektorů pouze s mimo-programovými a programovými, ale také po-programovými faktory. Za nejdůležitější faktor v této oblasti byla považována následná péče, tedy podpora pro odsouzené po skončení vězeňského programu. Nutnost takové podpory byla identifikována na dvou úrovních: po skončení programu a po propuštění na svobodu. Podpurná opatření na obou těchto úrovních by podle lektorů měla být komplexní a šitá na míru individuálním potřebám každého jedince, což přispívá k jejich udržitelnému přizpůsobení a zvyšuje pravděpodobnost desistence. Všechny oblasti a témata, která jsem identifikovala v souvislosti s post-programovými faktory, shrnuje Tabulka 25.

Tabulka 25: Tematická analýza – Post-programové faktory

Oblasti	Témata
Následná péče ve vězení	Načasování programu
	Zajištění kontinuity a nedostatečná propojenost služeb
	Možnost opakování programu
	Příprava odsouzeného na návrat do znevýhodněných podmínek
Následná péče na svobodě	Postupné přetrhávání pupeční šňůry
	Udržování kontaktu s odsouzeným na svobodě
	Terciární desistence a její úskalí

Následná péče ve vězení

Lektoři obecně preferují, aby se odsouzení po ukončení programu nevraceli zpět do kmenové věznice na standardní oddíl, ale zůstali v kontinuálním programovém prostředí, dokud nebudou připraveni na propuštění na svobodu. To podle nich pomáhá udržet a rozvíjet pozitivní změny dosažené během účasti v programech.

Kapacitní důvody věznic však tuto možnost umožňují jen v ojedinělých případech. Jeden takový příklad popisuje lektor takto: *„Všichni naši úspěšní absolventi odcházejí ven. Žádný nezůstává v base. Další zásadní věc, kterou jsem tady vydupal. Protože ve chvíli, kdy vy tady vodmakáte s tím člověkem rok, rok a půl [...]. Úplnej strop je dva roky, jo? Dyl už tady nemůže zůstat nikdo. To už pak je kontraproduktivní. Ale on se nesmí vrátit do kmenovky, to by pak bylo k ničemu.“*

Jednou ze strategií, jak se adaptovat na každodenní praxi českých věznic, které takové možnosti neumožňují, je vhodné načasování vstupu do vězeňského programu pro odsouzené tak, aby termín absolvování programu byl alespoň rámcově v souladu s termínem propuštění. Logiku používání této strategie jeden z lektorů charakterizoval takto: *„[...] když ho [odsouzeného] vezmeme, tak on má třeba šest let do konce trestu. My s ním tři roky pracujeme a on se dostane na vrchol procesu a opravdu se chová jako člověk, funguje, zapracoval na sobě, nojo, ale máme ještě tři roky, a máme dilema, když ho vrátíme na standardní oddíl, tak to vše, co jsme s ním dokázali jde do kopru. Standard [standardní oddíl] to semele.“*

Další možností, jak zajistit zachování účinků programu v procesu desistence, je zajištění podpory od externích poskytovatelů služeb – nejčastěji nevládních organizací nebo Probační a mediační služby – realizující rodinné terapie, podpůrné skupiny nebo přípravu na alternativní bydlení a zaměstnání. Význam této péče byl tematizován také v kontextu přípravy na podmíněné propuštění, kde je vhodné zajistit, aby odsouzení nebyli blokováni v přístupu k programům a aby programy reagovaly na jejich specifické potřeby v různých fázích trestu. Z rozhovorů je patrné, že práce s odsouzenými v rámci návazné péče musí být udržitelná a musí pokračovat i po jejich propuštění, aby se zabezpečila jejich úspěšná reintegrace do společnosti.

Následná péče po propuštění

Programy ve věznici mohou nabízet stabilní a podpůrné prostředí, ve kterém se odsouzení mohou učit a růst, ale realita života po propuštění může být drsná a nepřijímající. Tento rozpor může pro absolventy programu představovat značnou výzvu. Lektoři v rozhovorech

zdůrazňovali význam přípravy na tuto realitu ještě před propuštěním, například zkoušením samostatných vycházek mimo věznici. Jejich cílem je zkouška, jak absolventi programů „ustojí“ setkání s bývalým sociálním prostředím nebo jak si poradí s běžnými logistickými problémy, jako je například cestování pozdě večer. Jeden z lektorů tento proces trefně popisuje jako „*postupné přestřihávání pupeční šňůry*“. Největší rozpor však spočívá v pohybu mezi „mlýnskými kameny“, tedy mezi kriminogenním prostředím, z něhož odsouzený mnohdy vzešel a do něhož se může vrátit, a mezi běžnou společností, v níž je – díky administrativním opatřením, jako je Rejstřík trestů nebo kvůli své pověsti – stále považován za zločince. Jeden z lektorů se tento pocit odsouzených snažil zprostředkovat takto: „[...] *on [pachatel] se konečně cejtí jako plnohodnotnej člověk, ale jde ven a bam, práci mu nedaj, protože má záznam. Bam, holka ho nechce, protože byl v base. No a tohle ustát [...]. V práci nikoho nezajímá, že prošel nějakým programem. Je to fakt zkouška.*“

Úkolem lektorů je v tomto ohledu důkladná příprava účastníků programů právě na tyto podmínky. Někteří lektoři se proto snaží udržovat kontakt s bývalými absolventy vězeňských programů, aby jim v případě potřeby mohli pomoci. Udržování kontaktu je realizováno prostřednictvím emailů nebo setkávání ve programových skupinách na svobodě. Názorně na to poukazuje následující citace: „[...] *když vím, že se nemůže vrátit a chce začít znovu, podpořím ho. Udržuji s ním kontakt i po propuštění, zprostředkuji pracovní příležitosti, poskytnu základní podporu. Pak mu řeknu, aby se ozval v případě potřeby. Nový začátek je obtížný, a ne každý ho zvládne samostatně.*“

Přestože programy následné péče mohou nabídnout různé formy podpory, včetně terapie, práce a ubytování, existují překážky, jako jsou geografické bariéry a individuální přístupy odsouzených k využívání těchto služeb. I přes tyto výzvy se ukázalo, že významně pomáhá navázat spolupráci s poskytovateli následné péče již během výkonu trestu. Tato kontinuita kontaktů tak může propuštěným lidem poskytnout stabilní „známou tvář“ a usnadnit přechod zpět do společnosti, která může být často nepřátelská a odmítavá.

Lektoři v tomto ohledu také odkazují na to, co je v desistenční teorii označováno jako tericiární desistence (McNeill, 2006): „*Jasně, my je připravíme na to, že venku je to krutý, ale někdo by mohl taky připravovat ty tam venku, že zkušenost s vězením z člověka nedělá monstrum, který nemá právo na druhou šanci.*“

4.4.5 Systémové faktory

V závěrečné části této analýzy se věnují systémovým aspektům vězeňských programů, které lektoři identifikovali jako klíčové pro porozumění úspěchu v nich. Tyto aspekty pokrývají

následující oblasti: podpora ze strany vězeňského managementu, nastavení programu a péče o pečující. Dohromady vytvářejí komplexní prostředí, v němž lektorské týmy asistují odsouzeným na jejich cestě ke skoncování s trestnou činností. Všechny oblasti a témata, která jsem identifikovala v souvislosti s programovými faktory, shrnuje Tabulka 26.

Tabulka 26: Tematická analýza – Systémové faktory

Oblasti	Témata
Vedení věznice	Vyjednávání
	Autonomie
Nastavení programu	Systém evidence
	Dostupnost dalších programů péče
Péče o pečující	Psychohygiena
Finance a kapacity	Udržitelnost programu

Vedení věznice

Lektoři mnohdy tematizovali důležitost podpory vězeňských programů ze strany managementu vězení. Taková podpora totiž není leckde automatická a v některých případech je výsledkem dlouhodobého vyjednávání, které se mnohdy neobejde bez ostřejších konfliktů mezi zastánci a odpůrci programů. Absence této podpory pak může v praxi znamenat kladení administrativních překážek pro realizaci programů, které může ústít ve vyhrazení nedostatečných prostorů nebo personální podstav znemožňující účinné zavedení programů. Špatné zkušenosti mají lektoři především s pochopením ze strany ostatních zaměstnanců věznic, kteří mnohdy znevažují lektorské úsilí. To dokládá jeden z lektorů takto: „*To pořád slyšíme, že: 'Vy si tam s nima hrajete.' Občas nás označujou za dětskej koutek.*“

Většina lektorů však zdůrazňovala velkou podporu ze strany vedení a deklarovala poměrně významnou autonomii v možnosti upravovat program dle vlastních potřeb. Takové podpory však bylo podle lektorů mnohdy dosaženo díky jejich viditelné účinnosti (například skrze nízkou recidivu absolventů, ale také zpětnou vazbou od účastníků či prostřednictvím osobní návštěvy programu). Ideálním příkladem je pak starosta vedení věznice o aktivity v programu, což dosvědčuje i jeden z lektorů: „*Co se nám fakt osvědčilo je, že se jde to vedení podívat na tu skupinu. Ono to funguje dobře na ty odsouzený i na nás. Že se o nás zajímaj, že si toho ceněj. Udělá to fakt hodně a zároveň oni vidí, jakej kus práce tu s nima uděláme.*“

Nastavení programu

Z hlediska designování vězeňských programů lektoři tematizovali systém evidence informací o účastnících programu, které byl jimi charakterizován jako nestandardizovaný a neefektivní. Informace jsou v současnosti získávány prostřednictvím ručního záznamu rozhovorů s potenciálními účastníky a jejich pozdějšího vložení do elektronického systému. K tomu však dochází i retrospektivně po několika měsících, což znamená, že informace nereflektují aktuální rozpoložení účastníka při nástupu do programu. Lektoři by v tomto ohledu ocenili efektivnější a provázanější systém evidence o odsouzených, kteří nastupují do programu. Oceněna by byla větší provázanost služeb a komunikace mezi programovou a kmenovou věznicí, odkud odsouzení přicházejí za účelem absolvování programu.

Vězeňské programy neexistují ve vakuu a pro naplnění svého potenciálu by měly být doplňovány dalšími nástroji péče. Lektoři však hovořili o značných mezerách v dostupnosti péče včetně té zdravotní (zejména psychiatrické) nebo specializované následné péče. A to v situaci, kdy podle nich existuje asymetrie mezi poptávkou po péči a nabízenou kapacitou. Nedostatečná infrastruktura pro specializovanou péči je citelná zejména při snaze o řešení specifických potřeb některých vězňů, především těch, kteří vykazují problémy s návykovými látkami.

Péče o pečující

Podle lektorů práce s odsouzenými vyžaduje mimořádnou odolnost a odhodlání, které by měly být podpořeny i nabídkou péče pro ně samotné. Taková psychohygienická podpora však lektorům chybí a podle některých je ze strany ostatních vězeňských zaměstnanců považována za nepatřičnou. To ilustruje citace jednoho lektora: *„Já jsem emocionálně vyšřavená, ale když si uvařím čaj a chvíli si sednu po skupině, tak hned slyším, že: 'Nojo, nožičky nahoru'.*“

Lektoři v této souvislosti zmiňovali potřebu prostoru a času pro zpracování emocí ze skupin. Tato potřeba by neměla být podle nich chápána jako základní podmínka pro výkon práce, nikoli jako privilegium. Lektoři však kromě toho zmiňovali také nedostatečnou intervizi, tedy pravidelnou možnost vzájemné konzultace a sdílení zkušeností mezi lektory, která by měla mít méně strukturovanou a formální podobu. Tento druh interakce je pro ně velmi cenný. Lektoři požadují intervizní setkání nejen jako prostředek pro profesní rozvoj a sdílení praktických zkušeností, ale také jako platformu pro vytváření silnějšího a více podporujícího komunitního prostředí, které je zásadní pro jejich dlouhodobý úspěch a osobní pohodu, neboť tato podpora mnohdy chybí na jiných místech.

Většímu využití dalšího nástroje – supervize – podle lektorů zabraňuje časové omezení a stres ze zaměstnání. Situaci popisuje jeden z lektorů následovně: „*Tak ano, můžu si dát supervizi, ale je to hodina času, který nemám. To si radši dodělám potřebný věci, abych měla klid.*“

Finance a kapacity

Finance a personální kapacity jsou dva zásadní problémy, s nimiž se lektoři vězeňských programů dennodenně potýkají. Kritický nedostatek personálních kapacit je předmětem neustálého znepokojení, neboť jsou si lektoři plně vědomi následků, které by jejich případný odchod mohl mít na průběh, kvalitu a další fungování vězeňských programů. Stabilita a udržitelnost vězeňských terapeutických iniciativ jsou vážně ohroženy nejen nedostatkem lidských zdrojů, ale také složitostí procesu adaptace nových zaměstnanců na náročné prostředí věznic. Příchod nových členů týmu je obvykle dlouhodobý proces, během kterého je nezbytné, aby nově příchozí pochopili specifika tohoto unikátního pracovního prostředí, vybudovali si potřebné kompetence a psychickou odolnost. Tento přechod může trvat měsíce, ne-li roky, a během této doby může docházet k výraznému poklesu efektivity programu.

Současně s těmito výzvami se lektoři potýkají s chronickým nedostatkem financování, což má za následek, že odměny za tuto náročnou práci jsou značně neadekvátní. Nízké finanční ohodnocení působí jako demotivační faktor pro potenciální nové uchazeče, což vede k situaci, kdy je zájem o tyto pozice minimální. Tím pádem jsou ti, kteří již v systému pracují, nuceni setrvat na svých místech často spíše z obavy o budoucnost programů než z osobních důvodů. Tento stav vede k vyčerpání a přetížení, které jim brání v poskytování kvalitnějších služeb a rozšiřování svého působení

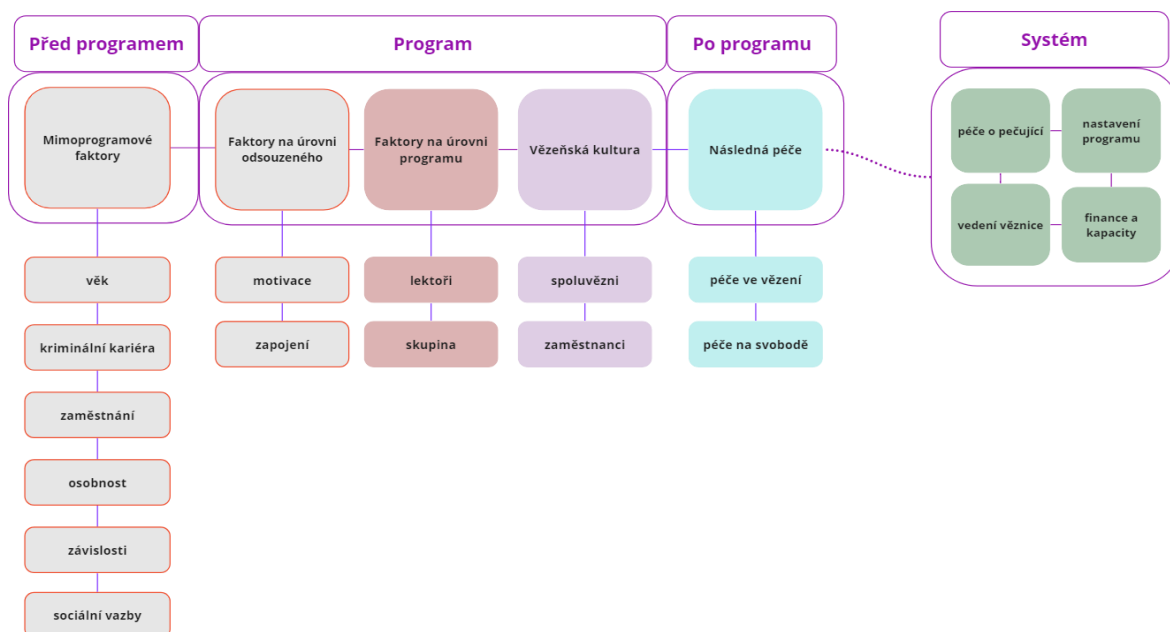
5 VĚZEŇSKÉ PROGRAMY V DESISTENČNÍ PERSPEKTIVĚ: SYNTÉZA POZNATKŮ

V této kapitole přecházím k esenciální fázi mého výzkumného postupu – k syntéze kvantitativních a kvalitativních dat, která vypovídají o úspěšnosti vězeňských programů a jejich vlivu na proces desistence. Cílem této kapitoly je sloučit data do jednotného narativu a nabídnout ucelený obraz složitého fenoménu desistence ve vězeňském prostředí skrze vězeňské programy.

5.1 Faktory úspěchu v programu: Úspěch jako signál a proces

Úspěch ve vězeňských programech je vhodné chápat nejen jako signalizaci desistence, ale především jako *proces*, do něhož vstupují různé rizikové a protektivní faktory ovlivňující jak dokončení, tak kvalitu úspěchu v programu. Každý z identifikovaných faktorů vstupuje do vězeňského programu v jiné fázi a jiným způsobem. S některými z nich jedinec do programu již vstupuje (mimo-programové faktory), některé souvisí s účastí na programu (programové faktory) a některé z nich začnou hrát roli až po absolvování programu (post-programové faktory). Je nutné mít na paměti, že faktory se vzájemně prolínají, různě na sebe působí (viz také Krulichová et al., 2023). Všechny faktory asociované s úspěchem ve vězeňském programu, které jsem ve svém výzkumu identifikovala v kvantitativní a kvalitativní části shrnuje Schéma č. 1.

Schéma 1: Úspěch v programu jako proces



Pozn. šedé boxy s oranžovým ohraničením byly identifikovány v kvantitativním i kvalitativním výzkumu, barevné pouze v kvalitativním výzkumu.

5.1.1 Mimo-programové faktory

Pohlaví: Pohlaví se ukázalo jako významný prediktor dokončení programu, ne však kvality úspěchu v něm. Ženy měly mnohonásobně vyšší šanci program dokončit, čemuž odpovídá také řada zahraničních studií (Hiller et al., 1999; Roman et al., 2007; cf. Butzin et al., 2002; Pelissier et al., 2003). Předně, programy dostupné pro ženy jsou dle lektorů také kratší, což může zvyšovat šanci na jejich dokončení. Programy, jichž se účastní ženy, je také dle lektorů nutné přizpůsobit jejich specifickým potřebám, neboť vězeňský systém je nastaven primárně pro muže (Slováková, 2023). Podobně jako v zahraničních studiích (Hamlyn & Lewis, 2000; McIvor, 2004) byla zdůrazněna potřeba intenzivnější a individualizovanější přípravy žen pro jejich začlenění na trh práce po propuštění. Lektorů doporučují vytvoření nabídky aktivit specificky navržených pro ženy, které by přesně odpovídaly jejich potřebám a zájmům. Zejména odborné programy zaměřené na zaměstnanost obvykle nereflektují specifické potřeby žen a selhávají tak v jejich přípravě na reintegraci na trh práce po propuštění z vězení (Hamlyn & Lewis, 2000; McIvor, 2004).

Věk: Desistenční teorie se mnohdy opírají o logiku věkové křivky kriminality (Hirschi & Gottfredson, 1983; Moffitt, 1993; Sampson & Laub, 2011). V mém výzkumu se však faktor věku projevil pouze částečně. Neměl vliv na dokončení programu, pouze na kvalitu úspěchu v něm. Jedinci mladší 30 let dosahovali v programech nižší kvality úspěchu než ti starší 30 let. Nižší věk považovali také lektorů za významný rizikový faktor pro úspěch v programu. Dle analýzy úspěchu je však tento rizikový faktor vyrušen, pokud je vstupní motivace vysoká. Vysvětlovali to především větším sklonem k rizikovému chování a menšími sociálními závazky mladších účastníků programu (viz např. Hirschi & Gottfredson, 1983; Sampson & Laub, 2003). Na druhou stranu bližší rozbor věku ukázal, že věk nad 51 let je ve vězeňském prostředí pro kvalitu úspěchu v programu podobně rizikový jako nízký věk. To není v souladu se zahraničními studii (Hirschi & Gottfredson, 1983; Moffitt, 1993), avšak lektorů tento jev vysvětlují obtížnějším hledáním motivace u starších jedinců, kteří tráví čas ve vězení. Starší odsouzení jsou sice schopni program dokončit, ale bez významnějšího dopadu na kvalitu takového dokončení. Dle lektorů se však osvědčilo vzájemné působení mladších a starších účastníků, kdy především vyzrálejší jedinci mohou pozitivně ovlivňovat ty mladší.

Kriminální kariéra: Pozitivní vliv na dokončení programu i kvalitu jeho úspěchu měla délka uloženého trestu. Konkrétně, tento vliv se projevil u odsouzených s trestem přesahujícím pět let. Toto zjištění je v souladu se zahraničními studii (Meade et al., 2013; Mears et al., 2008; Rempel & Destefano, 2001) a bylo reflektováno také lektory programů. Delší tresty podle nich mohou vzbuzovat mezi odsouzenými motivaci k smysluplnému využití času, touhu po snížení trestu nebo podmíněném propuštění. Osoby, které si odpykávají delší trest, často přicházejí s předchozími zkušenostmi s vězeňskými programy, což může posílit jejich důvěru v cíle programu, a vlastní schopnost úspěšně je absolvovat. Tito jedinci jsou také obvykle lépe adaptovaní na vězeňské podmínky, zvyklí dodržovat stanovená pravidla a respektovat formální řád, což jim může usnadnit zapojení se do programů. Podobně jako u faktoru věku je strategií především nechat působit vzájemnou dynamiku mezi „ostřílenými vězni“ a prvovězněnými (srov. Maruna & Toch, 2015).

Zaměstnaní: Silným prediktorem dokončení programu a úspěchu v něm bylo zaměstnání před výkonem trestu. Tato zjištění jsou v souladu s mezinárodním výzkumem v této oblasti (Abeling-Judge, 2021; Travis & Visher, 2005; Western et al., 2001). V této souvislosti je však třeba zdůraznit, že faktor zaměstnání významně promlouvá do celého desistenčního procesu (Tomášek et al., 2017), tedy i během a po vykonání trestu. Odsouzení, kteří nemají vytvořené pracovní návyky, potřebují dle lektorů intenzivnější podporu především z hlediska sebeorganizace.

Poruchy osobnosti: Poruchy osobnosti jsem v kvantitativní analýze identifikovala jako rizikový faktor dokončení programu. Odsouzení s vyššími hodnotami na škále rizik osobnosti měli větší předpoklad, že program nedokončí. To odpovídá také zahraničním poznatkům (Bronson et al., 2017; Cloyes et al., 2010; Listwan, 2009). Zajímavé je, že na kvalitu úspěchu neměly poruchy osobnosti vliv. To může souviset s tím, že podle lektorů se jedinci se závažnějšími poruchami chování do vězeňského programu kvůli kontraindikaci vůbec nedostanou. Strategií je především spolupráce s psychiatry, zajištění diagnózy a v případě potřeby také medikace.

Závislosti: Závislosti představují rizikový faktor pro kvalitu úspěchu v programu. Vyšší skóre v rámci škály rizika závislosti se negativně projevilo na kvalitě úspěchu v programu, což koreluje s poznatky z mezinárodních studií (Colman & Vander Laenen, 2012; cf. Bosma et al., 2016; Hiller et al., 1999; Moore et al., 1999; Wormith & Olver, 2002). Vliv závislosti na dokončení programu se však neprokázal, což může souviset s nadreprezentací

jedinců zařazených do specializovaného oddílu zaměřeného na závislostní chování ve zkoumaném vzorku. Lektori v této souvislosti poukázali na to, že léčba závislosti může sama o sobě vést k desistenci bez dalších zásahů. To je také v souladu se studiemi v této oblasti (Colman & Vander Laenen, 2012; Mitchell et al., 2007). Lektori upozornili na nutnost zintenzivnit kontrolu nad podáváním léků, což má za cíl předcházet jejich možnému zneužívání. Je zásadní, aby účastníci programu přistupovali k terapii s nezatíženým myšlením, což podporuje efektivitu a účinnost programu.

Sociální vazby: Sociální vazby hrají důležitou roli v kvalitě úspěchu jedince ve vězeňských programech. V analýze se ukázalo, že vyšší hodnoty rodinných rizik pozitivně ovlivňují úspěšnost v programu. To se může jevit na první pohled jako kontrain intuitivní zjištění. Lektori však uváděli, že někteří účastníci mohou v průběhu vězeňského programu přerušit kontakt s příbuznými, kteří jedince stahovali zpátky k trestné činnosti (viz také Crewe & Ievins, 2020; Novek, 2005; Schinkel, 2018). Vrací-li se odsouzení do prostředí, které podporuje delikventní chování, je jejich úspěch v procesu desistence výrazně kompromitován (viz Nunes & Cortoni, 2008; Olver et al., 2011; Sampson & Laub, 2003). A naopak, odstříhnutí od kriminogenního prostředí pak i podle zahraničních studií významně přispívá k pozitivním výsledkům (Maruna & Roy, 2007; Sampson & Laub, 2003). V případě nedostatečných kvalitních sociálních vazeb je dle lektorů nutné tyto vazby kompenzovat zvýšenou terapeutickou podporou (srov. Schroeder et al., 2010). V analýze jsem neidentifikovala žádný vztah mezi manželstvím a dokončením programu (srov. McGrath et al., 2003; cf. Moore et al., 1999; Olver & Wong, 2009). Pozitivní vliv však mělo manželství na kvalitu úspěchu v programu. Odsouzení s „manželskou zkušeností“, tedy ti v manželství a rozvedení, vykazovali vyšší kvalitu úspěchu lépe ve srovnání se svobodnými nebo žijícími tzv. na psí knížku (Forrest, 2014; Gottlieb & Sugie, 2019; Li et al., 2023).

5.1.2 Programové faktory

Motivace: Motivace se, podobně jako v zahraničních studiích (Beyko & Wong, 2005; Carl et al., 2020; Latendresse, 2006; Olver et al., 2011), ukázala jako významný faktor ovlivňující dokončení i kvalitu úspěchu v programu. Zatímco vstupní motivace měla jen omezený dopad na budoucí úspěch v programu, klíčovým faktorem je rozvoj vnitřní motivace. V analýze kvality úspěchu se projevila interakce mezi věkem a motivací, která poukazuje na fakt, že vysoká úroveň počáteční motivace může vyvážit rizikové vlivy nižšího věku na úspěch v programu. Tento trend byl potvrzen také v modelu Motivace. Nižší vstupní motivaci

projevovali také osoby s brzy započatou kriminální kariérou a ti, u kterých byly naměřeny vyšší hodnoty na škále rizik (srov. Carl et al., 2020; Rosen et al., 2004). Lektori obecně chápali motivaci jako dynamický proces, ve kterém se snoubí osobní cíle, vnější očekávání a sociální interakce. Vnitřní motivaci nepovažovali za primární faktor pro přijetí do programu nebo úspěch v něm. Potvrdili, že se může objevit kdykoliv během programu a je mnohdy spojena s osobním uvědoměním a otevřeností k změně (Giordano, 2002). Tato otevřenost může být posílena skupinovými interakcemi s těmi účastníky, kteří mají s vězeňskými programy už předchozí zkušenost. Lektori však zdůrazňovali, že bez vnitřní motivace – ať už přijde kdykoliv – je kvalita úspěchu v programu velmi omezená (v souladu se zjištěními z kvantitativní části). Tomu mohou napomoci *body obratu* (Sampson & Laub, 2003) nebo *háčky změny* (Giordano, 2002). V literatuře tyto momenty odkazují spíše na situace v životě jedince, jako je svatba či nová práce. Novější studie (Crewe & Ievins, 2020; Novek, 2005; Scott, 2011) a poznatky z praxe lektorů však napovídají, že mohou nastat také ve vězeňském prostředí.

Zapojení: Aktivní účast v terapeutických programech je zásadní pro kvalitu úspěchu v programech, což je v souladu také se zahraničními studii (Carl et al., 2020; Garner et al., 2007; Rempel & Destefano, 2001). Obecně platí, že hlubší a proaktivnější zapojení účastníků podporuje dlouhodobé upevnění pozitivních změn v chování a zvyšuje pravděpodobnost skoncování s trestnou činností. Pasivita může celý program podle lektorů oslabit, přespřílišná aktivita pak může vést k jeho nerovnováze. Lektori se proto zaměřují na vedení účastníků k vyváženému a efektivnímu zapojení, které je klíčové pro úspěch terapeutického procesu (srov. Carl et al., 2020; Davidson, 2020; Rosen et al., 2004). V případech, kdy je úroveň zapojení účastníků nízká, je účinné využít různých metod, jako jsou techniky „horkého křesla“ nebo „práce s tichem“. Podle zkušeností lektorů je však nejefektivnější, když je skupina povzbuzována k samoregulaci a spontánní interakci.

Lektori: V mém výzkumu se lektori ve vězeňských programech považují za průvodce či asistenty odsouzených v procesu desistence, nikoli za nezúčastněné experty. Toto sebepojetí je v souladu se studii připisujícími lektorům v procesu desistence významnou roli (Burnett & McNeill, 2005; King, 2013; McNeill, 2006; Villeneuve et al., 2021). Lektori v tomto kontextu deklarovali respektující přístup, který jediný dle nich zajišťuje bezpečné prostředí podporující otevřený dialog. Dále uváděli význam autenticity podporující důvěru mezi lektorem a účastníky programu. Důležitým faktorem lektorské práce je však podle rozhovorů také konzistence v dodržování a vymáhání pravidel skupinového procesu, která

podporuje spravedlnost a předvídatelnost důsledků jednání jeho účastníků. Tento faktor se však, stejně jako všechny následující faktory, vynořil až v kvalitativním výzkumu a jeho význam je třeba ještě dále testovat.

Skupina: Důležitým faktorem pro úspěch vězeňských programů se v rámci kvalitativního výzkumu ukázala také skupinová dynamika. Tu podle lektorů ovlivňuje především její skladba a s ní související interakce mezi účastníky a srozumitelně nastavená a konzistentně vymáhaná pravidla jejího fungování. Lektorů se podle svých slov snaží vytvářet skupiny, které jsou dostatečně různorodé a kohezivní, s ohledem na věk, etnicitu a zkušenost s trestnou činností. Na druhou stranu jsem identifikovala také ambivalenci v přístupu lektorů k jedincům na základě příslušnosti k některým menšinovým skupinám odsouzených jako jsou Romové nebo LGBTQ+. Přítomnost více než jednoho zástupce téže menšinové skupiny v kolektivu může podle lektorů vést k jejich vzájemnému shlukování a následně k obtížnější integraci do skupiny. Toto zjištění není charakteristické pouze pro český kontext. Doklady o něm lze najít i v zahraničních studiích (Holsinger & Hodge, 2016; Kerrison, 2017). Individuální terapie v rámci skupinové terapie nejsou vždy přijímány skupinou a mohou vzbuzovat nedůvěru mezi účastníky. Dle lektorů by odsouzení nejvíce využili individuální sezení před programem (příprava) a po programu (retence), avšak taková praxe by vyžadovala značně vyšší finanční a personální kapacity.

Vězeňská kultura: Podle desistenční literatury by vězeňské programy měly reflektovat specifika vězeňského kontextu, která mohou generovat traumatické zážitky (Stevens, 2012; Vanhooren et al., 2017) a narušovat tak pokusy odsouzených o pozitivní životní změnu (King, 2013; Weaver, 2019). Mezi tyto zkušenosti podle lektorů patří stigmatizace ze strany vězeňského personálu a spoluvězňů, zaměstnání vyžadující manipulativní jednání ze strany odsouzeného nebo vystavení drogám. Podobná zkušenost byla reportována také v jiných geografických kontextech (Damm & Gorinas, 2020; Erickson, 1978; Gendreau et al., 1999; Ouss, 2011, cf. Maruna & Toch, 2015). Částečné řešení podle lektorů nabízejí specializované vězeňské oddíly, v nichž jsou odsouzení i vězeňský personál obeznámeni se smyslem, cíli a metodami vězeňských programů. Toto řešení však opět naráží na nedostatečné prostorové, finanční a personální kapacity. V některých případech může povaha zaměstnání kolidovat s procesem desistence, neboť například nutí odsouzené lhát či manipulovat, případně je situuje do kriminogenních skupin (viz také De Li & MacKenzie, 2003).

5.1.3 Post-programové faktory

Následná péče: Pozitivní dopady vězeňských programů mohou být rychle zneutralizovány bez náležité následné péče, a to jak ve vězení po skončení programu, tak po propuštění. Potvrzují to mezinárodní studie zdůrazňující důležitost podpory v postpenitenciárním období pro dlouhodobou účinnost těchto programů (De Leon et al., 2000; Lincoln et al., 2006; Youssef, 2023). Lektori v této souvislosti deklarovali nedostatečnou integraci sociálních služeb komplikující kontinuální podporu odsouzených. Z toho důvodu preferují, aby účastníci programů zůstávali v programové věznici až do okamžitého propuštění. Ani to však není z kapacitních důvodů věznic mnohdy možné. Tyto limity lektori překlenují snahou o načasování účasti jedinců v programu těsně před propuštěním kombinovanou s intenzivní přípravou na výstup z vězení. Kontakt mezi lektorem a odsouzeným by měl být ukončován postupně, ideálně s přesahem do období po propuštění. Tato praxe není výjimečná, avšak její aplikace značně naráží na kapacity lektorů.

5.1.4 Systémové faktory

Finance a kapacity: Lektori se potýkají s kritickým nedostatkem kapacit. Jsou seznámeni s realitou, že jakmile odejdou, kontinuita a kvalita programu jsou vážně ohroženy. V případě, že dojde k náboru nových zaměstnanců, je zřejmé, že jeho adaptace na specifika vězeňského prostředí není snadná a vyžaduje významný časový úsek. Tato situace tedy vede k potenciální nestabilitě programů a představuje významnou překážku v jejich dlouhodobé udržitelnosti. V rámci diskusí s lektory vězeňských programů byl opakovaně zdůrazněn problém nedostatečného financování. Omezené rozpočtové prostředky se přímo odrážejí ve vyšší odměn, což má za následek malý zájem uchazečů o tuto práci. V důsledku toho se mnoho lektorů cítí nuceno setrvat ve svých pozicích, neboť se obávají, že jejich odchod by mohl ohrozit existenci programu. Přestože jim na těchto programech záleží a jsou oddáni jejich udržení, čelí přetížení a nedostatku kapacit, které jim brání v efektivním rozvoji a rozšíření svých aktivit. Je zřejmé, že by výrazně profitovali z další podpory a rozšíření svých týmů, aby mohli adekvátně reagovat na potřeby vězňů a zajistit kvalitní a kontinuální podporu, aniž by přitom riskovali vlastní „vyhoření“.

Podpora vězeňského managementu a jiného vězeňského personálu: Úspěšná realizace vězeňských programů se dle zjištění z kvalitativního výzkumu neobejde bez podpory ze strany vězeňského managementu, která není vždy samozřejmá a může vyžadovat intenzivní vyjednávání lektorů s aktéry s rozhodovací pravomocí. Chybí povědomí o funkci a efektivitě

programů, a to především u zaměstnanců věznice, což může mít negativní důsledky na chod programu a práci lektorů (viz také Garland, 2004; Goodrum et al., 2003). Nedostatečná podpora může vést k administrativním překážkám, nevyhovujícím prostorům nebo devalvaci lektorské práce. Úspěšnost programů však do značné míry závisí na lektorském odhodlání a zkušenostech. Proto je podle lektorů důležité disponovat podporou a zároveň autonomií při úpravě parametrů programu tak, aby dobře seděla na konkrétní potřeby skupiny.

Nastavení programu: Z hlediska nastavení programu se ukázala jako důležitá potřeba informací o účastnících programu. Dosavadní systém evidence o účastnících byl ale popisován jako nestandardizovaný a neefektivní, a to především na úrovni sdílení informací mezi „kmenovou“ a „programovou“ věznicí. Potenciál vězeňských programů zvyšuje také psychiatrická a specializovaná následná péče. Vězeňské programy jsou dle lektorů z ženských věznic designovány primárně pro muže. Nereflektují specifické problémy, kterým ženy ve výkonu a po výkonu trestu čelí, jako je obnovení péče o dítě. Tato potřeba u žen často předchází všem dalším faktorům po propuštění (Gelsthorpe et al., 2007; McRae, 2007).

Péče o pečující: Konečně, můj výzkum ukázal také na důležitost péče o pečující. Lektorů jsou vystaveni mnoha životním příběhům a skupinovým interakcím, jejichž zpracování chápou jako základní potřebu pro úspěšnost vězeňských programů (Garland, 2004). Aktuálně nabídka psychohygienických možností pro lektory absentuje, případně je k dispozici, ale přeplněné kapacity lektorů jim nedovolují těchto služeb využít. Tento stav vede k situaci, kdy lektorů nemohou využívat dostupné služby bez pocitu, že se tím zvyšuje jejich pracovní zátěž. Pravidelná intervizní setkání, konzultace a supervize by mohly tuto mezeru v péči efektivně vyplnit a podpořit tak lektory ve výkonu jejich práce. Nicméně, tyto iniciativy vyžadují současné posílení personálních kapacit, aniž by došlo k přetížení stávajících zaměstnanců. Lektorů těží ze vzájemného setkávání, kde se mohou v bezpečném prostředí pobavit o svých programech a sdílet cenné zkušenosti a praxi. Dosavadní nabídku setkávání považují za nedostatečnou.

Tabulka A a Tabulka B v příloze č. 4 této práce podávají systematický přehled identifikovaných rizikových a protektivních faktorů, spolu se strategiemi, které lektorů používají k jejich překonání. Dále zde jsou zahrnuty systémové příležitosti a bariéry, které ovlivňují implementaci desistenčního přístupu v rámci vězeňských programů.

6 ZÁVĚR, DISKUSE A DALŠÍ SMĚŘOVÁNÍ

Tuto práci jsem otevřela slavnou citací z koncepčního dokumentu britské vlády k vězeňské reformě z roku 1990, která uvádí, že: „*Vězení je velmi drahý způsob, jak ze špatných lidí udělat ještě horší*“. Ve zbytku disertační práce jsem však předložila řadu argumentů k tomu, že za určitých podmínek může i tento prostor zprostředkovat pozitivní osobnostní transformaci. Tento potenciál však nespočívá v izolaci a odstrašení, ale v pečlivě strukturovaných vězeňských programech založených na hlubším porozumění všech klíčových aktérů vězeňského systému o tom, co to znamená stát se „lepší“.

Můj výzkum ukázal, že stávající kritéria hodnocení úspěšnosti vězeňských programů založená na míře recidivy jsou neadekvátní. Spoléháním se na toto hodnocení můžeme přehlédnout rozsáhlý korpus empirických a teoretických studií zabývajících se procesy a příčinami ukončení kriminálního chování. Tyto procesy nejsou vždy lineární a jsou doprovázeny mnoha nepředvídatelnými okolnostmi. Vyvozování závěrů o úspěchu v programu výhradně na základě míry recidivy zanedbává komplexní soubor subjektivních a sociálně-strukturních aspektů, které ovlivňují jedince během výkonu trestu a po jeho propuštění na svobodu. Jejich různá konfigurace může vést ke skoncování s trestnou činností, ale také k návratu k ní. Jednostranný důraz na recidivu rovněž opomíjí škálu pozitivních vývojových kroků, které lze v kontextu vězeňských programů považovat za úspěchy, jako je zlepšení úrovně vzdělání, rozvoj prosociálních vztahů nebo získání práce. Tyto kroky mohou vést ke skoncování s trestnou činností. V této logice jsem strukturovala celou práci.

V první části této studie jsem se věnovala dvěma ústředním modelům soudobého přemýšlení o vězeňských programech: rehabilitačnímu a desistenčnímu. Nejprve jsem představila evoluci, principy a odbornou kritiku rehabilitačního modelu týkající se primárně jeho expertního řízení a orientace na snižování recidivy. Následně jsem načrtla základní obrysy desistenčního modelu, který je založen na průběžné kultivaci a podpoře rozhodnutí jedince skoncovat s trestnou činností (asistovaná desistence) a na průběžném vyhodnocování pozitivních faktorů a ukazatelů oznamujících pohyb jedince směrem k opuštění kriminálního chování (signály desistence). Tento přístup vede ke komplexnějšímu porozumění úspěšnosti ve vězeňských programech a může nastartovat desistenční proces i v tak nehostinném prostředí, jako jsou vězení. V této souvislosti jsem navrhla stávající rehabilitační model, v jehož logice je konstruována většina českých vězeňských programů, obohatit právě o desistenční perspektivu.

S cílem představit tuto perspektivu české odborné veřejnosti jsem se ve druhé části zaměřila na hlubší prozkoumání aktuálního kriminologického bádání o desistenci a jeho užitečnosti pro výzkum vězeňských programů. Desistence je dnes považována za dynamický a nelineární proces charakteristický mnoha ambivalencemi a nečekanými zvraty. Reprezentanti sociálně-strukturálních teorií desistence připisují jeho nepředvídatelnost primárně okolním vlivům, nad nimiž nemá jedinec v okamžiku rozhodnutí skoncovat s trestnou činností už příliš velkou kontrolu. Z hlediska vězeňských programů je tyto okolní vlivy možné chápat jako *mimo-programové faktory*, tedy takové faktory, na jejichž podobu nemají vězeňské programy skoro žádné „páky“. Reprezentanti subjektivních teorií desistence se tento determinismus snaží otupit zdůrazněním kapacity jedinců vzít osud do svých rukou a kriminální kariéru ukončit. Tuto kapacitu je však nutné v průběhu celého procesu různými způsoby kultivovat a rozhodnutí skoncovat s trestnou činností – signál desistence – průběžně vyhodnocovat. Z hlediska vězeňských programů spadá tato kapacita do *programových faktorů*.

Abych nezůstala pouze u návrhu, ve třetí části práce jsem formulovala konkrétní design výzkumu úspěchu v českých vězeňských programech vytvořených v tradici desistenční perspektivy. Vězeňské programy jsem konceptualizovala primárně jako projekty asistované desistence, přičemž asistenty desistujícím představují lektori vězeňských programů. Dále, úspěch ve vězeňských programech jsem navrhla chápat jako signál desistence, jímž pachatelé upozorňují na své úsilí skoncovat s kriminálním chováním. Koncept úspěchu jsem navrhla měřit skrze indikátory dokončení a kvality úspěchu v programu. Toto úsilí je formováno *mimo-programovými*, *programovými*, *post-programovými* a *systemovými* vlivy. Sledovala jsem přitom jak rizikové vlivy zvyšující pravděpodobnost nedokončení programu nebo nižší kvality úspěchu, tak protektivní vlivy, jejichž efekt je přesně opačný. Pro samotný výzkum jsem využila data z prospektivního šetření provedeného v rámci projektu ROOT, z vězeňských databází VIS a SARPO a z polostrukturovaných interview s lektory a absolventy programů.

Nyní je na čase odpovědět ve stručnosti na výzkumné otázky stanovené v úvodu práce. Začnu s podotázkami. Ta první zněla: **Jaké jsou rizikové a protektivní faktory spojené s úspěchem ve vězeňských programech?**

Na základě zkonstruovaných regresních modelů jsem zjistila, že z *mimo-programových* faktorů byly rizikovými pro dokončení programu vyšší hodnoty na škále rizik v oblasti osobnosti a chování a pohlaví (muž). Protektivními pak střední a vyšší úroveň

vzdělání, zaměstnání před výkonem trestu a uložený trest vyšší než pět let. Pro kvalitu úspěchu programu byly rizikovými faktory nižší věk a vyšší hodnoty na škále rizik v oblasti zaměstnání. Protektivními faktory pak vyšší hodnocení na škále rizik v oblasti rodina a delší současný trest. Vliv mimo-programových faktorů na dokončení programu a kvalitu úspěchu však byl relativně omezený a jejich význam byl ještě nižší při kontrole programových faktorů.

Oba *programové* faktory zohledňující kapacitu jedince skoncovat s trestnou činností – motivace účastníků a míra jejich zapojení do programu – byly v predikci dokončení a kvality úspěchu významně účinnější. Na základě analýzy polostrukturovaných rozhovorů jsem však zjistila, že úspěch jedinců ve vězeňských programech není možné chápat odděleně od kontextu terapeutické skupiny, kterou jedinec navštěvuje, ani od vězeňského prostředí, v němž se tyto programy odehrávají. Úsilí jedince signalizovat svůj zájem o skoncování s trestnou činností totiž utvářejí lektori i skladba terapeutické skupiny, stejně jako personál věznice a jiní spoluvězni, jejichž zájmy nemusí být nutně v souladu s cíli programů. Jejich rizikovost či protektivnost je nutné v budoucnu prozkoumat také kvantitativně.

Nad rámec původně zkoumaných *mimo-programových* a *programových* faktorů jsem ve své analýze dospěla také k závěru, že úspěchu ve vězeňském programu nelze plně porozumět bez zohlednění vlivů působících na jedince po absolvování programu a propuštění z věznice. Tyto vlivy jsem v analýze označila jako *post-programové faktory*. Ty rizikové tvoří zejména absence následné péče o odsouzené, kteří se mají integrovat zpět do společnosti po návratu z vězeňského prostředí, či péče o ty, kteří se z poměrně bezpečného prostředí programové věznice vrací do mnohdy více kriminogenní kmenové věznice. Po propuštění na svobodu je problémem především nedostatek důstojných pracovních příležitostí, které by požadované integraci mohly napomoci a přijetí společností ve smyslu terciární desistence. Jako protektivní se naopak ukázaly faktory jako je možnost odsouzeného zůstat po skončení programu v programové věznici před propuštěním na svobodu, ale také vhodně nastavená návazná péče, která začíná již v průběhu výkonu trestu. Tyto faktory je v budoucnu taktéž vhodné prozkoumat i na větším vzorku respondentů a s větším zastoupením žen.

Konečně, *mimo-programové*, *programové* i *post-programové faktory* je nutné vnímat také v kontextu celého vězeňského *systemu*. Z analýzy rozhovorů totiž vyplynulo, že na kvalitu vězeňských programů, a tím odvozeně také na úspěch jedince v nich, mají vliv finanční zázemí programů a personální kapacity lektorů, přístup vězeňského managementu

a ostatních pracovníků věznic k vězeňským programům, sdílení dostupných informací o účastnících programů mezi aktéry podílejícími se na nastavení parametrů vězeňských programů a v neposlední řadě kvalita péče o lektory.

Pro hlubší pochopení a vyvození širších implikací je klíčové si uvědomit, že diskutované faktory se nejen navzájem ovlivňují, ale jsou také vzájemně propojené v komplexním mechanismu příčin a následků (viz také Krulichová et al., 2023). Současná literatura zabývající se procesem desistence upozorňuje na výzvy spojené s rozlišením, které faktory jsou hnací silou změny, a které jsou jejím důsledkem. Z toho důvodu je nutné neustále podtrhávat důležitost komplexního a holistického přístupu k analýze a pochopení různorodých faktorů, které mají vliv na úspěch vězeňských programů.

Po identifikaci faktorů úspěchu a neúspěchu ve vězeňských programech jsem se zaměřila na jejich řízení. V této souvislosti jsem formulovala druhou výzkumnou podotázku: **Jak se promítají rizikové a protektivní faktory do práce lektorů vězeňských programů při práci s odsouzenými a jaké strategie tito lektori volí k jejich překonání?**

Standardizované vězeňské programy jsou v současnosti konstruovány způsobem, který umožňuje jejich úspěch hodnotit primárně skrze recidivu. Ve snaze o zajištění co nejvyšší úspěšnosti v programu (z hlediska dokončení i kvality úspěchu) však přistupují lektori k ošetření rizikových a protektivních faktorů s vysokou mírou adaptability a inovativnosti, a volí přitom rozmanité strategie, z nichž mnohé odpovídají logice desistenčního přístupu. Za nejdůležitější fakt v této oblasti je možné vyzdvihnout jejich komplexní přístup k definici úspěchu, který zohledňuje *mimo-programové*, *programové*, *post-programové* i *systémové* faktory vstupující do úsilí jedince skoncovat s trestnou činností. Lektori úspěch chápou jako různé subtilnější projevy pozitivní změny a transformace identity.

Mezi strategie řízení *mimo-programových faktorů* (věk, kriminální kariéra, zaměstnání, poruchy osobnosti, závislosti, sociální vazby) patří zejména výběr účastníků programu tak, aby složení terapeutické skupiny významněji nenarušovalo jeho průběh. Tento výběr bere v úvahu kombinaci rizikových a protektivních faktorů u každého odsouzeného, stejně jako jejich vzájemné působení ve skupině. Příkladem je snaha o postavení terapeutické skupiny tak, aby byly zastoupeny různé věkové kategorie odsouzených nebo lidé v různé fázi kriminální kariéry. Přizpůsobování složení skupiny designu programu však může některým skupinám odsouzených (např. Romům nebo osobám s psychiatrickou diagnózou) účast na programu ztěžovat. Další strategií je lpění

na dodržování smluvených pravidel skupiny včetně vyřazení jedinců pod vlivem zakázaných návykových látek. Tento přístup však komplikuje závislost některých odsouzených na legálně obstaraných psychofarmakách.

Důležitou strategií lektorů k ošetření *programových faktorů* (motivace a zapojení) je pojetí své profese jako služby zaměřené na podporu procesu desistence. Součástí takového sebepojetí je vzbuzování, posilování a udržování vnitřní motivace a angažovanosti všech účastníků vězeňských programů. Lektoři také vykazují ochotu pracovat s těmi, kteří jsou motivováni primárně instrumentálními důvody, s vědomím, že správným pedagogickým přístupem lze motivaci efektivně rozvíjet i u těchto jedinců. Snahy lektorů v této fázi jsou však mnohdy v kolizi se zaměstnáváním vězňů, jehož řízení probíhá odděleně od řízení vězeňských programů. Odsouzení jsou tak často nuceni upřednostnit výkon zaměstnání nad účastí v programu.

Mezi hlavní strategie ošetřování *post-programových faktorů* (následná péče ve vězení a na svobodě) je (mnohdy marná) snaha udržet jedince ve věznici, v níž se vězeňský program odehrával. Návrat účastníka programu do kmenové věznice, kde lze terapeutické služby využívat pouze v omezené formě, totiž ohrožuje udržení jeho motivace skoncovat s trestnou činností. Další strategií je posilování spolupráce s organizacemi poskytujícími podpůrné služby na svobodě a pečlivá a stupňovaná příprava jedince na okolnosti související s návratem do společnosti, a to včetně kultivování odolnosti proti stigmatizaci bývalých vězňů.

Základní strategií pro překlenutí *systemových problémů* je kontinuální vyjednávání s managementem o významu a zajištění všech aspektů nabízených vězeňských programů.

Mnoho poznatků, které jsem na předchozích řádcích zmínila souvisí s nastavením současného systému vězeňských programů, které je nutné při debatě o úspěchu v nich zohlednit. To logicky vzbuzuje zvědavost, jaké jsou vůbec aktuální možnosti implementace desistenční perspektivy do tohoto systému. Třetí podotázka tedy zněla: **Jaké jsou bariéry a příležitosti v práci s odsouzenými v České republice z hlediska desistenční perspektivy?** Podobně jako v předchozích otázkách strukturuji odpověď podle všech identifikovaných typů faktorů.

Bariérou pro práci na ošetření *mimo-programových faktorů* je přílišná standardizace dosavadních vězeňských programů, která nutí lektory přizpůsobovat složení skupiny předem stanovenému designu programu. To znemožňuje zacílit pozornost na specifické potřeby skupiny vězňů mezi něž patří ženy, starší odsouzení, Romové, LGBTQ+, odsouzení

s kratšími tresty nebo odsouzení s psychiatrickou diagnózou. Bariéru představuje také nedostupnost psychiatrické péče pro odsouzené s neošetřenými traumaty, která jsou mnohdy ošetřovány medikací bez patřičné diagnostiky, nebo nedostatek nástrojů pro posilování sociálních vazeb účastníků programu. Příležitosti související s tímto typem faktorů souvisejí se systémovým nastavením vězeňských programů a budu je proto diskutovat níže.

Hlavní bariérou v procesu integrace desistenční perspektivy do *programové* fáze je nedostatečné povědomí lektorů o specifických potřebách účastníků. Tento nedostatek informací pramení z omezeného množství dat poskytovaných ze strany kmenových věznic, což ztěžuje lektorům pochopení a identifikaci osobních příběhů a motivací odsouzených. Tato situace nutí lektory strávit více času s každým účastníkem, aby mohli efektivně rozpoznat a podpořit jejich vnitřní motivaci k ukončení trestné činnosti. Bariéru taktéž představuje neprovázanost vězeňských programů se zaměstnáváním ve věznici. Odsouzení zařazení do zaměstnání buď nemohou do programu vstoupit či jsou nuceni kvůli práci vynechávat některé lekce, což narušuje dynamiku skupiny i kontinuitu terapeutické práce. Povaha zaměstnání je také mnohdy v rozporu s novou prosociální identitou, kterou si odsouzení v programu mohou vytvořit. Odsouzení tak mohou být nuceni k chování, které je v nesouladu s jejich nově osvojenými morálními hodnotami. To redukuje potenciální kumulativní pozitivní desistenční efekt, který účast na obou aktivitách může způsobit. Za bariéru lze považovat také negativní vliv vězeňské kultury na účastníky vězeňských programů a jejich desistenční úsilí.

Jako velkou příležitost *programové* fáze vnímám primárně lektorské chápání sebe sama ve smyslu asistentů desistence provádějících vězně na jejich cestě k ukončení trestné činnosti. Dále je příležitostí prozatímní ochota lektorů pracovat i s nemotivovanými účastníky programů. Příležitost představuje také dobrá zkušenost s heterogenním složením skupin, což by mohlo napomoci větší integraci odsouzených považovaných z hlediska potenciálu úspěchu v programu za rizikovější. Za příležitost považuji také dobré zkušenosti se spontánní samoregulací terapeutických skupin, díky níž jsou účastníci nuceni flexibilněji reagovat na reakce svého nejbližšího okolí. V neposlední řadě, příležitostí je také lektorská znalost vězeňské kultury, která by mohla být využita v obsahu samotných programů jako příkladu komplikovaných životních situací čekajících na vězně po propuštění.

Bariérou *post-programové* fáze je absence navazujících služeb pro účastníky programů po jejich skončení tlumící potenciálně pozitivní signály z úspěšně absolvovaného programu. Bariéru představuje v této souvislosti také častá nemožnost dokončení výkonu

trestu pro účastníky programu v „programové“ věznici a nutnost návratu do „kmenové“ věznice. Příležitost představuje vhodné načasování programu, které umožňuje jedinci odejít brzy po absolvování programu na svobodu či do návazné služby.

Hlavní *systémovou* bariérou zavedení desistenční perspektivy do vězeňských programů představuje nedostatek finančních a personálních zdrojů významně ovlivňujících jejich dlouhodobou udržitelnost a kontinuitu. Významnou bariérou je také nedostatečné sdílení dostupných informací o účastnících programů mezi aktéry podílejícími se na nastavení parametrů vězeňských programů, které zamezují účinnější přípravě lektorů na ošetření *mimo-programových* faktorů. Příležitost představuje velká důvěra lektorů v účinnost programů a ochota je rozvíjet v tradici desistenční perspektivy (byť nereflexivně), která je demonstrována jejich snahou o vyjednávání lepších podmínek vězeňských programů s vedením věznic. To považuji za jeden z nejdůležitějších faktorů a potenciální východisko zavádění desistenční perspektivy do systému vězeňských programů v Česku.

Na základě výše uvedených odpovědí na tři výzkumné podotázky jsem zformulovala 15 konkrétních doporučení pro implementaci desistenční perspektivy do systému českých vězeňských programů, které přikládám v příloze č. 2 této práce. Na následujících řádcích se zbývá vypořádat s hlavní výzkumnou otázkou, kterou jsem si v práci položila: **Jak může perspektiva desistence obohatit porozumění úspěchu ve vězeňských programech?**

Desistenční perspektiva umožňuje komplexní uchopení posuzování úspěchu ve vězeňských programech reflektující její *mimo-programovou*, *programovou*, *post-programovou* i *systémovou* dimenzi. Účastník vstupuje do vězeňských programů často se značným a nereflexivním břemenem, které je třeba včas identifikovat a na nějž je třeba se řádně připravit. Účast v programu představuje poměrně dynamický proces, jehož průběh nesouvisí pouze s motivací a zapojením jedinců do programů a jejich aktivit, ale také s jejich interakcí s lektorem a zbytkem skupiny. Navíc se odehrává ve specifickém vězeňském prostředí, jehož aktéři mohou považovat účastníky za odlišující se běžným vězeňským standardům a takto k nim také přistupovat. Kvalitním absolvováním vězeňského programu však ještě není úspěch zaručen, neboť na účastníka čeká také období po skončení programu, případně po propuštění na svobodu, při němž čelí mnoha dalším vlivům tvarujícím jeho rozhodování o ukončení trestné činnosti. Konečně, samotné vězeňské programy nevznikají ve vakuu. Dostupnost informací o účastnících, finanční a personální zajištění, stejně jako podpora managementu věznic a psychologické rozpoložení lektorů mohou ovlivňovat

aktuální kvalitu jednotlivých programů a tím i úspěch jejich účastníků. Přistoupení na toto komplexní pojetí znamená v podstatě odmítnutí posuzování úspěšnosti na základě recidivy jako jediného ukazatele úspěchu v programu.

Desistenční perspektiva v tomto ohledu rozkládá pozornost při hodnocení úspěchu jak na rizikové, tak na protektivní faktory úspěšnosti v jednotlivých dimenzích celého procesu. Pokud nejsou vhodně identifikovány ty protektivní a neadekvátně ošetřeny ty rizikové, není možné počítat s kvalitním signálem desistence. K tomu je však nutné definovat pozice lektorů nikoli jako nezávislých expertů, ale jako asistentů desistence provázejících účastníky programu na jejich cestě ke skoncování s kriminalitou. Pouze takto je možné získat vhled a potenciální záznam celého komplexu faktorů ve všech uvedených dimenzích. To s sebou nese nutnost vzdálení se od převážně rizikově orientovaného diskurzu, běžně využívaného při posuzování účastníků programu, a přijetí diskurzu desistence, založeného na podpoře k pozitivní změně (Maruna, 2016). Jsem si vědoma, že to předpokládá větší pozornost akademické i odborné komunity k aktuálním poznatkům desistenčního výzkumu (viz Tomášek, 2024; Krulichová et al., 2023).

Nutno říci, že tato práce navrhuje změnu v přístupu k hodnocení vězeňských programů v situaci, kdy systematické vyhodnocování českých vězeňských programů je teprve v zárodcích. Právě proto je však dle mého názoru důležité implementovat desistenční perspektivu do hodnocení úspěchu ve vězeňských programech dříve, než vědecko-výzkumná snaha, používající primárně indikátor recidivy jako úspěchu v programu, tuto příležitost oddálí. Zároveň nám toto hodnocení založené na úspěšnosti může říct mnohé o samotných programech a jejich nastavení.

Závěrem je třeba zopakovat limity mého výzkumu a identifikovat příležitosti, které tyto limity nabízejí budoucím výzkumům v této oblasti. Limitem práce je především to, že se její jádro opírá o lektorské reprezentace úspěchu ve vězeňských programech doplněné o oficiální data z vězeňských databází, nad jejichž konstrukcí jsem nemohla mít žádnou kontrolu. Do dalšího výzkumu by měli být ve značně větší míře zahrnuti také účastníci vězeňských programů. Jejich bezprostřední zkušenosti a hlubší vhled do vnímání vlastních proměn jsou neocenitelným zdrojem informací, které nám umožňují lépe pochopit, jak jsou programy vnímány a prožívány těmi, pro něž jsou designovány. Zahrnutí hlasu účastníků vězeňských programů do hodnocení přináší nejen plastičtější pohled na efektivitu programů, ale také nám poskytuje klíčová data pro identifikaci oblastí, kde je třeba programy přizpůsobit. Přímé svědectví odsouzených může odhalit jak potenciální bariéry v cestě k desistenci, tak posílit

faktory, které podporují pozitivní změnu. Tím se otevírá prostor pro transformaci vězeňských programů do podoby, která je založena na skutečném porozumění a empatii, čímž se zvyšuje pravděpodobnost úspěchu a dlouhodobého přínosu pro odsouzené, ale také pro společnost, do které se odsouzení po propuštění navrací.

V rámci budoucích výzkumných snah je zásadní, aby byl úspěch ve vězeňských programech posuzován také z pohledu odsouzených žen, a to s přihlédnutím ke všem jejich specifickým potřebám a okolnostem. Prohloubení poznání v této oblasti vyžaduje přístup, který hlouběji a systematicky rozpozná a adresuje genderové rozdíly ve faktorech vedoucích k desistenci ve vězeňském prostředí a v rámci vězeňských programů.

Kritickým krokem je také testování validity a reliability představených nástrojů pro měření signálů desistence a jejich konfrontace s následnou recidivou či její absencí.

Dále je třeba zdůraznit význam sběru longitudinálních dat, která sledují jednotlivce dlouhodobě během programu a po jejich propuštění na svobodu. Aby bylo možné adekvátně posuzovat a diferencovat efektivitu jednotlivých vězeňských programů, je nezbytné zavést systém dlouhodobého sledování a analýzy úspěšnosti každého z nich. Tento přístup by umožnil identifikovat specifické faktory, které přispívají k úspěchům nebo neúspěchům daných programů, a rozpoznat variabilitu ve výsledcích napříč různými iniciativami.

Navíc považuji za nezbytné rozšíření dosahu výzkumu tak, aby zahrnoval také ty odsouzené, kteří mají zájem o účast v programech, avšak jsou vyloučeni kvůli omezené kapacitě nebo jiným bariérám, a také osoby, které nejsou o existenci těchto programů vůbec informovány. Pochopení těchto specifických situací by mohlo odhalit skryté překážky v přístupu k programům a pomoci identifikovat nové cesty, jak tuto podporu rozšířit a optimalizovat.

Budoucí výzkumné projekty by měly překročit hranice sledování chování jedinců během doby strávené ve vězeňské instituci a zaměřit se také na proces desistence po jejich reintegraci do společnosti. V kontextu České republiky se již setkáváme s průkopnickými studii tohoto jevu, jak dokládají práce Tomáška (2017, 2019, 2024) či Krulichové a kol. (2023). Tyto studie představují hodnotný fundament pro další komparativní analýzy a pro rozvoj a prohloubení našeho porozumění procesům desistence, které by měly být významně zkoumány v širších sociálních a časových parametrech.

LITERATURA

- Abeling-Judge, D. (2021). Social Opportunities and Controls: Revisiting the Desistance Effect of Employment. *Deviant Behavior*, 42(9), 1177–1193. <https://doi.org/10.1080/01639625.2020.1734169>
- Abell, L. (2018). Exploring the Transition to Parenthood as a Pathway to Desistance. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 4(4), 395–426. <https://doi.org/10.1007/s40865-018-0089-6>
- Abrams, L. S., & Terry, D. (2017). *Everyday Desistance: The Transition to Adulthood Among Formerly Incarcerated Youth*. Rutgers University Press.
- Andrews, D. A., & Bonta, J. (2010). Rehabilitating criminal justice policy and practice. *Psychology, Public Policy, and Law*, 16(1), 39–55. <https://doi.org/10.1037/a0018362>
- Andrews, D. A., Bonta, J., & Wormith, J. S. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does Adding the Good Lives Model Contribute to Effective Crime Prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 38(7), 735–755. <https://doi.org/10.1177/0093854811406356>
- Andrews, D. A., Kiessling, J. J., Robinson, D., & Mickus, S. (1986). The risk principle of case classification: An outcome evaluation with young adult probationers. *Canadian Journal of Criminology*, 28, 377–384.
- Andrews, D. A., Zinger, I., Hoge, R. D., Bonta, J., Gendreau, P., & Cullen, F. T. (1990). Does correctional treatment work? a clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28(3), 369–404. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1990.tb01330.x>
- Armour, C. (2012). Mental Health in Prison: A Trauma Perspective on Importation and Deprivation. *International Journal of Criminology and Sociological Theory*, 5(2), Article 2. <https://ijcst.journals.yorku.ca/index.php/ijcst/article/view/35703>
- Asencio, E. K., & Burke, P. J. (2011). Does Incarceration Change the Criminal Identity? A Synthesis of Labeling and Identity Theory Perspectives on Identity Change. *Sociological Perspectives*, 54(2), 163–182. <https://doi.org/10.1525/sop.2011.54.2.163>
- Babcock, J. C., & Steiner, R. (1999). The relationship between treatment, incarceration, and recidivism of battering: A program evaluation of Seattle's coordinated community response to domestic violence. *Journal of Family Psychology*, 13, 46–59. <https://doi.org/10.1037/0893-3200.13.1.46>
- Bahr, S. J., Harris, P. E. (Lish), Strobell, J. H., & Taylor, B. M. (2013). An Evaluation of a Short-Term Drug Treatment for Jail Inmates. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 57(10), 1275–1296. <https://doi.org/10.1177/0306624X12448650>
- Bales, W. D., & Piquero, A. R. (2012). Assessing the impact of imprisonment on recidivism. *Journal of Experimental Criminology*, 8(1), 71–101. <https://doi.org/10.1007/s11292-011-9139-3>
- Bandura, A. (1973). *Aggression: A social learning analysis*. Prentice-Hall.
- Barnett, G. D., & Fitzalan Howard, F. (2018). What Doesn't Work to Reduce Reoffending? A Review of Reviews of Ineffective Interventions for Adults Convicted of Crimes. *European Psychologist*, 23(2), 111–129. <https://doi.org/10.1027/1016-9040/a000323>
- Barry, M. (2010). *Young women in transition: From offending to desistance*.
- Barry, M., Farrall, S., & France, A. (2022). *Desistance and the State: Revisiting the Individualization Thesis in Criminology and Criminal Justice*.
- Baybutt, M., & Chemlal, K. (2016). Health-promoting prisons: Theory to practice. *Global Health Promotion*, 23(1_suppl), 66–74. <https://doi.org/10.1177/1757975915614182>

- Beaver, K. M., Wright, J. P., DeLisi, M., & Vaughn, M. G. (2008). Desistance from delinquency: The marriage effect revisited and extended. *Social Science Research*, 37(3), 736–752. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2007.11.003>
- Becker, G. S., Landes, E. M., & Michael, R. T. (1977). An Economic Analysis of Marital Instability. *Journal of Political Economy*, 85(6), 1141–1187. <https://doi.org/10.1086/260631>
- Becker, H. (1967). *Outsiders*. Free Press.
- Behan, C. (2014). Learning to Escape: Prison Education, Rehabilitation and the Potential for Transformation. *Journal of Prison Education and Reentry*, 1(1), 20–31.
- Berenji, B., Chou, T., & D’Orsogna, M. R. (2014). Recidivism and Rehabilitation of Criminal Offenders: A Carrot and Stick Evolutionary Game. *PLoS ONE*, 9(1), e85531. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0085531>
- Berg, M. T., & Cobbina, J. E. (2017). Cognitive Transformation, Social Ecological Settings, and the Reentry Outcomes of Women Offenders. *Crime & Delinquency*, 63(12), 1522–1546. <https://doi.org/10.1177/0011128716660521>
- Berman, A. H. (2004). The Reasoning and Rehabilitation Program: Assessing Short – and Long-Term Outcomes Among Male Swedish Prisoners. *Journal of Offender Rehabilitation*, 40, 85–103. https://doi.org/10.1300/J076v40n01_05
- Bersani, B. E., & Doherty, E. E. (2018). Desistance from Offending in the Twenty-First Century. *Annual Review of Criminology*, 1(1), 311–334. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-032317-092112>
- Berube, D. A., & Green, D. P. (2007). The Effects of Sentencing on Recidivism: Results from a Natural Experiment. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.999445>
- Beyko, M. J., & Wong, S. C. P. (2005). Predictors of Treatment Attrition as Indicators for Program Improvement not Offender Shortcomings: A Study of Sex Offender Treatment Attrition. *Sexual Abuse*, 17(4), 375–389. <https://doi.org/10.1177/107906320501700403>
- Biedermanová, E., & Petras, M. (2011). *Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Blagden, N., Winder, B., & Hames, C. (2016). “They Treat Us Like Human Beings”—Experiencing a Therapeutic Sex Offenders Prison: Impact on Prisoners and Staff and Implications for Treatment. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 60(4), 371–396. <https://doi.org/10.1177/0306624X14553227>
- Blokland, A. A. J., & Nieuwbeerta, P. (2005). THE EFFECTS OF LIFE CIRCUMSTANCES ON LONGITUDINAL TRAJECTORIES OF OFFENDING*. *Criminology*, 43(4), 1203–1240. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2005.00037.x>
- Blomberg, T. G., Bales, W. D., Mann, K., Piquero, A. R., & Berk, R. A. (2011). Incarceration, education and transition from delinquency. *Journal of Criminal Justice*, 39(4), 355–365. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2011.04.003>
- Bonta, J., & Andrews, D. A. (2024). *The psychology of criminal conduct* (Seventh edition). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Bonta, J., Wallace-Capretta, S., & Rooney, J. (2000). A Quasi-Experimental Evaluation of an Intensive Rehabilitation Supervision Program. *Criminal Justice and Behavior*, 27(3), 312–329. <https://doi.org/10.1177/0093854800027003003>
- Bosma, A., Kunst, M., Reef, J., Dirkzwager, A., & Nieuwbeerta, P. (2016). Prison-Based Rehabilitation: Predictors of Offender Treatment Participation and Treatment Completion. *Crime & Delinquency*, 62(8), 1095–1120. <https://doi.org/10.1177/0011128714549654>

- Boudon, R. (2003). Beyond Rational Choice Theory. *Annual Review of Sociology*, 29(1), 1–21. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.29.010202.100213>
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Brayford, J., Cowe, F., & Deering, J. (Eds.). (2010). *What else works? Creative work with offenders*. Willan Publishing.
- Broidy, L., & Cauffman, E. (2017). The Glueck Women: Using the Past to Assess and Extend Contemporary Understandings of Women’s Desistance from Crime. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 3(2), 102–125. <https://doi.org/10.1007/s40865-016-0048-z>
- Bronson, J., Zimmer, S., & Berzofsky, M. (2017). *Drug Use, Dependence, and Abuse Among State Prisoners and Jail Inmates, 2007-2009*.
- Brown, R. A., Monti, P. M., Myers, M. G., Martin, R. A., Rivinus, T., Dubreuil, M. E., & Rohsenow, D. J. (1998). Depression Among Cocaine Abusers in Treatment: Relation to Cocaine and Alcohol Use and Treatment Outcome. *American Journal of Psychiatry*, 155(2), 220–225. <https://doi.org/10.1176/ajp.155.2.220>
- Browne, K. D., Foreman, L., & Middleton, D. (1998). Predicting treatment drop-out in sex offenders. *Child Abuse Review*, 7(6), 402–419. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-0852\(199811/12\)7:6<402::AID-CAR530>3.0.CO;2-9](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-0852(199811/12)7:6<402::AID-CAR530>3.0.CO;2-9)
- Brunner, F., Neumann, I., Yoon, D., Rettenberger, M., Stück, E., & Briken, P. (2019). Determinants of Dropout From Correctional Offender Treatment. *Frontiers in Psychiatry*, 10, 142. <https://doi.org/10.3389/fpsy.2019.00142>
- Bucklen, K. B. (2021). *Desistance-Focused Criminal Justice Practice*.
- Bui, H. N., & Morash, M. (2010). The Impact of Network Relationships, Prison Experiences, and Internal Transformation on Women’s Success After Prison Release. *Journal of Offender Rehabilitation*, 49(1), 1–22. <https://doi.org/10.1080/10509670903435381>
- Burnett, R. (2004). To reoffend or not to reoffend? The ambivalence of convicted property offenders. In *After Crime and Punishment*. Willan.
- Burnett, R., & Maruna, S. (2006). The kindness of prisoners: Strengths-based resettlement in theory and in action. *Criminology & Criminal Justice*, 6(1), 83–106. <https://doi.org/10.1177/1748895806060668>
- Burnett, R., & McNeill, F. (2005). The place of the officer-offender relationship in assisting offenders to desist from crime. *Probation Journal*, 52(3), 221–242. <https://doi.org/10.1177/0264550505055112>
- Bushway, S. D., & Apel, R. (2012). A Signaling Perspective on Employment-Based Reentry Programming. *Criminology & Public Policy*, 11(1), 21–50. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9133.2012.00786.x>
- Bushway, S. D., & Paternoster, R. (2013). Desistance from Crime: A Review and Ideas for Moving Forward. In C. L. Gibson & M. D. Krohn (Eds.), *Handbook of Life-Course Criminology: Emerging Trends and Directions for Future Research* (pp. 213–231). Springer. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5113-6_13
- Bushway, S. D., Piquero, A. R., Broidy, L. M., Cauffman, E., & Mazerolle, P. (2001). An empirical framework for studying desistance as a process. *Criminology*, 39(2), 491–516. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2001.tb00931.x>
- Butzin, C., Saum, C., & Scarpitti, F. (2002). Factors Associated with Completion of a Drug User Treatment Court Diversion Program. *Substance Use & Misuse*, 37, 1615–1633. <https://doi.org/10.1081/JA-120014424>
- Cadsky, O., Hanson, R. K., Crawford, M., & Lalonde, C. (1996). Attrition From a Male Batterer Treatment Program: Client-Treatment Congruence and Lifestyle Instability. *Violence and Victims*, 11(1), 51–64. <https://doi.org/10.1891/0886-6708.11.1.51>

- Carl, L. C., Schmucker, M., & Lösel, F. (2020). Predicting Attrition and Engagement in the Treatment of Young Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 64(4), 355–374. <https://doi.org/10.1177/0306624X19877593>
- Cartier, J., Farabee, D., & Prendergast, M. L. (2006). Methamphetamine Use, Self-Reported Violent Crime, and Recidivism Among Offenders in California Who Abuse Substances. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(4), 435–445. <https://doi.org/10.1177/0886260505285724>
- Chouhy, C., Cullen, F. T., & Lee, H. (2020). A Social Support Theory of Desistance. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 6(2), 204–223. <https://doi.org/10.1007/s40865-020-00146-4>
- Cid, J., & Martí, J. (2012). Turning points and returning points: Understanding the role of family ties in the process of desistance. *European Journal of Criminology*, 9(6), 603–620. <https://doi.org/10.1177/1477370812453102>
- Cloyes, K., Wong, B., Latimer, S., & Abarca, J. (2010). *Time to Prison Return for Offenders With Serious Mental Illness Released From Prison: A Survival Analysis*. <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0093854809354370>
- Cobbina, J. E. (2009). *From prison to home: Women's pathways in and out of crime* [Ph.D.]. <https://www.proquest.com/docview/305088589/abstract/4BEF625A1CF84C0BPQ/1>
- Cohen, J. (2013). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (0 ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203771587>
- Colman, C., & Vander Laenen, F. (2012). “Recovery Came First”: Desistance versus Recovery in the Criminal Careers of Drug-Using Offenders. *The Scientific World Journal*, 2012, 1–9. <https://doi.org/10.1100/2012/657671>
- Comfort, M. (2012). “It Was Basically College to Us”: Poverty, Prison, and Emerging Adulthood. *Journal of Poverty*, 16(3), 308–322. <https://doi.org/10.1080/10875549.2012.695923>
- Committee on Evaluating Success Among People Released from Prison, Committee on Law and Justice, Division of Behavioral and Social Sciences and Education, & National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. (2022). *The Limits of Recidivism: Measuring Success After Prison* (R. Rosenfeld & A. Grigg, Eds.; p. 26459). National Academies Press. <https://doi.org/10.17226/26459>
- Copp, J. E., Giordano, P. C., Longmore, M. A., & Manning, W. D. (2020). Desistance from Crime during the Transition to Adulthood: The Influence of Parents, Peers, and Shifts in Identity. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 57(3), 294–332. <https://doi.org/10.1177/0022427819878220>
- Craig, J. M., Diamond, B., & Piquero, A. R. (2014). Marriage as an Intervention in the Lives of Criminal Offenders. In J. A. Humphrey & P. Cordella (Eds.), *Effective Interventions in the Lives of Criminal Offenders* (pp. 19–37). Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-1-4614-8930-6_2
- Creswell, J. W., & Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and conducting mixed methods research* (2nd edition). Sage.
- Crewe, B., & Ievins, A. (2020). The prison as a reinventive institution. *Theoretical Criminology*, 24(4), 568–589. <https://doi.org/10.1177/1362480619841900>
- Crisanti, A. S., Case, B. F., Isakson, B. L., & Steadman, H. J. (2014). Understanding Study Attrition in the Evaluation of Jail Diversion Programs for Persons With Serious Mental Illness or Co-Occurring Substance Use Disorders. *Criminal Justice and Behavior*, 41(6), 772–790. <https://doi.org/10.1177/0093854813514580>

- Cullen. (2005). The twelve people who saved rehabilitation: how the science of criminology made a difference: the American society of criminology 2004. *Criminology*, 43(1), 1–42. <https://doi.org/10.1111/j.0011-1348.2005.00001.x>
- Cullen, F., & Gilbert, K. (2012). *Reaffirming Rehabilitation* (0 ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315721361>
- Cullen, F. T. (2012). Taking rehabilitation seriously: Creativity, science, and the challenge of offender change. *Punishment & Society*, 14(1), 94–114. <https://doi.org/10.1177/1462474510385973>
- Cullen, F. T., & Gendreau, P. (2000). Assessing Correctional Rehabilitation: Policy, Practice, and Prospects. *Criminal Justice*.
- Cullen, F. T., & Jonson, C. L. (2017). *Correctional theory: Context and consequences* (Second Edition). SAGE.
- Cusson, M., & Pinsonneault, P. (1986). The decision to give up crime: The reasoning (Rational choice perspectives on offending). *DB Cornish & RV Clarke (Hrsg.)*.
- Damm, A. P., & Gorinas, C. (2020). Prison as a Criminal School: Peer Effects and Criminal Learning behind Bars. *The Journal of Law and Economics*, 63(1), 149–180. <https://doi.org/10.1086/706820>
- Davidson, K. M. (2020). Testing an Interactionist Theory of Treatment Engagement in a Pennsylvania Prison-Based Therapeutic Community. *Criminal Justice and Behavior*, 47(10), 1282–1298. <https://doi.org/10.1177/0093854820919782>
- Davis, L. M. (2013). *Evaluating the Effectiveness of Correctional Education: A Meta-Analysis of Programs That Provide Education to Incarcerated Adults*. Rand Corporation.
- De Leon, G., Melnick, G., Thomas, G., Kressel, D., & Wexler, H. K. (2000). Motivation for Treatment in a Prison-Based Therapeutic Community. *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 26(1), 33–46. <https://doi.org/10.1081/ADA-100100589>
- De Li, S., & MacKenzie, D. L. (2003). The Gendered Effects of Adult Social Bonds on the Criminal Activities of Probationers. *Criminal Justice Review*, 28(2), 278–298. <https://doi.org/10.1177/073401680302800205>
- DeLisi, M., Trulson, C. R., Marquart, J. W., Drury, A. J., & Kosloski, A. E. (2011). Inside the Prison Black Box: Toward a Life Course Importation Model of Inmate Behavior. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 55(8), 1186–1207. <https://doi.org/10.1177/0306624X11383956>
- DeMaris, A. (1989). Attrition in Batterers' Counseling: The Role of Social and Demographic Factors. *Social Service Review*, 63(1), 142–154. <https://doi.org/10.1086/603684>
- Dilalla, L. F., & Gottesman, I. I. (1989). Heterogeneity of causes for delinquency and criminality: Lifespan perspectives. *Development and Psychopathology*, 1(4), 339–349. <https://doi.org/10.1017/S0954579400000511>
- Drápal, J. (2017). Proč měřit recidivu nebinárně? *Česká kriminologie* (2).
- Drápal, J., Jiříčka, V., & Raszková, T. (Eds.). (2021). *České vězeňství* (Vydání první). Wolters Kluwer ČR, a. s.
- Drieschner, K. H., & Verschuur, J. (2010). Treatment engagement as a predictor of premature treatment termination and treatment outcome in a correctional outpatient sample. *Criminal Behaviour and Mental Health*, 20(2), 86–99. <https://doi.org/10.1002/cbm.757>
- Dudeck, M., Drenkhahn, K., Spitzer, C., Barnow, S., Kopp, D., Kuwert, P., Freyberger, H. J., & Dünkel, F. (2011). Traumatization and mental distress in long-term prisoners in Europe. *Punishment & Society*, 13(4), 403–423. <https://doi.org/10.1177/1462474511414782>

- Duguid, S. R. (2000). *Can Prisons Work: The Prisoner as Object and Subject in Modern Corrections*. University of Toronto Press. <https://doi.org/10.3138/9781442671676>
- Ebaugh, H. R. F. (1988). *Becoming an Ex: The Process of Role Exit*. University of Chicago Press.
- Erickson, M. L. (1978). Schools for Crime? *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 15(1), 31–34. <https://doi.org/10.1177/002242787801500104>
- Erisman, W., & Contardo, J. B. (2005). Learning to Reduce Recidivism: A 50-State Analysis of Postsecondary Correctional Education Policy. In *Institute for Higher Education Policy*. Institute for Higher Education Policy. <https://eric.ed.gov/?id=ED558210>
- Eysenck, S. B. G., & Eysenck, H. J. (1969). Scores on Three Personality Variables as a Function of Age, Sex and Social Class. *British Journal of Social and Clinical Psychology*, 8(1), 69–76. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8260.1969.tb00588.x>
- Ezell, M. E. (2007). The Effect of Criminal History Variables on the Process of Desistance in Adulthood Among Serious Youthful Offenders. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 28–49. <https://doi.org/10.1177/1043986206298943>
- Farrall, S. (2003). J'accuse: Probation Evaluation-Research Epistemologies: Part Two: This Time its Personal and Social Factors. *Criminal Justice*, 3(3), 249–268. <https://doi.org/10.1177/14668025030033002>
- Farrall, S., Bottoms, A., & Shapland, J. (2010). Social structures and desistance from crime. *European Journal of Criminology*, 7(6), 546–570. <https://doi.org/10.1177/1477370810376574>
- Farrall, S., & Bowling, B. (1999). Structuration, human development and desistance from crime. *British Journal of Criminology*, 39(2), 253–268. <https://doi.org/10.1093/bjc/39.2.253>
- Farrall, S., & Maruna, S. (2004). Desistance-Focused Criminal Justice Policy Research: Introduction to a Special Issue on Desistance from Crime and Public Policy. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 43(4), 358–367. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2311.2004.00335.x>
- Farrington, D. P. (2000). Explaining and Preventing Crime: The Globalization of Knowledge—the American Society of Criminology 1999 Presidential Address. *Criminology*, 38(1), 1–24. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2000.tb00881.x>
- Farrington, D. P., Kazemian, L., & Piquero, A. R. (2018). *The Oxford Handbook of Developmental and Life-Course Criminology*. Oxford University Press.
- Farrington, D. P., & Welsh, B. C. (2008). *Saving Children from a Life of Crime: Early Risk Factors and Effective Interventions*. Oxford University Press.
- Ford, J. A., & Schroeder, R. D. (2010). Higher education and criminal offending over the life course. *Sociological Spectrum*, 31(1), 32–58. <https://doi.org/10.1080/02732173.2011.525695>
- Forrest, W. (2007). *Adult Family Relationships and Desistance from Crime*. <https://doi.org/10.15496/PUBLIKATION-8602>
- Forrest, W. (2014). Cohabitation, Relationship Quality, and Desistance From Crime. *Journal of Marriage and Family*, 76(3), 539–556. <https://doi.org/10.1111/jomf.12105>
- Fox, K. J. (2022). Desistance frameworks. *Aggression and Violent Behavior*, 63, 101684. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2021.101684>
- France, A., Bottrell, D., & Haddon, E. (2013). The role of habitus and reflexivity in young people managing pathways out of crime. *International Journal on School Disaffection*, 10(1), 11–27. <https://doi.org/10.18546/IJSD.10.1.02>
- Gadd, D. (2006). The role of recognition in the desistance process: A case analysis of a former far-right activist. *Theoretical Criminology*, 10(2), 179–202. <https://doi.org/10.1177/1362480606063138>

- Ganapathy, N. (2018). Rehabilitation, reintegration and recidivism: A theoretical and methodological reflection. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, 28(3), 154–167. <https://doi.org/10.1080/02185385.2018.1501416>
- Ganem, N. M., & Agnew, R. (2007). Parenthood and adult criminal offending: The importance of relationship quality. *Journal of Criminal Justice*, 35(6), 630–643. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2007.09.008>
- Garfinkel, H. (1956). Conditions of Successful Degradation Ceremonies. *American Journal of Sociology*, 61(5), 420–424. <https://doi.org/10.1086/221800>
- Garland, B. (2004). The Impact of Administrative Support on Prison Treatment Staff Burnout: An exploratory Study. *The Prison Journal*, 84(4), 452–471. <https://doi.org/10.1177/0032885504269343>
- Garner, B. R., Knight, K., Flynn, P. M., Morey, J. T., & Simpson, D. D. (2007). *Measuring Offender Attributes and Engagement in Treatment Using the Client Evaluation of Self and Treatment*. 20.
- Geer, T. M., Becker, J. V., Gray, S. R., & Krauss, D. (2001). Predictors of Treatment Completion in a Correctional Sex Offender Treatment Program. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 45(3), 302–313. <https://doi.org/10.1177/0306624X01453003>
- Gelsthorpe, L., Sharpe, G., & Roberts, J. (2007). *Provision for Women Offenders in the Community*.
- Gendreau, P., Goggin, C., & Cullen, F. (1999). *The Effects of Prison Sentences on Recidivism1*. <https://www.semanticscholar.org/paper/The-Effects-of-Prison-Sentences-on-Recidivism1-Gendreau-Goggin/7404feb6dddd2d9e18cb7dcab75f31cda9db0633>
- Gendreau, P., Little, T., & Goggin, C. (1996). A Meta-Analysis of the Predictors of Adult Offender Recidivism: What Works!. *Criminology*, 34(4), 575–608. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1996.tb01220.x>
- Gibbens, T. C. N. (1984). BORSTAL BOYS AFTER 25 YEARS. *The British Journal of Criminology*, 24(1), 49–62. <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a047424>
- Giordano, P. C., Cernkovich, S. A., & Rudolph, J. L. (2002). Gender, Crime, and Desistance: Toward a Theory of Cognitive Transformation. *American Journal of Sociology*, 107(4), 990–1064. <https://doi.org/10.1086/343191>
- Giordano, P. C., Schroeder, R. D., & Cernkovich, S. A. (2007). Emotions and Crime over the Life Course: A Neo-Meadian Perspective on Criminal Continuity and Change. *American Journal of Sociology*, 112(6), 1603–1661. <https://doi.org/10.1086/512710>
- Giordano, P. C., Seffrin, P. M., Manning, W. D., & Longmore, M. A. (2011). Parenthood and crime: The role of wantedness, relationships with partners, and sex. *Journal of Criminal Justice*, 39(5), 405–416. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2011.05.006>
- Glaser, D. (1979). Economic and Sociocultural Variables affecting Rates of Youth Unemployment, Delinquency, and Crime. *Youth & Society*, 11(1), 53–82. <https://doi.org/10.1177/0044118X7901100103>
- Glueck, S., & Glueck, E. (1968). *Delinquents and Nondelinquents in Perspective*: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674188754>
- Glueck, S., & Glueck, E. (1974). *Of delinquency and crime- A panorama of years of search and research*.
- Goffman, E. (1961). *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. AldineTransaction.
- Goffman, E. (2009). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Simon and Schuster.

- Goodrum, S., Staton, M., Leukefeld, C., Webster, J. M., & Purvis, R. T. (2003). Perceptions of a Prison-Based Substance Abuse Treatment Program Among Some Staff and Participants. *Journal of Offender Rehabilitation*, 37(3–4), 27–46. https://doi.org/10.1300/J076v37n03_02
- Gottlieb, A., & Sugie, N. F. (2019). Marriage, Cohabitation, and Crime: Differentiating Associations by Partnership Stage. *Justice Quarterly*, 36(3), 503–531. <https://doi.org/10.1080/07418825.2018.1445275>
- Graham, H. (2016). *Rehabilitation Work: Supporting Desistance and Recovery*. Routledge.
- Graham, H., & McNeill, F. (2017). *Desistance: Envisioning Futures*.
- Graham, J., & Bowling, B. (1995). *Young People and Crime | Office of Justice Programs*. <https://www.ojp.gov/ncjrs/virtual-library/abstracts/young-people-and-crime>
- Green, S., Lancaster, E., & Feasey, S. (2013). *Addressing Offending Behaviour: Context, Practice and Value*. Routledge.
- Gromet, D. M., & Darley, J. M. (2006). Restoration and Retribution: How Including Retributive Components Affects the Acceptability of Restorative Justice Procedures. *Social Justice Research*, 19(4), 395–432. <https://doi.org/10.1007/s11211-006-0023-7>
- Håkansson, A., & Berglund, M. (2012). Risk factors for criminal recidivism – a prospective follow-up study in prisoners with substance abuse. *BMC Psychiatry*, 12(1), 111. <https://doi.org/10.1186/1471-244X-12-111>
- Halimi, M., Brosens, D., De Donder, L., & Engels, N. (2017). Learning during Imprisonment: Prisoners’ Motives to Educational Participation within a Remand Prison in Belgium. *Journal of Correctional Education (1974-)*, 68(1), 3–31.
- Hall, L., & Harris, L. (2023). The gendered weight of desistance and understanding the ‘love of a good woman’: Desistance emotional work (DEW). *Probation Journal*, 70(3), 224–241. <https://doi.org/10.1177/02645505221118084>
- Halsey, M. (2007). On confinement: Resident and inmate perspectives of secure care and imprisonment. *Probation Journal*, 54(4), 338–367. <https://doi.org/10.1177/0264550507083535>
- Halsey, M., Armstrong, R., & Wright, S. (2017). ‘F*ck It!’: Matza and the Mood of Fatalism in the Desistance Process. *The British Journal of Criminology*, 57(5), 1041–1060. <https://doi.org/10.1093/bjc/azw041>
- Hamberger, L. K., Lohr, J. M., & Gottlieb, M. (2000). Predictors of Treatment Dropout from a Spouse Abuse Abatement Program. *Behavior Modification*, 24(4), 528–552. <https://doi.org/10.1177/0145445500244003>
- Hamlyn, B., & Lewis, D. (2000). *Women prisoners: A survey of their work and training experiences in custody and on release*. Research, Development and Statistics Directorate, Home Office.
- Hanson, R. K., Broom, I., & Stephenson, M. (2004). Evaluating community sex offender treatment programs: A 12-Year follow-up of 724 offenders. *Canadian Journal of Behavioural Science / Revue Canadienne Des Sciences Du Comportement*, 36, 87–96. <https://doi.org/10.1037/h0087220>
- Healy, D. (2013). Changing fate? Agency and the desistance process. *Theoretical Criminology*, 17(4), 557–574. <https://doi.org/10.1177/1362480613494991>
- Healy, D., & O’Donnell, I. (2008). Calling time on crime: Motivation, generativity and agency in Irish probationers. *Probation Journal*, 55(1), 25–38. <https://doi.org/10.1177/0264550507085676>
- Hiller, M., Knight, K., & Simpson, D. (1999). Risk Factors That Predict Dropout from Corrections-Based Treatment for Drug Abuse. *The Prison Journal*, 79(4), 411–430. <https://doi.org/10.1177/0032885599079004004>

- Hird, Williams, P., & Dominic, J. (1997). Survey of attendance at a community-based anger control group treatment programme with reference to source of referral, age of client and external motivating features. *Journal of Mental Health, 6*(1), 47–54. <https://doi.org/10.1080/09638239719030>
- Hirschi, T., & Gottfredson, M. (1983). *Age and the Explanation of Crime*.
- Hirschi, T., & Gottfredson, M. R. (2000). In Defense of Self-Control. *Theoretical Criminology, 4*(1), 55–69. <https://doi.org/10.1177/1362480600004001003>
- Hochstetler, A., Murphy, D. S., & Simons, R. L. (2004). Damaged Goods: Exploring Predictors of Distress in Prison Inmates. *Crime & Delinquency, 50*(3), 436–457. <https://doi.org/10.1177/0011128703257198>
- Hollin, C. R. (2005). *The Essential Handbook of Offender Assessment and Treatment*. John Wiley & Sons.
- Holsinger, K., & Hodge, J. P. (2016). The Experiences of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Girls in Juvenile Justice Systems. *Feminist Criminology, 11*(1), 23–47. <https://doi.org/10.1177/1557085114557071>
- Huebner, B. M., & Cobbina, J. (2007). The Effect of Drug Use, Drug Treatment Participation, and Treatment Completion on Probationer Recidivism. *Journal of Drug Issues, 37*(3), 619–641. <https://doi.org/10.1177/002204260703700307>
- Humphrey, J. A., & Cordella, P. (Eds.). (2014). *Effective Interventions in the Lives of Criminal Offenders*. Springer New York. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-8930-6>
- Hunter, B. W. (2015). *White-collar offenders and desistance from crime: Future selves and the constancy of change* (First Edition). Routledge, Taylor & Francis Group.
- Hussong, A. M., Curran, P. J., Moffitt, T. E., Caspi, A., & Carrig, M. M. (2004). Substance abuse hinders desistance in young adults' antisocial behavior. *Development and Psychopathology, 16*(04). <https://doi.org/10.1017/S095457940404012X>
- Huynh, K. H., Hall, B., Hurst, M. A., & Bikos, L. H. (2015). Evaluation of the Positive Re-Entry in Corrections Program: A Positive Psychology Intervention With Prison Inmates. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 59*(9), 1006–1023. <https://doi.org/10.1177/0306624X14523385>
- Jamieson, G. M., Cathy Murray, Janet. (2004). Desistance from crime: Is It Different For Women and Girls? In *After Crime and Punishment*. Willan.
- Jiříčka, V., Petras, M., Hůrka, M., & Drahy, F. (2013). Hodnocení kriminogenních rizik a potřeb odsouzených nástrojem SARPO. *Soudce, 10*, 5–10.
- Kaiser, K. A., Piquero, A., Keena, L., & Howley, C. (2022). Assessing the Institutional Barriers and Individual Motivational Factors to Participation in Prison-Based Programs. *Crime & Delinquency, 00111287221114804*. <https://doi.org/10.1177/00111287221114804>
- Kazemian, L. (2007). Desistance From Crime: Theoretical, Empirical, Methodological, and Policy Considerations. *Journal of Contemporary Criminal Justice, 23*(1), 5–27. <https://doi.org/10.1177/1043986206298940>
- Kerrison, E. M. (2017). An historical review of racial bias in prison-based substance abuse treatment design. *Journal of Offender Rehabilitation, 56*(8), 567–592. <https://doi.org/10.1080/10509674.2017.1363114>
- Kim, R. H., & Clark, D. (2013). The effect of prison-based college education programs on recidivism: Propensity Score Matching approach. *Journal of Criminal Justice, 41*(3), 196–204. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2013.03.001>
- King, R. D., Massoglia, M., & Macmillan, R. (2007). The context of marriage and crime: gender, the propensity to marry, and offending in early adulthood. *Criminology, 45*(1), 33–65. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2007.00071.x>

- King, S. (2013). Assisted desistance and experiences of probation supervision. *Probation Journal*, 60(2), 136–151. <https://doi.org/10.1177/0264550513478320>
- Kirkwood, S. (2023). ‘A wee kick up the arse’: Mentoring, motivation and desistance from crime. *Criminology & Criminal Justice*, 23(2), 183–199. <https://doi.org/10.1177/17488958211043691>
- Konecky, B., Cellucci, T., & Mochrie, K. (2016). Predictors of program failure in a juvenile drug court program. *Addictive Behaviors*, 59, 80–83. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2016.03.025>
- Kreager, D. A., Matsueda, R. L., & Erosheva, E. A. (2010). Motherhood and Criminal Desistance in Disadvantaged Neighborhoods*. *Criminology*, 48(1), 221–258. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2010.00184.x>
- Kroner, D. G., Power, J., Takahashi, M., & Harris, A. J. R. (2014). Predicting Treatment Attrition Among Seriously Violent Offenders: An Application of the Directionality Model. *Journal of Interpersonal Violence*, 29(12), 2239–2256. <https://doi.org/10.1177/0886260513517551>
- Krueger, R. F., Schmutte, P. S., Caspi, A., Moffitt, T. E., Campbell, K., & Silva, P. A. (1994). Personality traits are linked to crime among men and women: Evidence from a birth cohort. *Journal of Abnormal Psychology*, 103(2), 328–338. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.103.2.328>
- Krulichová, E., Bašná, K., Beláňová, A., Čermák, D., Mikešová, R., Rozum, J., Tomášek, J., & Urbánek, J. (2023). *Faktory recidivy a proces ukončování kriminální kariéry v kontextu podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody: Souhrnná výzkumná zpráva.*
- Kubrin, C. E., & Stewart, E. A. (2006). Predicting Who Reoffends: The Neglected Role of Neighborhood Context in Recidivism Studies. *Criminology*, 44(1), 165–197. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2006.00046.x>
- Lang, M. A., & Belenko, S. (2000). Predicting retention in a residential drug treatment alternative to prison program. *Journal of Substance Abuse Treatment*, 19(2), 145–160. [https://doi.org/10.1016/S0740-5472\(00\)00097-0](https://doi.org/10.1016/S0740-5472(00)00097-0)
- Latendresse, M. (2006). *Predicting sex offender program attrition: The role of denial, motivation, and treatment readiness* [Master of Arts, Carleton University]. <https://doi.org/10.22215/etd/2006-07726>
- Laub, J. H., Nagin, S., & Sampson, R. J. (2017). Trajectories of change in criminal offending: Good marriages and the desistance process. *The Termination of Criminal Careers. Routledge.*, 433–446.
- Laub, J. H., & Sampson, R. J. (1993). Turning Points in the Life Course: Why Change Matters to the Study of Crime. *Criminology*, 31(3), 301–326.
- Lemert, E. (1974). Beyond Mead: The societal reaction to deviance." *Soci. Social Problems*, 21, 457–468.
- Lemert, E. M. (1951). *Social pathology; A systematic approach to the theory of sociopathic behavior* (p. 459). McGraw-Hill.
- Leonard, K. E., & Rothbard, J. C. (1999). Alcohol and the marriage effect. *Journal of Studies on Alcohol, Supplement*, s13, 139–146. <https://doi.org/10.15288/jsas.1999.s13.139>
- Li, Y., Wagner, B., & Guo, G. (2023). Romantic Partnerships and Criminal Offending: Examining the Roles of Premarital Cohabitation, Serial Cohabitation, and Gender. *Justice Quarterly*, 40(5), 644–669. <https://doi.org/10.1080/07418825.2022.2118618>
- Liem, M. (2016). *After life imprisonment: Reentry in the era of mass incarceration.* New York university press.
- Lincoln, T., Kennedy, S., Tuthill, R., Roberts, C., Conklin, T. J., & Hammett, T. M. (2006). Facilitators and Barriers to Continuing Healthcare After Jail: A Community-

- integrated Program. *Journal of Ambulatory Care Management*, 29(1), 2–16. <https://doi.org/10.1097/00004479-200601000-00002>
- Lipsey, M. W., & Cullen, F. T. (2007). The Effectiveness of Correctional Rehabilitation: A Review of Systematic Reviews. *Annual Review of Law and Social Science*, 3(1), 297–320. <https://doi.org/10.1146/annurev.lawsocsci.3.081806.112833>
- Listwan, S. J. (2009). Reentry for Serious and Violent Offenders: An Analysis of Program Attrition. *Criminal Justice Policy Review*, 20(2), 154–169. <https://doi.org/10.1177/0887403408325700>
- Liu, S. (2015). Is the Shape of the Age-Crime Curve Invariant by Sex? Evidence from a National Sample with Flexible Non-parametric Modeling. *Journal of Quantitative Criminology*, 31(1), 93–123. <https://doi.org/10.1007/s10940-014-9225-6>
- Lockwood, B., & Harris, P. W. (2015). Kicked Out or Dropped Out? Disaggregating the Effects of Community-based Treatment Attrition on Juvenile Recidivism. *Justice Quarterly*, 32(4), 705–728. <https://doi.org/10.1080/07418825.2013.797485>
- Loeber, R., Farrington, D. P., & Petechuk, D. (2003). *Child Delinquency: Early Intervention and Prevention. Child Delinquency Bulletin Series*. OJJDP, 810 Seventh Street, NW, Washington, DC 20531. <https://eric.ed.gov/?id=ED477922>
- MacKenzie, D. L., & Goodstein, L. (1985). Long-Term Incarceration Impacts and Characteristics of Long-Term Offenders: An Empirical Analysis. *Criminal Justice and Behavior*, 12(4), 395–414. <https://doi.org/10.1177/0093854885012004001>
- Maguire, M. (2004). The Crime Reduction Programme in England and Wales: Reflections on the vision and the reality. *Criminal Justice*, 4(3), 213–237. <https://doi.org/10.1177/1466802504048463>
- Maguire, M., & Raynor, P. (2017). Offender management in and after prison: The end of ‘end to end’? *Criminology & Criminal Justice*, 17(2), 138–157. <https://doi.org/10.1177/1748895816665435>
- Martinson, R. (1974). What Works?-Questions and Answers About Prison Reform. *The Public Interest*, 35. <https://www.proquest.com/docview/1298113963/citation/D799CE69858A4665PQ/1>
- Maruna, S. (1998). *Redeeming One’s Self: How Reformed Ex-offenders Make Sense of Their Lives*. Northwestern University.
- Maruna, S. (2001). *Making good: How ex-convicts reform and rebuild their lives*. American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/10430-000>
- Maruna, S. (2012). Elements of Successful Desistance Signaling. *Criminology & Public Policy*, 11(1), 73–86. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9133.2012.00789.x>
- Maruna, S. (2016). Desistance and restorative justice: It’s now or never. *Restorative Justice*, 4(3), 289–301. <https://doi.org/10.1080/20504721.2016.1243853>
- Maruna, S. (2017). Desistance as a Social Movement1. *Irish Probation Journal*, 2017(14).
- Maruna, S. (2023, November 9). *Thoughts on Desistance*. American Society of Criminology: Seeking Justice: Reconciling with our past, remaining the future, Philadelphia.
- Maruna, S., & LeBel, T. P. (2010). *The desistance paradigm in correctional practice: From programs to lives*.
- Maruna, S., Lebel, T. P., Mitchell, N., & Naples, M. (2004). Pygmalion in the reintegration process: Desistance from crime through the looking glass. *Psychology, Crime & Law*, 10(3), 271–281. <https://doi.org/10.1080/10683160410001662762>
- Maruna, S., & Roy, K. (2007). Amputation or Reconstruction? Notes on the Concept of “Knifing Off” and Desistance From Crime. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 23(1), 104–124. <https://doi.org/10.1177/1043986206298951>

- Maruna, S., & Toch, H. (2005). The Impact of Imprisonment on the Desistance Process. In *Prisoner reentry and crime in America* (pp. 139–178). Cambridge University Press.
- Maume, M. O., Lanier, C., & DeVall, K. (2018). The Effect of Treatment Completion on Recidivism Among TASC Program Clients. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(15), 4776–4795. <https://doi.org/10.1177/0306624X18780421>
- Mazerolle, P., Brame, R., Paternoster, R., Piquero, A., & Dean, C. (2000). Onset Age, Persistence, and Offending Versatility: Comparisons Across Gender. *Criminology*, 38(4), 1143–1172. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2000.tb01417.x>
- McCarthy, D., & Brunton-Smith, I. (2018). The Effect of Penal Legitimacy on Prisoners' Postrelease Desistance. *Crime & Delinquency*, 64(7), 917–938. <https://doi.org/10.1177/0011128716687291>
- McGrath, R. J., Cumming, G., Livingston, J. A., & Hoke, S. E. (2003). Outcome of a Treatment Program for Adult Sex Offenders: From Prison to Community. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(1), 3–17. <https://doi.org/10.1177/0886260502238537>
- McGuire, J., & Priestley, P. (1995). Reviewing “What Works”: Past, present and future. In *What works: Reducing reoffending: Guidelines from research and practice* (pp. 3–34). John Wiley & Sons.
- McIvor, G. (Ed.). (2004). *Women who offend*. Kingsley.
- McIvor, G., & Raynor, P. (Eds.). (2008). *Developments in social work with offenders*. Jessica Kingsley.
- McLean, R., Maitra, D., & Holligan, C. (2017). Voices of Quiet Desistance in UK Prisons: Exploring Emergence of New Identities Under Desistance Constraint. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 56(4), 437–453. <https://doi.org/10.1111/hojo.12213>
- McMurrin, M., & Theodosi, E. (2007). Is treatment non-completion associated with increased reconviction over no treatment? *Psychology, Crime & Law*, 13(4), 333–343. <https://doi.org/10.1080/10683160601060374>
- McNeill, F. (2006). A desistance paradigm for offender management. *Criminology & Criminal Justice*, 6(1), 39–62. <https://doi.org/10.1177/1748895806060666>
- McRae, D. (2007). Criminal Justice and Communal Conflict: A Case Study of the Trial of Fabianus Tibo, Dominggus da Silva, and Marinus Riwu. *Indonesia*, 83, 79–117.
- Meade, B., Steiner, B., Makarios, M., & Travis, L. (2013). Estimating a Dose–Response Relationship Between Time Served in Prison and Recidivism. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 50(4), 525–550. <https://doi.org/10.1177/0022427812458928>
- Mears, D. P., Wang, X., Hay, C., & Bales, W. D. (2008). Social Ecology and Recidivism: Implications for Prisoner Reentry. *Criminology*, 46(2), 301–340. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2008.00111.x>
- Miller, D. T., & Ross, M. (1975). Self-serving biases in the attribution of causality: Fact or fiction? *Psychological Bulletin*, 82(2), 213–225. <https://doi.org/10.1037/h0076486>
- Miller, W. R., & Rollnick, S. (2013). *Motivational interviewing: Helping people change, 3rd edition* (pp. xii, 482). Guilford Press.
- Mitchell, O., Cochran, J. C., Mears, D. P., & Bales, W. D. (2017). Examining Prison Effects on Recidivism: A Regression Discontinuity Approach. *Justice Quarterly*, 34(4), 571–596. <https://doi.org/10.1080/07418825.2016.1219762>
- Mitchell, O., Wilson, D. B., & MacKenzie, D. L. (2007). Does incarceration-based drug treatment reduce recidivism? A meta-analytic synthesis of the research. *Journal of Experimental Criminology*, 3(4), 353–375. <https://doi.org/10.1007/s11292-007-9040-2>

- Moffitt, T. E. (1993). Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy. *Psychological Review*, 100(4), 674–701. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.100.4.674>
- Monsbakken, C. W., Lyngstad, T. H., & Skardhamar, T. (2013). Crime and The Transition to Parenthood: The Role of Sex and Relationship Context. *British Journal of Criminology*, 53(1), 129–148. <https://doi.org/10.1093/bjc/azs052>
- Moore, D. L., Bergman, B. A., & Knox, P. L. (1999). Predictors of Sex Offender Treatment Completion. *Journal of Child Sexual Abuse*, 7(3), 73–88. https://doi.org/10.1300/J070v07n03_05
- Morizot, J. (2015). 10 The Contribution of Temperament and Personality Traits to Criminal and Antisocial Behavior Development and Desistance. In J. Morizot & L. Kazemian (Eds.), *The Development of Criminal and Antisocial Behavior: Theory, Research and Practical Applications* (pp. 137–165). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-08720-7_10
- Myner, J., Santman, J., Cappelletty, G. G., & Perlmutter, B. F. (1998). Variables Related to Recidivism among Juvenile Offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 42(1), 65–80. <https://doi.org/10.1177/0306624X98421006>
- Nakamura, K., & Bucklen, K. B. (2014). Recidivism, Redemption, and Desistance: Understanding Continuity and Change in Criminal Offending and Implications for Interventions: Recidivism, Redemption, and Desistance. *Sociology Compass*, 8(4), 384–397. <https://doi.org/10.1111/soc4.12150>
- Nguyen, H., & Loughran, T. A. (2018). On the Measurement and Identification of Turning Points in Criminology. *Annual Review of Criminology*, 1(1), 335–358. <https://doi.org/10.1146/annurev-criminol-032317-091949>
- Novek, E. M. (2005). “Heaven, Hell, and Here”: Understanding the Impact of Incarceration through a Prison Newspaper. *Critical Studies in Media Communication*, 22(4), 281–301. <https://doi.org/10.1080/07393180500288410>
- Novopacká, M., Podaná, Z., Buriánek, J., Jiříčka, V., Hůrka, J., & Petras, M. (2023). Úspěšnost a selhání ve vězeňských programech. 2023(1), 1–25.
- Nugent, B., & Schinkel, M. (2016). The pains of desistance. *Criminology & Criminal Justice*, 16(5), 568–584. <https://doi.org/10.1177/1748895816634812>
- Nunes, K. L., & Cortoni, F. (2008). Dropout From Sex-Offender Treatment and Dimensions of Risk of Sexual Recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 35(1), 24–33. <https://doi.org/10.1177/0093854807309037>
- Nuño, L. F. (2021). Prisoner Re-Entry and Desistance: In L. J. Leonard (Ed.), *Global Perspectives on People, Process, and Practice in Criminal Justice* (pp. 99–109). IGI Global. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-6646-6.ch006>
- Nye, F. I. (1958). *Family relationships and delinquent behavior* (pp. xii, 168). John Wiley.
- Olver, M. E., Stockdale, K. C., & Wormith, J. S. (2011). A meta-analysis of predictors of offender treatment attrition and its relationship to recidivism. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 79(1), 6–21. <https://doi.org/10.1037/a0022200>
- Olver, M. E., & Wong, S. C. P. (2009). Therapeutic responses of psychopathic sexual offenders: Treatment attrition, therapeutic change, and long-term recidivism. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 77(2), 328–336. <https://doi.org/10.1037/a0015001>
- O’Sullivan, K., Williams, R., Hong, X. Y., Bright, D., & Kemp, R. (2018). Measuring Offenders’ Belief in the Possibility of Desistance. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 62(5), 1317–1330. <https://doi.org/10.1177/0306624X16678940>

- Ouss, A. (2011). Prison as a School of Crime: Evidence from Cell-Level Interactions. *SSRN Electronic Journal*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1989803>
- Pager, D. (2003). The Mark of a Criminal Record. *American Journal of Sociology*.
- Palumbo, M., Halsey, M., & Day, A. (2023). Assisted Desistance in Correctional Centers: From Theory to Practice. *Criminal Justice and Behavior*, 50(11), 1623–1642. <https://doi.org/10.1177/00938548231193313>
- Paternoster, R., Bachman, R., Bushway, S., Kerrison, E., & O’Connell, D. (2015). Human Agency and Explanations of Criminal Desistance: Arguments for a Rational Choice Theory. *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 1(3), Article 3. <https://doi.org/10.1007/s40865-015-0013-2>
- Paternoster, R., & Bushway, S. (2009). Desistance and the “Feared Self”: Toward an Identity Theory of Criminal Desistance. *The Journal of Criminal Law and Criminology* (1973-), 99(4), 1103–1156.
- Pelissier, B., Camp, S. D., & Motivans, M. (2003). Staying in treatment: How much difference is there from prison to prison? *Psychology of Addictive Behaviors*, 17, 134–141. <https://doi.org/10.1037/0893-164X.17.2.134>
- Piquero, A. R. (2012). Obeying Signals and Predicting Future Offending. *Criminology & Public Policy*, 11(1), 51–59. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9133.2012.00787.x>
- Piquero, A. R., Farrington, D. P., & Blumstein, A. (2003). The Criminal Career Paradigm. *Crime and Justice*, 30, 359–506. <https://doi.org/10.1086/652234>
- Podaná, Z., Novopacká, M., Buriánek, J., Hůrka, J., Jiříčka, V., & Petras, M. (2023). *Předpoklady úspěšnosti a selhávání odsouzených zařazovaných do vězeňských programů cílených na snižování rizik (ROOT '20). Projekt TA ČR, program ETA, TL03000532. Souhrnná výzkumná zpráva.* Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Polaschek, D. L. L. (2011). High-Intensity Rehabilitation for Violent Offenders in New Zealand: Recidivism Outcomes for High – and Medium-Risk Prisoners. *Journal of Interpersonal Violence*, 26(4), 664–682. <https://doi.org/10.1177/0886260510365854>
- Polaschek, D. L. L. (2017). Protective factors, correctional treatment and desistance. *Aggression and Violent Behavior*, 32, 64–70. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.12.005>
- Porporino, F. (2010). Bringing Sense and Sensitivity to Corrections: From Programs to “Fix” Offenders to Services for Supporting Desistance Bringing Sense and Sensitivity to Corrections: From Programs to Corrections: From Programs to " " Fix Fix " " Offenders to Services for Supporting Offenders to Services for Supporting Desistance Desistance. *What Else Works? Creative Work with Offenders*.
- Prendergast, M., Farabee, D., & Cartier, J. (2001). The Impact of In-Prison Therapeutic Community Programs on Prison Management. *Journal of Offender Rehabilitation*, 32(3), 63–78. https://doi.org/10.1300/J076v32n03_05
- Rabey, G. P. (2001). Motivation is response. *Industrial and Commercial Training*, 33(1), 26–28. <https://doi.org/10.1108/00197850110366931>
- Raynor, P. (2018). From ‘nothing works’ to ‘post-truth’: The rise and fall of evidence in British probation. *European Journal of Probation*, 10(1), 59–75. <https://doi.org/10.1177/2066220318764719>
- Rempel, M., & Destefano, C. D. (2001). Predictors of Engagement in Court-Mandated Treatment: Findings at the Brooklyn Treatment Court, 1996-2000. *Journal of Offender Rehabilitation*, 33(4), 87–124. https://doi.org/10.1300/J076v33n04_06
- Rex, S. (1999). Desistance from Offending: Experiences of Probation. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 38(4), 366–383. <https://doi.org/10.1111/1468-2311.00141>

- Robinson, A. L. (2006). Reducing Repeat Victimization Among High-Risk Victims of Domestic Violence: The Benefits of a Coordinated Community Response in Cardiff, Wales. *Violence Against Women*, 12(8), 761–788. <https://doi.org/10.1177/1077801206291477>
- Rocque, M. (2017). *Desistance from Crime*. Palgrave Macmillan US. <https://doi.org/10.1057/978-1-137-57234-9>
- Rocque, M., & Piquero, A. R. (2019). Self-Control Theory: Theoretical and Research Issues. In M. D. Krohn, N. Hendrix, G. Penly Hall, & A. J. Lizotte (Eds.), *Handbook on Crime and Deviance* (pp. 131–144). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-20779-3_7
- Rodermond, E., Kruttschnitt, C., Slotboom, A.-M., & Bijleveld, C. C. (2016). Female desistance: A review of the literature. *European Journal of Criminology*, 13(1), 3–28. <https://doi.org/10.1177/1477370815597251>
- Roffey, N. M. (2021). *Identifying Signs and Signals of Desistance Within Pre-Release Offender Data for Predicting Post-Incarceration Offending*. The Australian National University (Australia) ProQuest Dissertations Publishing.
- Roman, C., Wolff, A., Correa, V., & Buck, J. (2007). Assessing Intermediate Outcomes of a Faith-Based Residential Prisoner Reentry Program. *Research on Social Work Practice*, 17, 199–215. <https://doi.org/10.1177/1049731506295860>
- Rooney, J., & Hanson, R. K. (2001). Predicting Attrition From Treatment Programs for Abusive Men. *Journal of Family Violence*, 16(2), 131–149. <https://doi.org/10.1023/A:1011106902465>
- Rosen, P. J., Hiller, M. L., Webster, J. M., Staton, M., & Leukefeld, C. (2004). Treatment Motivation and Therapeutic Engagement in Prison-Based Substance Use Treatment. *Journal of Psychoactive Drugs*, 36(3), 387–396. <https://doi.org/10.1080/02791072.2004.10400038>
- Rosenfeld, R., Grigg, A., National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (U.S.), & National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine (U.S.) (Eds.). (2022). *The limits of recidivism: Measuring success after prison*. The National Academies Press.
- Ross, R. R., Fabiano, E. A., & Ross, R. D. (1988). (Re)Habilitation Through Education: A Cognitive Model for Corrections. *Journal of Correctional Education*, 39(2), 44–47.
- Runell, L. L. (2017). Identifying Desistance Pathways in a Higher Education Program for Formerly Incarcerated Individuals. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 61(8), 894–918. <https://doi.org/10.1177/0306624X15608374>
- Sampson, R. J., Laub, J. H., & Wimer, C. (2006). Does Marriage Reduce Crime? A Counterfactual Approach to Within-Individual Causal Effects*. *Criminology*, 44(3), 465–508. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2006.00055.x>
- Sampson, R., & Laub, J. (2003). Desistance from Crime over the Life Course. In *Handbook of the Life Course* (pp. 295–309). https://doi.org/10.1007/978-0-306-48247-2_14
- Sampson, R., & Laub, J. (2011). A General Age-Graded Theory of Crime: Lessons Learned and the Future of Life-Course Criminology. *Integrated developmental & life-course theories of offending*, 14.
- Saum, C. A., Scarpitti, F. R., & Robbins, C. A. (2001). Violent Offenders in Drug Court. *Journal of Drug Issues*, 31(1), 107–128. <https://doi.org/10.1177/002204260103100107>
- Schaefer, L. (2016). On the reinforcing nature of crime and punishment: An exploration of inmates' self-reported likelihood of reoffending. *Journal of Offender Rehabilitation*, 55(3), 168–194. <https://doi.org/10.1080/10509674.2016.1148091>

- Schiff, M., & Terry, W. C. (1997). Predicting Graduation from Broward County's Dedicated Drug Treatment Court. *Justice System Journal*, 19(3), 291–310. <https://doi.org/10.1080/23277556.1997.10871265>
- Schinkel, F. M., Marguerite. (2018). Prisons and desistance. In *An Introduction to Penology—LJMU Custom Publication*. Routledge.
- Schroeder, R. D., Giordano, P. C., & Cernkovich, S. A. (2007). Drug use and desistance processes. *Criminology*, 45(1), 191–222. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2007.00076.x>
- Schroeder, R. D., Giordano, P. C., & Cernkovich, S. A. (2010). Adult child-parent bonds and life course criminality. *Journal of Criminal Justice*, 38(4), 562–571. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2010.04.027>
- Scott, S. (2011). *Total Institutions and Reinvented Identities*. Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/9780230348608>
- Shapland, J., Farrall, S., & Bottoms, A. (2016). *Global Perspectives on Desistance: Reviewing what we know and looking to the future*. Routledge.
- Shover, N. (1983). Age and the Changing Criminal Behavior of Ordinary Property Offenders. *NCJRS*.
- Shulman, E. P., Cauffman, E., Piquero, A. R., & Fagan, J. (2011). Moral disengagement among serious juvenile offenders: A longitudinal study of the relations between morally disengaged attitudes and offending. *Developmental Psychology*, 47(6), 1619–1632. <https://doi.org/10.1037/a0025404>
- Simons, R. L., & Barr, A. B. (2014). Shifting Perspectives: Cognitive Changes Mediate the Impact of Romantic Relationships on Desistance from Crime. *Justice Quarterly*, 31(5), 793–821. <https://doi.org/10.1080/07418825.2012.704388>
- Simpson, S. S., & Weisburd, D. (Eds.). (2009). *The Criminology of White-Collar Crime*. Springer New York. <https://doi.org/10.1007/978-0-387-09502-8>
- Skardhamar, T., & Aase, K. N. (2014). Desistance from crime. How much can be explained by life course transitions? *Discussion Papers No. 791, November 2014 Statistics Norway, Research Department*.
- Skardhamar, T., & Savolainen, J. (2014). Changes in criminal offending around the time of job entry: a study of employment and desistance. *Criminology*, 52(2), 263–291. <https://doi.org/10.1111/1745-9125.12037>
- Slováková, G. (2023). Ženy ve vězení. In *České vězeňství*. Wolters Kluwer ČR, a. s.
- Smith, P., & Schweitzer, M. (2012). The Therapeutic Prison. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 28(1), 7–22. <https://doi.org/10.1177/1043986211432201>
- Sousa, S., Cardoso, J., & Cunha, P. (2019). Risk and protective factors in criminal recidivist inmates. *Annals of Medicine*, 51(sup1), Article sup1. <https://doi.org/10.1080/07853890.2018.1562754>
- Steffensmeier, D., & Streifel, C. (1991). Age, Gender, and Crime across Three Historical Periods: 1935, 1960, and 1985. *Social Forces*, 69(3), 869. <https://doi.org/10.2307/2579479>
- Stevens, A. (2012). *Offender Rehabilitation and Therapeutic Communities: Enabling Change the TC way* (0 ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203101124>
- Stoolmiller, M., & Blechman, E. A. (2005). Substance Use is a Robust Predictor of Adolescent Recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 32(3), 302–328. <https://doi.org/10.1177/0093854804274372>
- Sutherland, E. H. (1972). The Theory of Differential Association. In D. Dressler (Ed.), *Readings in Criminology and Penology* (pp. 365–371). Columbia University Press. <https://doi.org/10.7312/dres92534-039>

- Sykes, G. M., & Matza, D. (1957). Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency. *American Sociological Review*, 22(6), 664–670. <https://doi.org/10.2307/2089195>
- Tharshini, N. K., Ibrahim, F., Kamaluddin, M. R., Rathakrishnan, B., & Che Mohd Nasir, N. (2021). The Link between Individual Personality Traits and Criminality: A Systematic Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(16), Article 16. <https://doi.org/10.3390/ijerph18168663>
- Theobald, D., Farrington, D. P., & Piquero, A. R. (2019). The Impact of Changes in Family Situations on Persistence and Desistance from Crime. In D. P. Farrington, L. Kazemian, & A. R. Piquero (Eds.), *The Oxford Handbook of Developmental and Life-Course Criminology* (pp. 474–494). Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190201371.013.22>
- Thomas, C. W., & Foster, S. C. (1972). Prisonization in the Inmate Contraculture. *Social Problems*, 20(2), 229–239. <https://doi.org/10.2307/799616>
- Tomášek, J. (in print). *Kouzlo desistence: Jak se napravují pachatelé v Čechách?* Wolters Kluwer.
- Tomášek, J., Faridová, P., Kostelníková, Z., Přesličková, H., Rozum, J., & Zhřivalová, P. (2017). *Zaměstnání jako faktor desistence*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci.
- Travis, J., & Visher, C. (2005). *Prisoner Reentry and Crime in America*.
- Trépanier, S.-G., Forest, J., Fernet, C., & Austin, S. (2015). On the psychological and motivational processes linking job characteristics to employee functioning: Insights from self-determination theory. *Work & Stress*, 29(3), 286–305. <https://doi.org/10.1080/02678373.2015.1074957>
- Trice, H. M., & Roman, P. M. (1970). Delabeling, Relabeling, and Alcoholics Anonymous. *Social Problems*, 17(4), 538–546. <https://doi.org/10.2307/799685>
- Uggen, C. (1999). Ex-Offenders and the Conformist Alternative: A Job Quality Model of Work and Crime. *Social Problems*, 46(1), 127–151. <https://doi.org/10.2307/3097165>
- Utnage, R. (2022). Desistance and Prison Culture: A Trifurcated Prisoner Classification Theory. *Journal of Prisoners on Prisons*, 31(1), 65–76. <https://doi.org/10.18192/jpp.v31i1.6438>
- Onna, J. H. R., van der Geest, V. R., Huisman, W., & Denkers, A. J. M. (2014). Criminal Trajectories of White-collar Offenders. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 51(6), 759–784. <https://doi.org/10.1177/0022427814531489>
- Vaughan, B. (2006). The Internal Narrative of Desistance. *British Journal of Criminology*, 47(3), 390–404. <https://doi.org/10.1093/bjc/azl083>
- Villeneuve, M.-P., F.-Dufour, I., & Farrall, S. (2021). Assisted Desistance in Formal Settings: A Scoping Review. *The Howard Journal of Crime and Justice*, 60(1), 75–100. <https://doi.org/10.1111/hojo.12396>
- Von Drehle, D. (2010). The Case Against Summer Vacation. *The Time Magazine*. https://greengold.uvu.edu/edsc/3050/12R_clark/lessons/06/docs/summer_vacation.pdf
- Wadsworth, T. (2006). The Meaning of Work: Conceptualizing the Deterrent Effect of Employment on Crime among Young Adults. *Sociological Perspectives*, 49(3), 343–368. <https://doi.org/10.1525/sop.2006.49.3.343>
- Walters, G. D. (2004). Predictors of Early Termination in a Prison-Based Program of Psychoeducation. *The Prison Journal*, 84(2), 171–183. <https://doi.org/10.1177/0032885504265076>
- Walters, G. D. (2012). Criminal thinking and recidivism: Meta-analytic evidence on the predictive and incremental validity of the Psychological Inventory of Criminal

- Thinking Styles (PICTS). *Aggression and Violent Behavior*, 17(3), 272–278. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2012.02.010>
- Vanhooren, S., Leijssen, M., & Dezutter, J. (2017). Ten prisoners on a search for meaning: A qualitative study of loss and growth during incarceration. *The Humanistic Psychologist*, 45(2), 162–178. <https://doi.org/10.1037/hum0000055>
- Ward, T. (2017). Prediction and agency: The role of protective factors in correctional rehabilitation and desistance. *Aggression and Violent Behavior*, 32, 19–28. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.11.012>
- Ward, T., & Beech, A. R. (2015). Dynamic risk factors: A theoretical dead-end? *Psychology, Crime & Law*, 21(2), 100–113. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2014.917854>
- Ward, T., & Brown, M. (2004). The good lives model and conceptual issues in offender rehabilitation. *Psychology, Crime & Law*, 10(3), 243–257. <https://doi.org/10.1080/10683160410001662744>
- Ward, T., Mann, R. E., & Gannon, T. A. (2007). The good lives model of offender rehabilitation: Clinical implications. *Aggression and Violent Behavior*, 12(1), 87–107. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2006.03.004>
- Weaver, B. (2019). Understanding desistance: A critical review of theories of desistance. *Psychology, Crime & Law*, 25(6), 641–658. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2018.1560444>
- Western, B., Kling, J. R., & Weiman, D. F. (2001). The Labor Market Consequences of Incarceration. *Crime & Delinquency*, 47(3), 410–427. <https://doi.org/10.1177/0011128701047003007>
- Wierzbicki, M., & Pekarik, G. (1993). A meta-analysis of psychotherapy dropout. *Professional Psychology: Research and Practice*, 24(2), 190–195. <https://doi.org/10.1037/0735-7028.24.2.190>
- Wormith, J. S. (1984). Attitude and Behavior Change of Correctional Clientele: A Three Year Follow-Up. *Criminology*, 22(4), 595–618. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1984.tb00317.x>
- Wormith, J. S., Althouse, R., Simpson, M., Reitzel, L. R., Fagan, T. J., & Morgan, R. D. (2007). The Rehabilitation and Reintegration of Offenders: The Current Landscape and Some Future Directions for Correctional Psychology. *Criminal Justice and Behavior*, 34(7), Article 7. <https://doi.org/10.1177/0093854807301552>
- Wormith, J. S., & Olver, M. E. (2002). Offender Treatment Attrition and its Relationship with Risk, Responsivity, and Recidivism. *Criminal Justice and Behavior*, 29(4), 447–471. <https://doi.org/10.1177/0093854802029004006>
- Wright, K. A., Pratt, T. C., Lowenkamp, C. T., & Latessa, E. J. (2012). The Importance of Ecological Context for Correctional Rehabilitation Programs: Understanding the Micro- and Macro-Level Dimensions of Successful Offender Treatment. *Justice Quarterly*, 29(6), 775–798. <https://doi.org/10.1080/07418825.2011.583933>
- Wright, K. N. (1993). Prison environment and behavioral outcomes. *Journal of Offender Rehabilitation*, 20(1–2), 93–114. https://doi.org/10.1300/J076v20n01_07
- Youssef, C. (2023). Prison to desistance: (Re)integration and aftercare for those released from prison. *The Journal of Forensic Practice*, 25(4), 356–374. <https://doi.org/10.1108/JFP-04-2023-0013>
- Zanis, D. A., Mulvaney, F., Coviello, D., Alterman, A. I., Savitz, B., & Thompson, W. (2003). The Effectiveness of Early Parole to Substance Abuse Treatment Facilities on 24-Month Criminal Recidivism. *Journal of Drug Issues*, 33(1), 223–235. <https://doi.org/10.1177/002204260303300109>
- Zapryanova, M. (2020). The Effects of Time in Prison and Time on Parole on Recidivism. *The Journal of Law and Economics*, 63(4), 699–727. <https://doi.org/10.1086/709585>

- Zhao, Y., Messner, S. F., Liu, J., & Jin, C. (2019). Prisons as Schools: Inmates' Participation in Vocational and Academic Programs in Chinese Prisons. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 63(15–16), 2713–2740. <https://doi.org/10.1177/0306624X19861051>
- Zoutewelle-Terovan, M., Geest, V., Liefbroer, & Bijleveld. (2012). Criminality and family formation: Effects of marriage and parenthood on criminal behaviour for men and women. *Crime and Delinquency*. *Crime & Delinquency*, 60. <https://doi.org/10.1177/0011128712441745>

Příloha č.1: Seznam zapojených věznic a standardizovaných programů

A. Seznam věznic zapojených do studie

- Vazební věznice Hradec Králové
- Vazební věznice Liberec
- Věznice Bělušice
- Věznice Heřmanice
- Věznice Horní Slavkov
- Věznice Jiřice
- Věznice Karviná
- Věznice Kuřim
- Věznice Kynšperk nad Ohří
- Věznice Nové Sedlo
- Věznice Opava
- Věznice Ostrov
- Věznice Pardubice
- Věznice Plzeň
- Věznice Příbram
- Věznice Rapotice
- Věznice Rýnovice
- Věznice Stráž pod Ralskem
- Věznice Světlá nad Sázavou
- Věznice Valdice
- Věznice Vinařice
- Věznice Všehrady
- Věznice Znojmo

B. Seznam vězeňských programů zapojených do studie³³

Standardizovaný program 3Z

Program „3Z“ – Zastav se, Zamysli se a Změň se – byl vytvořen adaptací programu „Stop, Think and Change“ londýnské probační služby v letech 2005 a 2006. Hlavním cílem programu „3Z“ je vést odsouzené k vytvoření si adekvátního náhledu na svoji trestnou činnost, uvědomění si a přijetí konkrétních důsledků vyplývajících z páchaní trestné činnosti. Jednotlivé body programu podněcují odsouzené ke změně postojů a myšlení vedoucích ke kriminálnímu jednání. Odsouzení jsou motivováni k získání nových sociálních dovedností a k nekriminálnímu soběstačnému způsobu života po propuštění. V červenci 2011 byl

³³ Informace z webových stránek Vězeňské služby ČR: <https://www.vscr.cz/>

program 3Z oficiálně zařazen do přílohy č. 1 NGR č. 35/2011 jako standardizovaný program (Biedermanová & Petras, 2011).

Standardizovaný program TP KEMP

Tento dlouhodobý terapeutický program je určen pro odsouzené, kteří se chtějí změnit, chtějí se naučit nové vzorce chování a dosáhnout toho, aby se již nikdy nevraceli do vězení. Jedná se o 18měsíční program pro pachatele násilí, vč. domácího násilí. Jeho cílem je posílení náhledu na vlastní trestnou činnost a snížení rizika jejího opakování po propuštění. Program probíhá ve Věznici Vinařice a jeho cílovou skupinou jsou muži odsouzení do věznice s ostrahou. Program TP KEMP byl začleněn do přílohy č. 5 NGR č. 35/2011 jako standardizovaný program v roce 2013.

TP 21 Junior

Program TP 21 Junior, realizovaný ve Věznici Všehrady, je inovativním přístupem k řešení problému násilí mezi mladistvými odsouzenými. Hlavním cílem programu je motivovat zařazené mladistvé odsouzené k vytvoření pozitivního náhledu na nevhodnost řešení konfliktních a zátěžových situací agresivním jednáním, uvědomit si vlastní zodpovědnost za své jednání a porušování zásad společenského chování. Program je zapracován do vnitřního řádu Věznice Všehrady mezi povinné aktivity programu zacházení jako speciálně výchovná aktivita. Program TP 21 Junior byl zařazen v červenci 2011, jako standardizovaný program do příloh NGR č. 35/2011.

Standardizovaný program Antiagresivní trénink

Antiagresivní trénink představuje intenzivní krátkodobý intervenční program zaměřený na odsouzené, u kterých převažuje problém s nezvládnutím agresivity. Tento specializovaný program si klade za cíl prohloubit sebezpoznání účastníků, čímž by měli být schopni lépe pochopit a regulovat své chování v situacích vyvolávajících stres nebo frustraci. Důraz je kladen na rozvoj efektivních seberegulačních strategií, které pomáhají odsouzeným konstruktivněji reagovat na výzvy a překonávat obtíže bez uchýlení se k agresivnímu jednání. Cílem je tedy nejen snížení agresivního chování, ale také posílení schopnosti odsouzených efektivně řešit konfliktní situace a zvládat negativní emoce.

Program VIT

Program VIT (Vidím I Tebe), česká adaptace specializovaného programu inspirovaného osvědčenými mezinárodními postupy, je navržen k posílení odpovědnosti pachatelů vůči obětem trestných činů. Tento inovativní program spojuje práci na kriminogenních rizicích pachatelů s analýzou vlivu trestného činu na oběti. Jeho hlavním cílem je prohloubit porozumění pachatelů kriminalitě a s ní souvisejícím rizikovým faktorům, zatímco se zároveň zaměřuje na rozvoj empatie a uvědomění si dopadů jejich činů na životy obětí, jejich blízkých i na vlastní život. Program klade důraz na převzetí zodpovědnosti za své činy a na nalezení vhodných způsobů nápravy nebo kompenzace způsobené škody. Účastníci programu se učí rozpoznávat, jak jejich jednání ovlivňuje nejen přímé oběti, ale i jejich rodiny a komunity. Klíčovým aspektem programu VIT je také snaha o redukci recidivy a zvyšování bezpečnosti společnosti prostřednictvím efektivnější resocializace pachatelů. Absolventi programu VIT obdrží po úspěšném dokončení certifikát spolu se závěrečnou zprávou, která reflektuje jejich zapojení do programu, dosažené cíle, změny v postojích a hodnotové orientaci. Tato zpráva následně slouží jako důležitý prvek při hodnocení odsouzeného, podporující jeho další pozitivní vývoj a integraci do společnosti.

Program GLM (Good Lives Model)

Model dobrého života (GLM) je progresivní terapeutický rámec zaměřený na dlouhodobou práci s odsouzenými za násilné trestné činy, s cílem podnítit u nich hlubší sebereflexi týkající se jejich kriminálního a často impulsivního chování. GLM podporuje hledání alternativních řešení v obtížných životních situacích a povzbuzuje k intenzivnímu osobnímu rozvoji. Výjimečný v tomto modelu je jeho základ v pozitivní psychologii, který odchází od tradičních přístupů zaměřených především na minimalizaci rizik a řízení deficitů v chování. GLM se zaměřuje na rozvoj individuálních silných stránek a schopností. Jádrem modelu tkví v přesvědčení, že každý člověk usiluje o dosažení určitých univerzálních životních hodnot a potřeb, jako jsou mezilidské vztahy, zaměstnání, vzdělání a volnočasové aktivity, které jsou považovány za klíčové pro plnohodnotný život. Kriminální chování je v GLM chápáno jako neadekvátní pokus o naplnění těchto hodnot, a programy vycházející z tohoto modelu tak usilují o vedení účastníků k objevování a realizaci pozitivních životních cílů a plánů, které jsou v souladu s jejich vlastními hodnotami a nevedou k delikventnímu jednání.

Program GREPP

GREPP (z angl. reedukační psychologický program zaměřený na práci s vinou) představuje inovativní vzdělávací iniciativu navrženou speciálně pro pachatele odsouzené za násilné trestné činy vůči dětem, včetně týrání dětí a komerčního i nekomerčního sexuálního zneužívání. Program, charakterizovaný jako intenzivní sedmitýdenní rehabilitační kurz, se uskutečňuje dvakrát ročně jak pro odsouzené v minimálně střežených věznicích (Věznice Nové Sedlo), tak pro ty ve věznicích s vyšším stupněm ostrahy (Věznice Heřmanice), s kapacitou dvanácti účastníků v každém cyklu (Biedermanová & Petras, 2011).

GREPP 2, navazující dlouhodobý terapeutický program trvající deset měsíců, je zaměřen na podporu udržitelné reintegrace odsouzených po propuštění s cílem minimalizovat riziko recidivy. Tento pokročilý program byl vyvinut ve spolupráci s předními odborníky v oblasti sexuologie z Psychiatrické léčebny Praha-Bohnice, včetně doc. PhDr. Jana Kožnara, CSc., a MUDr. Slavoje Brichtčina. V roce 2011 byl program GREPP/GREPP 2 začleněn do přílohy č. 2 NGR č. 35/2011 jako standardizovaný program (tamtéž).

C. Seznam specializovaných oddílů zařazených do studie

Specializovaný oddíl PDCH

Specializovaný oddíl pro odsouzené s poruchou duševní a poruchou chování.

Specializovaný oddíl toxik/alkohol

Specializovaný oddíl pro výkon trestu odsouzených s poruchou osobnosti způsobenou užíváním návykových látek.

Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení toxik/alkohol

Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického, protialkoholního a léčení pro patologické hráčství; Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení protitoxikomanického.

Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení sex

Specializovaný oddíl pro výkon ochranného léčení sexuologického

Příloha č. 2: Doporučení

- 1) **Holistické chápání role programu:** Vězeňské programy by měly být chápány jako součást komplexního desistenčního procesu, který podporuje dlouhodobou změnu a rozvoj osobnosti, nikoli jako samostatný nástroj pro odstranění kriminálního chování. Cílem je podporovat rozvoj širších sociálních, emočních a profesionálních dovedností, které umožňují udržitelnou reintegraci do společnosti a redukci kriminálního chování.
- 2) **Komplexní hodnocení úspěchu a recidivy:** Definice úspěchu v programu by se neměla omezovat pouze na absenci recidivy. Je zásadní zahrnout komplexní hodnotící kritéria reflektující pozitivní chování a osobní rozvoj, včetně mezilidských vztahů, pracovních návyků, soběstačnosti a konfliktům se vyhýbajícího chování. Hodnocení by mělo odrážet postupný pokrok – deeskalaci, zpomalování a ukončení kriminální aktivity. Při hodnocení recidivy by měl být brán v úvahu také její kontext a struktura. Měl by se zvažovat časový odstup recidivy od ukončení programu, posouzení závažnosti nově spáchaného trestného činu nebo zda došlo – i přes recidivu – k nějakým pozitivním životním změnám. K tomu je možné využít řadu již existujících nástrojů, jako jsou škály hodnocení spokojenosti se životem apod.
- 3) **Integrace protektivních faktorů do hodnocení rizik:** V rámci posuzování rizika recidivy by mělo dojít k rozšíření kritérií hodnocení o širší škálu protektivních faktorů, které přispívají k úspěchu ve vězeňských programech. Tímto způsobem lze překonat jednostranný pohled na rizika a obohatit diskurz v oblasti vězeňství o pozitivní a podpůrné aspekty, které mohou změnit dynamiku poskytování intervencí.
- 4) **Adaptibilita a specializace programů:** Je třeba blíže prozkoumat specifické potřeby odsouzených žen ve vězeňských programech. Programy by měly zvážit také věkové charakteristiky účastníků a nabídnout věkově specifické komponenty, které mohou motivovat mladší a starší odsouzené a umožnit jim účinnější účast na programu. Je třeba posílit motivaci k pozitivním změnám v chování a sociální integraci u osob s krátkým trestem, kde je motivace k pozitivní změně obecně slabší.
- 5) **Začlenění zaměstnaneckých dovedností do vězeňských programů:** Standardizované vězeňské programy by měly obsahovat moduly zaměřené na vytváření a posilování pracovních návyků. Tato část programu by měla být navržena tak, aby poskytovala odsouzeným nejen potřebné dovednosti, ale také pocit životního smyslu nutný pro úspěšnou reintegraci do pracovního procesu po jejich propuštění.

- 6) Posílení psychiatrické péče a kontrolní diagnostika:** Programy by měly být více provázány s psychiatrickými službami, aby bylo možné řešit osoby s neléčenou psychickou poruchou. Zároveň je však třeba kontrolovat podávání psychofarmak pro odsouzené bez oficiální diagnózy, a to především v ženských věznicích. Je třeba věnovat zvláštní pozornost problematice nadměrného předepisování psychofarmak bez psychiatrické diagnózy. Je důležité zajistit, aby účastníci programu byli schopni plně se angažovat a těžit z terapeutického procesu, což může vyžadovat přehodnocení současných praxí předepisování medikace.
- 7) Podpora vztahů a rodinné integrace:** Odsouzení by měli být podněcováni a „trénováni“ k hledání partnerských vztahů v prostředích, která nejsou spojena s kriminalitou. V rámci terapie by měl být kladen důraz na výuku dovedností pro zdravé mezilidské vztahy. Programy by měly poskytovat zejména nástroje pro budování silných a zdravých partnerských vztahů. Pokud je rodinné zázemí hodnoceno jako podpůrné a bezpečné, měli by být rodinní příslušníci začleněni do terapeutického procesu za účelem posílení motivace odsouzeného k pozitivní změně. Odsouzeným by mělo být umožněno ukazovat svůj osobní rozvoj a pozitivní změny svým blízkým – partnerům, dětem, nebo jiným členům rodiny – za účelem získání uznání a tím i posílení motivace k pokračování v desistenci.
- 8) Motivace a vnější podpora:** Je vhodné uznávat účelovou motivaci jako nástroj pro zapojení do programů a následně pracovat na její transformaci na vnitřní motivaci. To vyžaduje kvalitní přípravu, případně zavedení přípravné fáze programu a motivačních pohovorů. Přípravná fáze by měla být flexibilní a přizpůsobena potřebám jednotlivých účastníků. Jejím cílem by mělo být představení očekávání a dynamiky terapeutického procesu. Je důležitá ostražitost a rychlá reakce na vnější události, které mohou ovlivnit motivaci účastníků k dalšímu pokračování v programu. Tyto situace by měly být identifikovány a adresovány jak během skupinových sezení, tak v individuálních konzultacích. Vězeňské programy by měly být navrženy a strukturovány tak, aby maximálně podporovaly autonomii a sebedůvěru účastníků. Je důležité, aby odsouzení měli pocit, že mají reálnou kontrolu nad svými životy a že schopnost změny vychází z nich samých. Program by měl poskytnout nástroje a podporu, které umožní odsouzeným přijmout zodpovědnost za svůj osobní rozvoj a směřování. Vězeňský systém by měl aktivně reagovat na úspěchy odsouzených ve vězeňských programech. Jako osvědčená praxe se ukázalo zapojení vedení věznice a ostatního personálu do

programových aktivit, čímž se tyto úspěchy stávají viditelnými a odsouzení se cítí ve svém úsilí podporováni a oceněni.

9) Lektoři jako asistenti desistence: Lektory je třeba chápat jako asistenty desistence a průvodce, kteří vytvářejí bezpečné a podpůrné prostředí založené na respektu a autenticitě. Je třeba dbát na rovnováhu a diverzitu v terapeutických skupinách, podporovat individuální terapie jako doplněk ke skupinovému procesu a uznávat úspěchy odsouzených v rámci vězeňského systému.

10) Zajištění rovnováhy a diverzity skupin: Při sestavování terapeutických skupin je důležité dbát na rovnováhu a diverzitu členů skupiny. Cílem je vytvořit prostředí, ve kterém může každý efektivně pracovat na svém vývoji a zároveň podporovat ostatní v jejich snaze. Při vytváření skupiny by měla být vzata v úvahu etnická a kulturní rozmanitost, aby se předešlo izolaci nebo nepřijetí členů patřících k určité menšině. Je také doporučeno zařazovat do skupin osoby s nižším počtem předchozích trestů pro zavedení nových perspektiv a snížení vlivu vězeňské kultury. Lektor by měl aktivně sledovat dynamiku skupiny a řešit nerovnováhu mezi slabými a silnými osobnostmi, aby podpořil efektivní průběh programu a vzájemnou důvěru. Při výskytu problémů, jako je šikana nebo nedostatečná participace, by měla být dána příležitost skupině najít vlastní řešení, které je v souladu s cíli a pravidly programu. Individuální terapie by měly být nabízeny jako doplňující podpora skupinovému procesu. Speciálně by mělo být dbáno na transparentní komunikaci o účelu a obsahu individuálních terapií. Ideální by bylo, kdyby kapacita povolila individuální terapie v rámci přípravy (před programem) a jako následnou péči, pokud odsouzený zůstává ve výkonu trestu (po programu). Přijetí polootevřeného modelu pro terapeutické skupiny může přinést výhody v podobě možnosti pro nové účastníky ze strany zkušenějších členů programů. Tím lze podpořit integraci a rozvoj dovedností všech členů.

11) Reflexe vězeňského kontextu: Hodnocení úspěchu by mělo probíhat s hlubokým porozuměním pro specifika vězeňského prostředí, včetně jeho možných kriminogenních vlivů. Je důležité zabránit stigmatizaci účastníků programu po jejich návratu do standardního vězeňského prostředí. V tomto ohledu je důležité zajistit, aby měli absolventi programu dostatečnou podporu a prostředky k udržení a rozvoji dovedností získaných během účasti na programu. Napomoci by mohla zvýšená osvěta o programech mezi vězeňským personálem a všemi odsouzenými. Je zásadní, aby byla vězeňská zaměstnání a terapeutické aktivity vzájemně sladěny, čímž se vytváří silný

základ pro reintegraci odsouzených po propuštění. Je nutné prověřit, jestli práce nabízená ve věznicích odpovídá rehabilitačním cílům a podporuje dlouhodobý rozvoj osobnosti a kariéry. Partnerství s organizacemi, které nabízí zaměstnání v souladu s rehabilitačními hodnotami, by mělo být posíleno.

12) Kontinuita a rozvoj programů: Je třeba zajistit, že programy jsou dostupné a vhodně načasované, aby podpořily pozitivní změny před propuštěním a zajistily následnou péči včetně přípravy na vnější prostředí. Je vhodné usilovat o možnost opakování programu před propuštěním pro ty, kteří se po absolvování programu vrátili na standardní oddělení. Tím se může zvýšit jejich závazek k pozitivním změnám a posílit kapacita pro reintegraci do společnosti. Je nezbytné zajistit následnou péči nejen po propuštění odsouzených, ale také při jejich návratu do kmenové věznice. Variantou mohou být i svépomocné skupiny. Systematická příprava odsouzených na přechod do vnějšího prostředí by měla začínat již během výkonu trestu, přičemž se osvědčuje, když odsouzený spolupracuje se stejnými lidmi, kteří mu pomáhají následně na svobodě. Je vhodné připravit účastníky na možné výzvy a rizikové situace, kterým mohou čelit po návratu do kmenové věznice či na svobodě. Zajištění kvalitní následné péče je zásadní pro dlouhodobý úspěch desistenčních programů. Pro úspěch v programu je vhodné, aby účastníci po jeho dokončení pokračovali buď v následné péči na svobodě, nebo zůstali uvnitř vězeňského zařízení, kde program absolvovali.

13) Optimalizace personálních kapacit a administrativní podpory pro udržitelný vězeňský program: Zajištění personálních kapacit k udržování spojení mezi lektory a odsouzenými po dokončení programu je klíčové pro situace, kdy propuštěný na svobodu ztratil motivaci a podporu pro skoncování s trestnou činností. Vztahy s propuštěnými absolventy jsou důležité také pro získání zpětné vazby o programech. Je třeba zlepšit kapacitu kvalifikovaných lektorů a terapeutů, aby bylo možné zajišťovat kontinuitu programů a snižovat tlak na stávající personál. Při navrhování přípravných a terapeutických fází by se mělo brát v úvahu omezení personálních zdrojů, a pokud je to možné, hledat způsoby, jak tyto kapacity efektivně využít. Je nutné přehodnotit a zjednodušit administrativní postupy, aby se snížila pracovní zátěž a zvýšila atraktivita pozice pro potenciální lektory a terapeuty. Pro účinné provádění programů je nezbytná podpora ze strany vězeňského managementu a odstranění systémových bariér, které brání efektivní realizaci programů. Je třeba zlepšit koordinaci mezi lektory programu

a psychology z kmenových věznic odsouzených pro zajištění kontinuity péče a efektivního přechodu z a do programu.

14) Rozšíření podpory pro lektory vězeňských programů: Posílení podpory pro lektory je klíčové pro udržení a rozvoj kvality vězeňských programů. Je nezbytné, aby se role lektorů neustále rozvíjela a byla efektivně podporována systémem supervize, který reaguje na jejich potřeby a výzvy, s nimiž se setkávají. Zároveň je třeba zřídit prostor pro pravidelnou vzájemnou komunikaci a spolupráci mezi lektory, kde budou moci konstruktivně diskutovat a najít řešení pro otázky a problémy, které se v praxi objevují. Je zásadní nejen posílit podporu ze strany vězeňského managementu, ale také rozšířit osvětu a zvýšit zapojení všech zaměstnanců věznice, aby plně porozuměli roli, významu a specifickým potřebám vězeňských programů a způsobu jejich řízení.

15) Podpora terciární desistence: Je klíčové vytvářet mosty mezi vězeňským systémem a širší komunitou, zvyšovat informovanost o vězeňských programech a jejich potenciálu pro pozitivní změnu. Snížení stigmatu spojeného s bývalými vězni je nezbytné pro jejich hladký přechod zpět do společnosti a pro upevňování jejich nově nabyté prosociální identity.

Příloha č. 3: Posudek etické komise UK



FILOZOFICKÁ FAKULTA
Univerzita Karlova

Komise pro etiku ve výzkumu

V Praze dne 27. března 2024

Č. j.: UKFF/166441/2024

POSUDEK PŘEDLOŽENÉHO NÁVRHU PROJEKTU

Komise pro etiku ve výzkumu FF UK posoudila etickou přípustnost předloženého návrhu projektu *Úspěch ve vězení jako signál desistence* a to z hlediska jeho celkového zaměření, plánovaných postupů a nástrojů výzkumu, dostatečnosti předpokládané informovanosti účastníků výzkumu a opatření pro ochranu jejich práv a

neshledala žádné rozpory ani nedostatky

vzhledem k požadavkům vyplývajících z právních předpisů České republiky, vnitřních a dalších předpisů univerzity a fakulty a specifických požadavků poskytovatele finančních prostředků a dalších orgánů a institucí, které provedení tohoto posudku nárokují.

předseda komise

Doc. Mgr. Jiří Lukavský, Ph.D.



člen komise

Komise pro etiku ve výzkumu
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1
IČ: 00216208
DIČ: CZ00216208

kev@ff.cuni.cz

<http://www.ff.cuni.cz/fakulta/organy-fakulty/komise-ff-uk/komise-pro-etiku-ve-vyzkumu/>

Příloha č. 4: Shrnující tabulky

Tabulka A: Strategie řízení rizikových a protektivních faktorů vstupujících do úspěchu ve vězeňském programu: Syntéza poznatků

Faktory	Rizikové	Protektivní	Strategie
Mimo-programové			
<i>věk</i>	nízký věk (méně než 30 let), vysoký věk (více než 50 let)	střední věk (30-50 let)	Věková heterogenita skupiny, vysoká vstupní motivace
<i>kriminální kariéra</i>	recidivista	dlouhý uložený trest	heterogenita skupiny (prvotrestaní a recidivisté), vysoká motivace, načasování programu s ohledem na délku trestu
<i>zaměstnání</i>	kriminogenní a jinak nevhodná forma zaměstnání na svobodě i ve VTOS, nemá pracovní návyky	pro-sociální zaměstnání, pracovní návyky, ekonomická aktivita před VTOS	individualizovaná nabídka práce, lepší výběr práce ve VTOS
<i>osobnost</i>	rizika na škále osobnosti	stabilní rysy osobnosti	vězeňský psychiatr, validní diagnostika a ošetření psychických poruch
<i>závislosti</i>	medikace bez diagnózy, rizika na škále závislosti		cílená léčba, komunikace „prohřešků“ ve skupině, vězeňský psychiatr, bezdrogové zóny, zajištění absence drog ve vězení
<i>sociální vazby</i>	kriminogenní prostředí, romantické vztahy	rizika na škále rodina, romantické vztahy	pomoc při utváření a udržování náhradní sociální sítě, zvýšená intenzita péče, odstříhnutí (<i>knife-off</i>), vzdělávání v oblasti romantických vztahů, začlenění rodiny do terapie, příprava na propuštění
Programové			
<i>motivace</i>	lepší podmínky ve VTOS	motivace ke změně, motivace pracovat na riziku, vysoká vstupní motivace, otevřenost ke změně	Rozvíjení vnitřní motivace, individuální terapie, skupinová samoregulace, peer-mentoring, body obratu, motivační rozhovory
<i>zapojení</i>	nedodržování režimu, nízká míra zapojení	aktivní zapojování, dodržování režimu	vyloučení ze skupiny, individuální terapie, horké křeslo, práce s tichem, skupinová samoregulace
<i>lektori</i>		Znalost vězeňského prostředí, přijímací přístup	Respektující přístup, autenticita, konzistence, „mukl“ spíše než dozorce, otevřenost, humor
<i>skupina</i>	příliš aktivní jedinci, příliš pasivní jedinci, porušování pravidel, macho typy	heterogenní a vyvážená skupina, dodržování pravidel	Samoregulace, horké křeslo, individuální terapie, heterogenita skupiny, přísná kontrola dodržování pravidel skupiny, peer-mentori
Post-programové			
<i>péče ve vězení</i>	návrat do kmenové věznice po skončení programu	PP po programu, zajištění alespoň částečné kontinuity péče při nutnosti návratu do kmenové věznice	udržení odsouzeného v programové věznici, přesun do zaměstnání, správné načasování programu vzhledem k času do propuštění
<i>péče na svobodě</i>	návrat do kriminogenního prostředí, nedomluvená následná péče	kontinuita péče	podpora terciární desistence, příprava na propuštění, mitigace očekávání, odstříhnutí, zajištění následné péče (ideálně započtené již

ve VTOS), postupné přetrhávání pupeční šňůry

Systémové

<i>peče o pečující</i>	nedostatečná psychohygienu, stigmatizace ze strany zaměstnanců věznic, vyhoření, emoční zátěž	stabilní a sebraný lektorský tým, podporující vedení	psychohygienu, supervize a intervize, vzdělávání ostatních zaměstnanců věznic, navýšení personálu
<i>vedení věznic</i>	nepodporující vedení, fluktuace managementu	podporující a angažované vedení	zvaní vedení věznic na programové aktivity, budování dobré komunikace a vztahů s vedením, zapojení vedení do programů
<i>finance, kapacity</i>	fluktuace zdrojů, nejistota financování, nezájem o zaměstnání ve vězení	stabilní lektorský tým	lobby pro zvýšené financování, zvyšování viditelnosti programu pro získání podpory
<i>nastavení programu</i>	rigidní struktura programů, nepřizpůsobené ženám, zaměstnanost má přednost před programem	adaptabilita některých programů, volná ruka pro lektory	vlastní inovace lektorů, adaptabilita programů, vhodně zvolený typ zaměstnání a extramurálních aktivit průběžné hodnocení a přizpůsobování programů, vzdělávací a rozvojové aktivity pro lektory

Tabulka B: Příležitosti a bariéry práce s odsouzenými ve vězeňských programech z desistenční perspektivy: syntéza poznatků

	bariéry	příležitosti
mimo-programové	Nedostatečná individualizace programů, medikace odsouzených bez patřičné diagnostiky, nedostupnost psychiatrické péče, nízká kapacita pro individuální terapie.	Přizpůsobení programů specifickým potřebám vězňů, včetně žen, starších odsouzených, menšinových skupin, odsouzených s kratšími tresty nebo s psychiatrickými diagnózami.
programové	Nedostatečné informace o „příchozích“ odsouzených, forma zaměstnání ve VTOS, zaměstnání má přednost před absolvováním programu, demotivační vliv spoluvězňů, lektori neztotožnění s programem.	Lektori jako asistenti desistence, ochota pracovat s nemotivovanými odsouzenými, heterogenita skupiny, samoregulace skupiny, lektorská znalost vězeňské kultury, peers-mentoři.
post-programové	Absence navazujících služeb, špatné načasování programu v rámci časového rámce trestu, nutnost návratu z programu do kmenové věznic.	Správné načasování programu v rámci časového rámce trestu, navázaná spolupráce s post-penitenciární péčí již během VTOS, zajištění individuální návazné péče v kmenové věznic.
systémové	Nedostatek finančních a personálních zdrojů.	Zvýšená důvěra lektorů v účinnost programů a ochota je rozvíjet v duchu desistenční perspektivy, snaha o vyjednávání lepších podmínek pro vězeňské programy s vedením věznic.